HENRY THODE

FRANKOPANOV PRSTEN

HENRY THODE

FRANKOPANOV PRSTEN

DOŽIVLJAJ

IZDANJE HRVATSKOGA IZDAVALAČKOG BIBLIOGRAFSKOG ZAVODA

Naslov izvornika

DER RING DES FRANGIPANI

Preveo IVO HORVAT

TISKARA „FRANKOPAN“ /STJ. CRNIĆ/ ZAGREB, FRANKOPANSKA ULICA

Ovdje se vrieme sažima u prostor

PARSIFAL

Posvećeno odabranici

UVOD

KAKO SAM DOŠAO DO PRSTENA

Kod prstena tog nek se sjeti mene!
Lohengrin

BILO je to za jutarnjih sati sedamnaesti veljače 1892. U knjižnici Marciani, u tihom malenom kutu određenom za studij rukopisa, dao sam da mi donesu stari ljetopis Daniela Barbara, te sam s uzbuđenjem pratio duhovito pričanje i sav se uživio u sjaj mletačke prošlosti. Uto me dozove natrag u sadašnjost glas knjižničara kneza C. Soranza, koji je svim posjetiocima knjižnice svojim savjetom na različne načine neumorno pomagao. »Gledajte, što su mi baš sada donieli! Neki stari prsten, ukrašen fino izrađenim ornamentima i nadpisom s gotskim slovima. Našli su ga seljaci kod kopanja u zemlji. Nadpis je očito njemački — ne biste li ga mogli pročitati?

Uzeo sam prsten, i prvi me pogled uputio, da bi to moglo biti djelo kojega njemačkog zlatara iz vremena kasne gotike, po svoj prilici oko god. 1500., možda jednoga od onih augsburžkih majstora, iz kojih su radionica izašli toliki liepi radovi. Taj zlatni prsten bio je osobito dobro uzčuvan, samo vrlo neznatni gotovo neprimjetni tragovi pokazivali su, da se nosio kratko vrieme. Unutrašnja strana bila mu je gladka, ali na obloj vanjskoj

strani vidjele su se u plemenito jednostavnoj graviri dvie trake, koje su se međusobno izmjenjivale i tekle koso. Jedna je od njih bila izpunjena valovitom prugom, a druga riečima nekog gesla u gotičkim minuskulama i u kutovima vitkim, malenim listovima. Ma da je umjetnik šiljatom spravom oštro i točno urezao slova u zlatnu površinu, ipak mi nije odmah uspjelo pročitati pismo, pa sam mučan posao prekinuo, da saznam od ljubaznog donosioca te dragocjenosti, od koga ju je dobio. Kad mi je odgovorio, da se vlastnici, baš ona dva seljaka, koji je nađoše, nalaze u predsoblju, požurio sam se napolje i saznao, da je radnik Meneghel Antonio, pok. Paola, našao prsten 8. siečnja ove godine pri kopanju u blizini mjesta Prate kod Pordenona u predjelu zvanom Kaštelat. Prsten je ležao oko dva metra duboko u zemlji nekoga starog nasipa, što je nekoć služio kao brana od rieke Medune. Nakon kratke pogodbe s ljudima, koji su po ovlaštenju sretnog nalaznika došli u Veneciju s namjerom, da prsten prodaju, postao sam ja njegov vlastnik. Živo sam osjećao, da me je sama sudbina odredila baštinikom tajnovitog blaga, koje je izišlo na svietlo iza stoljetne skrovitosti.

Stavivši prsten na ruku sav sam se zadubio u njegovo promatranje. I kako je moje oko pratilo nježnu igru linija, počela su pomalo slova nadpisa poprimati čvrst oblik, jedno se spajalo s drugim, jedna se rieč redala za drugom — i ja sam čitao:

S d r a g e v o l j e t v o j a.

Ne, nisam čitao, nego slušao! Iz daleke prošlosti od četiri stoljeća razabiralo je moje uho bistro i jasno sladak glas s usana neke gospođe, koja predragome povjerava čudesa svoga srdca i u blaženom predanju daruje mu sve svoje biće, ne pod tuđim pritiskom, ne, nego zato, jer ju je na to nagonila unutarnja sila: s drage volje tvoja!

I dirnut kao onaj, kome je nekoć taj glas obećavao svu zemaljsku sreću, šutke sam u sebi osluškivao njegovu jeku.

Tako sam se vratio kući pod dojmom čara, koji me bacio u neki strani sviet pomiešavši prostor i vrieme. Tamo, gdje u sumračnom svietlu jutra, što se nikad ne pretvara u dan, čarobne prikaze viju kolo u bezkonačnoj promjeni približujući se i uzmičući, tamo sam boravio tražeći, čekajući i prisluškujući, hoće li se koja odazvati na jaku rieč: s drage volje tvoja.

Ne jedna sama, nego u skupinama dohrle one okružujući me i stiščući se ljubko oko mene. Ali kad sam ih htio zadržati, izčeznu one u maglovitu zraku uklanjajući se mojem pogledu. Sad sam ih ugledao, sad su ponovno nestajale, dok konačno nisam prestao gledati izmoren od traženja.

Da li mi je taj prsten došao samo kao glas nesređenih snova, neizpunjenih slutnja, nestišana čeznuća? Krije li on neko drugo obećanje, neki tajni nalog? Tko mi ga je poslao, kako ću riešiti njegovu zagonetku?

Kasno uveče vratio sam se k običajnom studiju Romaninove poviesti Venecije. Otvorim peto poglavlje u petom svezku, gdje sam pred nekoliko dana stao kod čitanja.

Čini se, da nevoljama Venecije nema kraja. Iza strašnih borba protiv Cambrayske lige, pošto se Leon uzpeo na papinsku stolicu, bilo je nade, da će rat ko-

načno svršiti, ostvario se i savez s Francuzkom, ali car Maksimilian ostao je još uviek neprijateljski razpoložen. Bartolommeo d' Alviano postane iznova 15. svibnja godine 1513. vojskovođom mletačkih kopnenih četa: u odjeći od zlatnog brokata, praćen svojom poslugom i paževima i okružen sjajnim družtvom ostalih kondotiera, iza mise, koju je služio patriarh, primi on u crkvi sv. Marka od dužda zastavu sa slikom lava, da zaštiti državu i povrati izgubljene posjede. Za malo dana jednu polovicu Lombardije zaposjednu Francuzi, a drugu Mletčani. Ali iza brzog uspjeha dolazi kobni poraz, koji saveznicima nanieše Švicarci Maksimiliana Sforze. Venecija dospije u krajnju opasnost: Španjolci pod Cardonom navaljuju na Padovu te iz Malghere priete svojim topovima i samom gradu na lagunama. Očajni pokušaj Alvianov, da Cardonu uništi kod Vicenze, nije uspio, i samo lošim prilikama u španjolskoj vojsci mora se zahvaliti, da ona nije mogla izkoristiti svoju pobjedu. Ali u času najveće nevolje nastaje ujedno obrat: iz straha pred sve većom moći cara Maksimiliana i ujedno pred opasnostima od Turaka Leon X. prikloni se Mletčanima. Njih je u prvom redu čekala zadaća, da suzbiju careve čete, koje su pod vodstvom kneza Krste Frankopana upale u jesen iz Gorice u furlanske krajeve te su podsjedale Osopo, zauzele Marano i prodrle sve do iza Udina — — Ovdje kod čitanja zastanem: njemačke čete u Furlaniji, u Udinama! Po svoj prilici dakle i u Pordenonu, koji leži nedaleko Udina? — Godine 1513. i 1514.! — To bi se vrieme podudaralo s vremenom, na koje upućuje umjetnički stil prstena. Inače nema dokaza, da su u XV. i XVI. stoljeću njemačke čete bile u ovim krajevima napučenima izključivo talijanskim

Razlaz Cambrayske lige
Hans Burgkmair

stanovničtvom: — nije li koji častnik izgubio taj njemački prsten za one njemačke okupacije u Furlaniji? Geslo kao i fina izradba sa sigurnošću pokazuju, da je prsten pripadao nekomu uglednom mužu. Ali jesu li Niemci prodrli do Pordenona, blizu kojeg leži nekadašnji kaštel Prata, gdje se našao prsten? Pa ako i jesu, mogu li se saznati imena vojskovođa i potankosti o njihovim sudbinama? Možda iz kojeg ljetopisa Pordenona? Iz dnevnika Marina Sanuta?!

Kao munje javljaju se misli jedna za drugom — u tamnu noć pada njihov sjaj, obasjava daljinu, koja se još dosad nije vidjela. Ali prije nego što pogled uzmogne obuhvatiti pojedinost, sve se opet obavija neprodirnom tamom. — Zatvaram knjigu i zaustavljam vrtlog svojih misli. Čas zatim smiešim se sam sebi zbog smionih naslućivanja, kojima sam dopustio, da me zanesu; nesamo da čar jednog gesla, jednostavnog, ali punog osjećaja, odriješuje spone mašti, nego i sam hladni razum dade se natjerati, da u ludoj igri sastavlja šarene kombinacije. Odviše samovolje — bolje je biti umjeren! Što odaje nadpis ovog prstena, što on šuteći priča o srdcu punom žarke ljubavi, koje je već davno, davno prije prestalo udarati; nije li dosta, da se dar, koji je tako čudesno došao, poštuje kao neka relikvija?

Pa ipak — kako je čudnovato, da sam današnje večeri morao čitati baš ovaj Romaninov odlomak! — Slučaj, i ništa više! Nije vriedno o tom razmišljati. Slučaj je i to, da je prsten susretljivošću dospio u moje ruke i postao moj! I to je sve! Ali čudesna danja priviđenja pretvaraju se u noćne snove: izgubljen u pustošima slušam iz velike daljine glas nekog bića, koje me traži —

hoću za tim glasom, ali mi je noga kao prikovana o tle, a rieč zastaje u grlu! Sve dalje i dalje gubi se i zamire glas: S drage volje tvoja!

Drugog jutra našao sam se u Marciani. Ljetopis Daniela Barbara gurnuo sam na stranu, a preda mnom leži »Diario di Pordenone«, koji je izvukla iz tihe zaboravi u knjižnici znalačka ruka kneza Soranza. U njem prikazuje očevidac, plemić Sebastiano Mantica, kako su Niemci zauzeli grad i kako su protjerani u ožujku godine 1514.

Niemci su dakle za one vojne zaista bili u Pordenonu a po tom i u susjednom kaštelu Prati, te ima i obširnih viesti o tamošnjem njihovu boravku. Kako glase te viesti? Onaj ljetopis obećava mnoge, ali ipak ne dovoljne obaviesti — važniji izvor bit će dnevnici Marina Sanuta!

Dnevnici Marina Sanuta! — Zaista svatko, tko se bavi studijem mletačke poviesti, kad spominje ovo ime i kad ga izgovara, odmah pokazuje, kako ga duboko cieni i u tančine poznaje i ujedno, kako ga smatra jedinstvenom, upravo čudesnom pojavom. I doista na širokom polju poviestne nauke nema valjda ničega, što bi se dalo uzporediti s bilježkama toga čovjeka, u kojima je on zapisivao sve događaje svoga vremena! Marino Sanuto potječe iz stare patricijske porodice, rođen je 1466. kao sin senatora, trajno je vršio različne službe, a nikada nije postigao kakav visoki položaj. Jednu polovicu svoga života posvetio je državnoj službi služeći svome rodnom gradu, a drugu je proveo zapisujući sve činjenice, koje je samo mogao skupiti i utvrditi iz poviesti, javnoga i privatnog života Venecije i iz prošlosti i iz sadašnjosti. Slavu zbog čudesne marljivosti stekao bi već djelima kao što je velik ljetopis »Životopisi duždeva«, koji je pohranjen u

Marciani u tri golema rukopisna folianta, zatim kao što je poviest rata s Ferrarom, opis vojne Karla VIII., životopisi papa, a da i ne spominjemo brojne zbirke, povelje, izvadke i kratke preglede domaće poviesti. Ali uza sve to kao glavno djelo njegova života sačuvali su nam se »Diarii«. A kad je o njima rieč, ne može se govoriti samo o izvanrednoj marljivosti, uztrajnosti, savjetnosti, nego upravo o čudesnoj snazi, koju je morao imati taj neobični čovjek. U Marciani se nalazi šestdeset i pet debelih rukom pisanih folianata! A u svakom od tih svezaka neizcrpljivo je množtvo velikih i sitnih viesti svake vrste! Kroz trideset i sedam godina dan na dan neumorna ruka povjeravala je papiru, a time i budućnosti sve, što je jedan duh, upravo neumoran u zapažanjima, smatrao važnim u životu, koji ga je okruživao. Sanuto je bio član nesamo velikog vieća, nego dugo vremena i senata i kolegija, poznavao je sve dokumentarno blago kancelarije, po svom imenu i položaju imao je pristup u sve utjecajne krugove i u sva društva Venecije, a zbog svoje humanističke obrazovanosti bio je prožet zanimanjem za sve duhovne vrednote svoga vremena pa je mogao više nego itko drugi pružiti kasnijem iztraživaču poviesti najpouzdanije i svakovrstne podatke. Jer u svojim »Diariima« ne pazi on na umjetničku povezanost i u oblikovanju se ne ravna prema nekim velikim načelima: što svaki dan doživi, što sazna, što mu dođe do ušiju, to on jedno za drugim bilježi. Razumije se, da su najobširnije obrađena sva pitanja unutrašnje i vanjske politike: razprave u velikom i malom vieću i u kolegiju, izbori za državne službe, koji su u mletačkom ustavu imali tako veliku ulogu, zakonske naredbe, poslovi pravosuđa i uprave, izvještaji i

često od rieči do rieči saobćena pisma mletačkih poslanika iz bliza i daleka, podatci podestata iz svih krajeva s kopna i mora, izvještaji o vojsci i mornarici i sve, što se inače spominjalo u onim vladinim ustanovama. Ali ništa manje ne govori se ni o javnim svečanostima vjerskim i svjetovnim, uglednim posjetima, poslovnim događajima, javnim građevinama, gradskim nasadima i spomenicima, iznašašćima, vjerskim razmiricama, važnim zgodama u odličnim porodicama, ženitbama, pokopima, izgledima i uspjesima žetvâ, svakovrstnim zanimljivostima — ukratko uobće o svemu bez razlike, što god ljude zanima. Značenje ovih dnevnika spoznat ćemo u njihovu punom obsegu, ako se pri tom sjetimo, da desetljeća, koja je na taj način Sanuto ocrtao, obuhvaćaju u jednu ruku najviši kulturni razvoj Venecije, a u drugu ruku posljednju veliku očajnu borbu Republike protiv evropskih sila, odlučno vrieme, u kojem je vladarica morâ u vrtlogu blistavoga svečanog veličanja same sebe primila smrtni udarac, od kojeg je morala polako umirati. Ne pojedini čovjek, nego čitava Venecija sa svojim brigama i patnjama, sa svojim klicanjem i opojnošću izpovjedila se u ovim foliantima. U duhu talijanskoga renesansnog doba u toj izpoviesti dražestno se spajaju: naivno umjetničko poštenje, koje posve neprisiljeno predaje sve utiske; oštroumnost, koja brzo i bistro pravi kombinacije i sa sigurnošću znade iz takva gledanja povući zaključke za praktičnu primjenu; ironička dosjetljivost, gdje se u brzom odkrivanju protivurječja obiestan razum igra sa svojim vlastitim sposobnostima. Samo u posve razvijenoj zajednici tako snažno uzbibanog organizma, kao što je Venecija, samo u kulturnom razdoblju, koje je biedu onoga društva, što

se razpadalo u rafiniranoj razkoši i u sebičnim strastima, pokazivalo sjajno prerušenu u ljubko povezane oblike života, kojemu je dala vanjsko lice najplemenitija umjetnost — samo u takvim prilikama mogao je nastati dnevnik kao što je ovaj Marina Sanuta! A s druge strane možda istom u našim danima moglo je razumievanje i zanimanje za sviet, koji je on prikazao, postati tako živo, da se netko usudio baciti na golem posao oko izdavanja tih dnevnika. Zahvaljujući marljivosti mletačkih učenjaka tiskana je posljednjih desetljeća odprilike polovica Sanutova rukopisa u preko 30 svezaka, pa ih tako možemo udobno upotrebljavati. Za objavljivanje druge kasnije polovice trebat će i pokraj stalnog rada dugi niz daljih godina; tko bude htio i nju upoznati, morat će se još zasad priučiti na izrazit, ali ne lako čitljiv rukopis ljetopisca, ne bude li se htio služiti podpunim priepisom dnevnika, koji je priređen za carsku dvorsku knjižnicu u Beču. — Valja tražiti u Sanutu! Otvaram XVIII. svezak: eto ih, dan za danom, izvještaji, pisma, kratke viesti iz furlanskih krajeva! Saobćuju se različni podhvati njemačkih četa: carska vojska zauzela je Udine, u Osopu se hrabro brani plemeniti knez Hieronimo Savorgnan, koji u obširnim pismima javlja sve događaje, odio vojske ulazi u Pordenone, kod Sacila dolazi do borbe, gle! tu je i pismo častnika Rizzana, koji se nalazi u Pordenonu i koji iz kasnijeg zarobljeničtva opisuje prijatelju sve, što se događa u onom gradu. — Već prvi letimični pregled uvjerava nas, da Sanuto kao i uviek kud i kamo premašuje sve, što smo očekivali, da ćemo od njega saznati. A sad je potrebno savjestnog čovjeka savjestno sliediti, pa ćemo moći činjenice obuhvatiti u jasnoj povezanosti.

I. POGLAVLJE

NIEMCI U PORDENONU

Izgubio sam spas.
Tannhäuser

CIELA domovina division dršće od tjeskobe i bježi, posvud se govori, da neprijatelji dolaze u Furlaniju« — takva strašna viest stigne podkraj listopada 1513. iz Udina u Veneciju. Maksimilianov vojskovođa knez Krsto Frankopan skupio je u Gorici i Gradiški vojsku i spremao napadaj. U najvećoj žurbi pokušali su pregovorima spriečiti opasnost, ali nade se ne izpuniše: osvojenjem mletačke tvrđave Marana kod Akvileje u prosincu započinje zauzimanje furlanskih gradova, od kojih drugi po redu pada Tržič. Ali ovo četovanje, koje se vršilo iz Istre, bilo je tek predteča većemu podhvatu, za koji je u siečnju dopremljen znatniji broj njemačkih četa. Kad se pojavila tako pojačana sila, oba zapovjednika, što su se nalazili u Udinama, Malatesta Baglioni i Hieronimo Savorgnan, morali su odlučiti, da se povuku. Dok se ovaj drugi povukao u kaštel Osopo, što leži na podnožju Alpa, prvi je odveo svoje čete u Conegliano i Spilimbergo. Ujedno napuste Udine 11. veljače 1514. furlanski namjestnik Giacomo Badoer i zajedno s njim providur Giovanni Vitturi. Oni smjeste svoj glavni stan u Sacile, koji leži na glavnoj cesti, što vodi iz Udina u Veneciju između Por-

denona i Conegliana. Već idući dan ušao je Frankopan u napušteni glavni grad zemlje. Međutim u blizom Pordenonu, koji je u trinaestom stoljeću postao leno austrijskih vojvoda, a istom za posljednjih bojeva došao pod vlast mletačkog lava, mletački kapetan preda gradskom načelniku Sebastianu Mantici ključeve grada napomenuvši, da on ne želi svojim zadržavanjem zapečatiti propast Pordenona. A kad je Mantica uz odobravanje svojih sugrađana odklonio da primi ključeve, baci ih kapetan na tle, napusti grad i krene u Sacile. Ostavši bez svake pomoći, a pozvani 13. veljače od trojice Talijana, Frankopanovih poslanika, odluče građani, da se bez odpora predaju Niemcima i prisegnu caru vjernost. Njihovi izaslanici imali su ujedno i nalog, da pozovu kneza, neka dođe u Pordenone. Ali ovaj prije nego je mogao i pomisliti na to, da nastavi svoj put u pravcu prema Veneciji, bio je prisiljen skupiti svoje sile sjeverno od Osopa, da ne pusti iza leđa tako opasna neprijatelja kao što je Savorgnan. Stoga se zadovolji, da zasad kao predstražu pošalje u Pordenone samo 30 konjanika, a sam krene već 15. veljače prema Osopu. Zacielo on sebi nije zamišljao, da je zadaća, koja ga je ovdje čekala, tako mučna, kako se to pokazalo. Neznatni uspjesi u okolici nisu ga mogli utješiti, što nije uspio zauzeti utvrdu na briegu.

Njegovu nezgodu unapried mu je objavilo neko zlo znamenje. Onog dana, kad je došao u Osopo, da postavi svoje topove, 15. veljače, prilikom okršaja s nekim seljacima — kako čitam — »iz puške je ubijen pod njim konj. U tom času izgubio je Krsto neku relikviju, koju je iz pobožnosti uza se nosio, a to je smatrao vrlo lošim znamenjem.«

Načas prekidam svoje iztraživanje — »izgubio je neku relikviju«?! — Relikviju — a ne prsten! Ali manimo se svih tih samovoljnih nagađanja! Povrh toga tamo se i kaže: na putu u Osopo!

Tjedan za tjednom prolazio je pred Osopom, dok se napokon Krsto, izgarajući od nestrpljivosti, ne okoristi dolazkom nekog kapetana Rizzana, koji je baš u pravi čas dopro do njega sa 200 konjanika. Sada Krsto krene u Pordenone, najzapadnije mjesto, koje je dosad osvojio za cara.

»Jedva što sam stigao u tabor«, tako pripovieda kasnije Rizzan u svom pismu nekom rođaku Bernardu Rauberu, koji je bio u službi carevoj kao maršal, »naloženo mi je, da izjašem s knezom Krstom, s kojim smo tada pošli u Pordenone, i kad smo tamo stigli, odmah nam dođe viest, da su oni iz Sacila svi pobjegli, kad su saznali, da smo mi u Pordenonu. A nato su me knez Krsto i gospodin Johannes Augusperger, meser Vido de la Torre i ostali pitali za savjet, a ja sam savjetovao, da on i gospodin Johannes odjašu u naš tabor pred Osopom i da dignu tabor, i da ću i ja tamo poći, kad se oni vrate u Sacile. I tako sam bio zadovoljan, da ih mogu za četiri ili pet dana očekivati u Pordenonu, i svima se vrlo svidio moj savjet, i odmah su pisali u Goricu i izdali nalog, da se kraj brda i pod njim ostavi 100 konjanika i nekoliko seljaka. A kad su to učinili, jahali su knez Krsto i gospodin Bernardin Raunacher s ostalima čitavu noć, a gospodin Johannes Augusperger, meser Vido de la Torre i rečeni Rainer ostali su tamo zajedno sa mnom i s naoružanim ljudima. Međutim Augusspergeru i meser Vidi de la Torre stigne pismo, da odmah, čim ga prime, odjašu u

tabor, a ja sam molio, da mi gospodin Johannes Augusperger ostavi meser Vida; tako on i učini i ode sam u tabor, a mene ostave na dvanaest dana u Pordenonu.«

Iz Rizzanovih rieči nije jasno, kako se dugo zadržao Frankopan u Pordenonu. Ali zapravo boravio je on tamo pet dana, od 15. do 20. ožujka, i za to vrieme izvršio je nekoliko prepada prema Sacilu, a pri tom je jednom došlo do okršaja s Mletčanima. Pod vrhovnim zapovjedničtvom Rizzanovim ostalo je 200 težkih, 100 lakih konjanika i 120 pješaka (koji većim dielom potječu iz Graza i Augsburga). Njemu su osim spomenutog Vida de la Torre iz Gorice, kapetana strielaca Rainera iz Rieke i više puta spominjanog grofa Konrada od Bestenberga pridieljeni i drugi častnici, a njihova imena (po negdje očito u izkrivljenu obliku) glase: Niccolò, Martin i Michiel, sva trojica iz porodice de la Torre, Gregor Rauber, Heinrich Bernich, Gotthardt Fores i Johannes Chil iz Burgundije, Wolfgang Elcher i Jakob iz Piana, sve sami bogati Niemci i s »carskoga dvora«, kako se to kasnije saznaje u Veneciji.

Uzbudljive viesti o tom zauzeću Pordenona prisilile su konačno Veneciju na odlučne korake. Sam vrhovni zapovjednik vojske Bartolommeo d'Alviano odposlan je sa 1100 konjanika i 800 pješaka te stiže u noći 28. ožujka u Sacile, gdje se sjedini s Malatestom Baglionijem. »I ne silazeći sa sedla«, nastavlja Rizzan svoj prikaz, »stigoše do Pordenona, a mi nismo bili o tom prije obaviešteni, nego kad nam je to najavila straža na tornju. I odmah pošaljem jednoga napolje s osam konjanika, da uhodare i izviđuju, i uzmem oružje te zajašem konja, pa naložim, neka se oglase trublje, da se svatko spremi i stavi u red, i rečem grofu od Bestenberga, neka ostane unutra s težkim konjaničtvom i neka nikoga ne pusti odanle, a ja izjašem sa deset konjanika. A čim iziđem napolje, sva se moja pratnja dade u bieg navaljujući na me molbama, da pošaljem po druge konjanike, kojima sam naložio, da ostanu, a bilo ih je odprilike 300; i tako ja odmah pošaljem po njih i po grofa, da brzo dođu. I tako dođe jedan dio, te se bace na odjel neprijatelja, prisile ih na uzmak, dvojicu zarobe i pošalju ih k meni; i tako daleko odjašu oni među neprijatelje, da su mi poslali viest, kako se boje, da se ne će moći vratiti pa me mole, neka im priteknem u pomoć. A toga časa stigne mi i viest, da je gospodin Bartolo sa svojim ljudima spreman, i zato odmah obaviestim Rainera, neka se k meni vrati, ako ikako može.«

Međutim sam Rainer ušao je na drugom mjestu u borbu s pješacima providura Vitturija te je bio prisiljen, da se pred njegovom premoći povuče do Rizzana. Kod toga napadnu na nj Baglionijevi konjanici, i tada nastane »kao neki oblak« tako velik metež, da prestrašeni stanovnici grada nisu više mogli razlikovati prijatelja od neprijatelja. Niemci se pomalo povuku bliže gradu, pritisnuti sa svih strana od Mletčana, koji provaljivahu kroz dvorišta predgrađa. »A Malatestini konjanici navale na me tako, te sam se bojao, da će mene i moje potisnuti u grad; i kad sam se okrenuo i zgrabio koplje te napao Malatestu, zadobijem ranu i padnem u robstvo.«

S podvostručenom hrabrošću branio je Rainer uzmak vojske u zidine Pordenona. Samo s tri čovjeka odbijao je on neprijatelje, da ne prieđu preko mosta. Jedan od njegovih suboraca, neki Burgunđanin, obori tri konjanika i svojom smjelošću pobudi takvo udivljenje, da mu neprijateljski vojskovođa obeća deset dukata mjesečne

plaće, ako prieđe u njegovu službu, ali čestiti čovjek s prezirom to odbije. Kod drugog mosta navaljuje sam Alviano, ali uzalud, jer se most srušio nakon žestoke paljbe, u kojoj pogine dvanaest Niemaca. Spustila se noć, ali se bez prekida nastavlja bombardiranje, na koje iznutra nisu mogli uzvratiti, jer obsjedani nisu imali topova ni baruta. Ujutro 29. ožujka rani Rainera tane — o podne Mletčani prodru u grad. Stotinu Niemaca moralo je u očajnoj borbi razstati se sa životom, ostalih 250 povuku se, djelomično težko ranjeni, u kaštel, i kad više nije bilo spasa, predaju se neprijateljima. U Pordenonu nastade pljačkanje, ne ostadoše pošteđene ni same crkve, pa i Bartolommeo Alviano, zaboravivši na onaj čas, kad mu je štap vrhovnog vojskovođe predan u bazilici sv. Marka, u drzkoj obiesti zbog pobjede usudi se kopitima svoga konja obezčastiti posvećeno mjesto kuće Božje!

Od hrabre šačice, koja je kao predstraža tako žilavo i srčano branila svoj položaj i stekla udivljenje i simpatiju pordenonskih građana, ostanu konačno samo 132 čovjeka, među njima gore spomenuti plemići. Dne 2. travnja prispiju oni kao zarobljenici u Veneciju, a 5. dođe za njima Rizzan, koji je dotad zbog rane ležao u Sacilu. Njegova pojava pobudila je udivljenje: ta u njem su prepoznali onoga istog siledžiju, koji je prošle godine iz najbližeg susjedstva, iz Mestre, spalivši je, ugrožavao i samu Veneciju. »Visok čovjek, suh, od 34 godine, ružne vanjštine, čini strašan utisak.« Njega odvedu u »Torresellu«, tamnicu u duždevoj palači, koja je određena samo za najveće odličnike. Odanle je on 27. travnja poslao svom rođaku u Njemačku opis bitke u Pordenonu. Kapetan Rainer stanovao je u palači ser Lorenza Giustinianija kod

crkve San Moïsè, po svoj prilici zato, jer su njegove rane zahtievale njegu, drugima su određene za boravak tamnice tako zvane »Gabbioni«, kuda su smještali ratne zarobljenike, a u ono su se vrieme nalazile tamo, gdje je danas Giardino reale.

Tako je svršio pokušaj, da se Pordenone osvoji za cara Maksimiliana. Četrnaest dana iza toga, kako su ga Mletčani morali prepustiti Niemcima, vrati se on za sva vremena natrag pod vlast Republike. Kao nagradu za velik svoj trud i djela dobije Alviano taj grad na dar. S Pordenonom dođe pod mletačku vlast i Prata. Ova tvrđava, koju su godine 1419. Mletčani posve opustošili, kasnije je dielom opet sagrađena. Njeni vlastnici knezovi od Prate, vjerni caru Maksimilianu, napustili su je za vrieme Cambrayske lige, i onda ju je 14. studenoga 1514. dobio kao leno knez po imenu vitez Daniele Florido di Spilimbergo.

Da li je izgubio prsten koji od njemačkih častnika, što su se nalazili u ožujku 1514. u zaposjednutom Pordenonu i okolici? To je moguće! Ali ako i je tako, koji je to od njih? Siloviti Rizzan? neustrašivi Rainer? grof Bestenberg? ili koji drugi od već spomenutih? Nemamo ni najmanjeg oslonca za odgovor na to pitanje. Osim nekoliko kratkih kasnijih bilježaka nema nikakvih važnih podataka o njihovoj ličnosti i njihovim sudbinama. S te je strane put za dalje iztraživanje zatvoren! Ali tko je bio onaj vrhovni zapovjednik knez Krsto Frankopan, koji je 15. veljače na putu iz Udina prema Osopu izgubio neku relikviju i koji je od 15. do 20. ožujka boravio u Pordenonu te odanle poduzimao okršaje? Što znamo pobliže o njemu? Sliediti njega na njegovim putovima, to nam je sada prva zadaća!

Željene viesti mogli bi nam iznieti mnogi mletački ljetopisci i povjestničari, prije svega Malipiero u svojim analima, Marc Antonio Michiel u svojim Diariima, napisanim od 1511. do 1520., zatim Pietro Bembo, Pietro Giustiniani, Nicolò Doglioni, Paolo Morosini u svojim opisima mletačke poviesti, i mnogi drugi. Ali ono, što je kud i kamo najvažnije morat ću sigurno i opet zahvaliti Marinu Sanutu. Neka me i nadalje prati njegova sklonost!

II. POGLAVLJE

PORODICA FRANKOPANA, KNEZOVA SENJSKIH, MODRUŠKIH I KRČKIH

Ja poznam divlji rod!
Valkira

ODJEL XI., kodeks LXV. Ljetopis otoka Krka i porodice Frankopana na tom otoku. Napisao Antonio Vinciguerra, tajnik senata i mletačke republike.« Ovaj sam podatak našao u katalogu rukopisa u Marciani. S kakvim samo nadama očekujem dolazak službitelja, koji je otišao da donese kodeks! On se s tim kodeksom vrati — ali u njem se nalazi samo naslovni list i nekoliko soneta u čast Vinciguerre, inače čitav tekst fali, iztrgnut je, bogzna kada! Kako se brzo i nenadano pojavila nada, da ću u povezanom prikazu poviesti knezova Frankopana naći pregled svih važnih činjenica, isto je tako brzo nadošlo i razočaranje. Prisiljen sam, da s različnih strana prikupljam pojedine bilježke i na sliepu sreću izpitujem stare rukopise i knjige. Taj posao traje duže, ali se uskoro s njim pomirujem: u brzom lietu izkrsavaju slike jedna za drugom, največma bez povezanosti i u nejasnim obrisima, ali po svojim žarkim bojama žive i snažne!

Smion rod, nastanjen u tvrdim gradovima Hrvatske, sa sjedištem u Modrušu i Senju, što ga je god. 1260.

dobio od Bele III. kao leno! Strast ga stoljećima neprestano nagoni na častohlepne planove, surove podhvate i opaka nasilja, a zatim ga opet praznovjerni strah tjera, da potraži utočište u fanatičnoj vjerskoj pobožnosti. U naglom obratu sad junačan i nevjeran, sad neobuzdan i promišljen, troši svoj vatreni život u borbi s drugima i sa samim sobom.

Ne može se sa sigurnošću kazati, odakle je došla ta porodica. Jedni tvrde, da je Hrvatska bila odvajkada njezina domovina, i da je njezino ime glasilo »Frankopan«, to jest Franko pan. Drugi tvrde, da je ta porodica zalutala grana one rimske obitelji Frangipana, kojih je anale okaljao gospodar Asturija Ivan Frangipani time, što je izdao posljednjeg Hohenstaufovca Konradina i što je potajno umorio vojvodu Fridrika Borbenoga. Naprotiv pisci mletačkih genealogija, i to, koliko mi je poznato, među prvima Francesco Venier i Zancaruola pripoviedaju u svojim ljetopisima (u Marciani), da je u staro vrieme došao jedan ogranak porodice Frangipana iz Ravene u Veneciju i ondje je pripadao velikom vieću, a izumro je god. 1347. s nekim Giovannijem, koji je bio namješten u kovnici; hrvatski ogranak da potječe od tih ravenskomletačkih Frangipana.

Bilo, kako mu drago — sigurnu viest imamo o tom, da je neki Ivan Frankopan, knez senjski, bio primljen u veliko vieće, a time u mletačko plemstvo, da je dobio kao leno otok Krk kod Rieke, što ga je godine 829. prvi stekao dužd Ivan Partecipazio, a to baš znači početak mletačke osvajalačke politike. Frankopanu su kao prijatelju Republike izkazane velike časti, kad je god. 1402. posjetio Veneciju. To je onaj isti Ivan, kojega je god.

1390. Žigmund učinio banom Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, i koji je 1410. po kraljevu nalogu osvojio Šibenik. 17. prosinca 1443. obnovljen je plemićki privilegij kneza Nikole i njegovih nasljednika, a taj privilegij nastojao je izkoristiti neki njegov rođak (po svoj prilici sin) Stjepan.

»Godine 1446. stiže ovamo knez Stjepan Frankopan senjski, i on dođe s liepom pratnjom u dobru redu i pođe k sinjoriji u skupocjenoj odjeći, koja bijaše sva izvezena biserjem. Taj je knez došao, da sinjoriju pita za savjet, da li da uzme za ženu polusestru markiza Lionella od Ferrare, koja bijaše žena urbinskoga kneza, a svatba bijaše već dogovorena. Dužd mu reče, kako mu se s mnogih razloga i obzira ne čini zgodnim, da je uzme za ženu, jer bi mu se mogle pružiti druge dobre prilike. Uza sve to zahvali on sinjoriji i pođe u Ferraru te priredi svatbu i ostane ondje mnogo dana.«

Svoj odnos prema Frankopanima znala je mletačka republika u zgodnom času dobro izkoristiti. Kad je Dujam, brat senjskog kneza, god. 1466. umro bez potomka, dočepa se ona odmah, u prkos caru Fridriku III., grada Rieke, koji je pripadao Dujmu. Kratko vrieme za tim umieša se ona god. 1480. isto tako brzo u prilike otoka Krka. Priča se, da je knez Ivan, koji se oženio iz mletačke porodice Morosinija, okrutnošću i nasiljem tako razljutio svoje podanike, da ga nisu htjeli više za svoga gospodara. Oni zamole Republiku, da preuzme vlast na otoku. Ali prije nego što je ona odposlala onamo svoje galije, već su se Ugri dočepali dobrog pliena. Nakon uzaludnih pregovora došlo je do borbe, u kojoj su Ugri podlegli. »Pošto je bio sav narod sazvan zvonjavom u jednu dvoranu palače, u prisutnosti providura i trojice soprakomita knez

Ivan reče: ‚Vidim, da je volja Božja zbog mojih grieha a za dobro mojih podanika, te sam uvidio, da se ne mogu oprieti vojsci ugarskog kralja. Pa da ne stradaju moji vjerni podanici, odlučio sam odstupiti državinu njezinu pravom gospodaru, mletačkoj sinjoriji, jer joj ona po svim pravima pripada. Narod molim, neka bude tako vjeran našoj presvietloj sinjoriji, kako je bio kući Frankopanâ.' I okrene se providuru te mu preda ključeve grada, kaštela i palače.« Namjestnik otoka postane neki Malipiero, a zatim onaj tajnik Antonio Vinciguerra, koji je napisao poviest Frankopana, koja se kasnije izgubila.

Knez Ivan znao je svoj prisilni odstup tako spretno prikazati kao čin dobrovoljne velikodušnosti. Iza toga je pošao sa svojom ženom i djecom u Veneciju. »Ovdje senat zaključi, da mu se za čitava njegova života daje mjesečna provizija od 100 dukata i 4000 dukata kao miraz za jednu od njegovih kćeri. No on na to ne pristane, nego pobjegne u Njemačku. Ali njegova kći, po imenu Katarina, primi spomenuti miraz, a kneginjina braća Pietro i Marco Morosini udadu je s pristankom sinjorije za unuka dužda Franceska Dandola, a sina Antonija Dandola. Kasnije se ona udala po drugi put za ser Andrea Foscola, sina Girolama Foscola, a umrla je bez potomka.«

To je još jedan primjer više, kako je Venecija znala takva pitanja poticati i rješavati ih na zgodan način.

Doduše u ovom je slučaju bila ona prema nasilnom vazalu u podpunom pravu, ali ipak valja priznati, da se u tom događaju razabira mala predigra one velike drame odreknuća Katarine Carnaro, koja se odigrala nekoliko godina kasnije. Jedino što je Katarinu Carnaro proglasila

Venecija kćerju Republike, prije nego se ona uzpela na ciparsko priestolje, dok je Morosini-Frankopanki izkazala sinjorija očinsku milost istom onda, kad su već mletačke galije njezinu mužu ugrabile njegovu zemlju i njegove ljude! Bilo s pravom, bilo s nepravom — jedno jako pleme protjerano je sa svoga starog sjedišta, a to je dalo povod trajnim nemirima. Da se ti nemiri nisu otvoreno uperili protiv Venecije, razlog je s jedne strane ležao u tome, što je snaga Republike bila odviše jaka, a s druge opet strane, što su Frankopani u ugarskim nemirima izgubili u korist Matijaša Korvina svoj drugi posjed Senj, pa su u prvom redu morali misliti na to, da ga ponovno osvoje.

Ivanov pokušaj, da 1484. s ugarskom pomoću ponovno osvoji otok Krk, ostade bez uspjeha.

Sada stupaju na popriště dva druga Frankopana, knezovi Anž i Bernardin, koji su koncem stoljeća poticali u Istri i Dalmaciji stalne nemire. S njima Veneciji nije bilo tako lako kao s Ivanom. Jedva što su Anža pridobili za rat protiv Ferrare s godišnjom plaćom od 3120 dukata, već je stigla viest, da je on stupio u službu ugarskoga kralja Matijaša i da u Istri poduzima pljačkaške pohode. »Ovaj Anž običavao je odvajkada gusariti po kopnu. Trgovce, koji su bez njegove posebne dozvole išli na sajmove u Njemačku, on je jednostavno zarobio i oteo im njihovu imovinu.« U dobro uređenom državnom životu sinjorije bio je takav postupak svakako nečuven. Ali njegova djela kaznilo je samo nebo. U jednom pismu nekog mletačkog činovnika, koje je senatu prisjelo god. 1499., govori se: »To je doduše ludost, ali ja ću je ipak napisati. Knez Anž Frankopan, koji stanuje u Brinju

iznad Senja, naložio je svome vjernom sluzi, koji se zvao Sušić, da mu nedaleko njegova mjesta sagradi tvrđavu, i najvećom strogošću silio je svoje podanike, da na toj tvrđavi rade i na blagdane kao i u obične dane. I kad je tvrđavu već gotovo dovršio, čini se, da ju je iza minulog Božića po Božjem sudu progutala zemlja tako, da se od nje više ništa ne vidi, osim otvora, koji ju je progutao, i posve krvave zemlje. To je uistinu u neku ruku nečuvena i vrlo čudesna stvar.«

Iza toga čuda dolazi uskoro i drugo, koje je knez Bernardin sam doživio. Čini se, da se ono nije dogodilo bez njegove tajne krivnje.

»Na dan Nove Godine, kad je knez Bernardin u Modrušu slušao pjevanu misu, svećenik je htio po običaju uzeti presvetu hostiju, da je prelomi, ali je nije našao na oltaru, i sav zapanjen od straha nije znao, što bi učinio ili rekao. I zbog toga nastade među prisutnima velik metež, a neki, koji dođoše izvana u crkvu, vidješe onu hostiju u zraku nad crkvenim tornjem. I spomenuti gospodin i svi izađoše i vidješe hostiju te poslaše svećenika, pošto je pročitao evanđelje, na toranj, da pokuša uhvatiti hostiju. A kad je on bio na balkonu, svi su vidjeli, kako se hostija uzdigla i u zrak uzpela, tako da se više nije vidjela. I izčezne pred svima, a oni ostadoše u najvećem strahu, što su vidjeli tako neobično čudo. Svećenik, koji je pjevao misu, pođe u Rim, da takvo čudo javi Njegovoj Svetosti papi. A sam taj svećenik kaže, kako on dobro zna, da je grješnik, ali ipak ne tako velik, da bi se zbog njega dogodila tako čudesna pojava. Ovu Vam novost saobćujem tako, kako se o njoj pripovieda. Vaša Preuzvišenost neka sama prosudi, koliko da joj vjeruje.«

Mletčani nisu zacielo propustili da oba čuda dovedu u svezu s neprijateljskim podhvatima, koji su se u ono doba snovali na sastanku svih Frankopana održanom o Božiću u Bužimu. Na toj je skupštini bilo dosta burno, jer su svi učestnici bili u međusobnoj svađi, a najnepomirljiviji neprijatelji bijahu braća Anž i Bernardin. Radilo se o tom, da se uznastoji ponovno osvojiti Senj, ali svaki sporazum razbija se na Bernardinovim zahtjevima, jer on želi sam biti gospodar grada. A stanovnici toga grada radije će ga dati spaliti ili će ga napustiti, nego da dođe pod vlast strašnoga kneza. Dugi niz godina različne stranke nastoje, kako bi stekle ovo mjesto te izazovu takve zaplete, da Venecija sa zahvalnošću odbija Anžovu ponudu, koji iz zavisti prema svom bratu želi predati Senj u ruke Republike.

Nemoguće je ovdje, a možda je i uobće nemoguće, iznieti samo bliedu sliku one uloge, koju su zadnjeg desetljeća XV. stoljeća i prvog desetljeća XVI. stoljeća imali u ugarskim događajima Frankopani, u prvom redu Bernardin, jaka i ugledna glava porodice, i Anž, a nadalje i knezovi Nikola, Ivan te Bernardinov bratić Mihajlo. Njihov nemirni, pustolovni duh i njihovo zaista shvatljivo nastojanje, da ponovno steku posjede, koji su im oduzeti, unose u sve one zamršene prilike nove zapletaje. Kad je po smrti Matijaša Korvina jedna stranka izticala kao pretendenta na priestolje njegova nezakonitog sina Ivaniša Korvina, stupaju oni na njegovu stranu, a kasnije opet u opoziciji protiv izabranog kralja Vladislava II. pridružuju se kao pristaše kralju Maksimilianu, koji upada u Ugarsku, da ostvari svoja prava. Među ostalima i njihova imena stoje izpod ugovora, što ga je god. 1492.

sklopio Vladislav s Maksimilianom, a po tom ugovoru ima potonji dobiti kraljevstvo, ako Vladislav umre bez potomka. Ali i pokraj ovog podpisa oni bez obzira i dalje osvajaju i pustoše kraljevske gradove te vode ratove sa slavonskim banom Ivanom Botom, koji u jednoj od ovih borba pogiba. Da osvoje Senj, pozovu u zemlju i Turke, protiv kojih zatim opet sami polaze. U boju kod Udbine Ivan pada, Nikola dospije u robstvo, Bernardin uteče. Venecija šalje Anža protiv Bernardina, ali zatim i samog Bernardina pridobiva god. 1495. za rat protiv Karla VIII. kao kondotiera sa 600 konjanika. U Ugarskoj nastaju novi nemiri, nove stranke. Protiv Vladislava diže se Stjepan Zapolja i dobiva sve veću moć. On otima posjede Ivanišu Korvinu, koji kao ban Slavonije i Hrvatske god. 1496. polazi protiv njega, ali bude pobieđen. Iste godine Korvin sklopi savez s Bernardinom Frankopanom, oženi se s njegovom kćeri Beatricom, te s njim provali u područje Zadra pljačkajući i počinjajući grozote, a to dovodi do sukoba s Venecijom. Mi možemo samo naslućivati, da je tom zgodom knez Bernardin svoju savjest tako obteretio ili da je provodio takav život, te je nekoliko mjeseci kasnije odlučio poći na hodočašće. »Dne 22. siečnja 1497. dođe u ovaj grad (Veneciju) senjski knez Bernardin Frankopan i 24. dođe pred sinjoriju. To je čovjek vrlo liepa stasa. Razglasilo se, da želi propustnicu, a zatim je pošao u Loreto, da izvrši zavjet.«

Čini se, da je za ovog boravka u Veneciji ponudio Frankopan Republici, da će joj služiti, ali u borbama za Senj brine se on najviše za svoje vlastite probitke, sve dok nije bio prisiljen da god. 1499. zamoli Veneciju, neka se zauzme kod pape, da mu se izpuni želja, te mu sin bude

imenovan modruškim biskupom; bit će to onaj Đuro, koji kasnije postaje vesprimski biskup i god. 1504. kaločki nadbiskup. Od tada ostaje on mnogo godina u izravnoj vezi sa sinjorijom i nju izvješćuje o provalama Turaka te se obvezuje, da će se protiv njih boriti. Ali u odlučnim časovima on izčezne, njegovi izvještaji ne primaju se s pravim povjerenjem, i zbog toga ne dobiva traženu momčad ni novac. Iz svojih gradova žestoko je bombardirao Turke, ali to se pokazalo kao lažni manevar upriličen samo zato, da zastraši Mletčane te ih prisili, da ga uzmu u svoju službu. Slično postupa i Anž — ali »Frankopani mnogo obećaše, a ništa ne učiniše.« Zadnjih godina neprestano se ponavlja ista stvar: knezovi, koji su se svečano izmirili, mole i stavljaju ponude; mletačke oblasti izvješćuju, da Bernardin pokraj svega obmanjivanja nema ništa drugo na umu, nego da osvoji Senj, a zatim da postane gospodar otoka Krka; sinjorija opominje, neka prestanu barbarski napadaji na mletačko područje, i neka se više ne podupiru ovi hrvatski buntovnici.

Taj nada sve značajni izvjestitelj objavljuje nam 12. listopada 1503. ovo: »Toga jutra dođe u kolegij neki filozof po imenu Hieronymus de Dionisiis, koji reče, da je drug Cynthiusa iz Ancone, i odpočne govor na talijanskom te izreče nekoliko stihova na čast duždu i preda zatim pismenu molbu s podpisom: Hieronimo di Dionisiis Siracusarum prosapia Bucharique comes (rodom iz Sirakuze i knez od Bakra). U toj molbi navodi, da su on i njegovi mnogo učinili za našu sinjoriju, a ona ga je imenovala svojim građaninom; da ga je knez Bernardin Frankopan uhvatio i držao zarobljena u nekoj dubokoj tamnici 6 godina, 5 mjeseci i 28 dana; tako da su mu

ostala samo četiri zuba, te je postao prava grdoba. Upozorava na loše nakane onog kneza, koji namjerava osvojiti otok Krk, te savjetuje, neka se sagradi tvrđava. Na koncu kaže, da je on smrtni neprijatelj spomenutog kneza.« Jadni filozofe! Obećali su ti doduše, da će tvoju molbu pročitati, ali, kako se čini, dalje se za te nisu ništa brinuli, iako te rodila Sirakuza, a Cynthius iz Ancone bio ti prijatelj! Ovaj strašni, neobrazovani hrvatski knez nesamo da te lišio zubi, nego i svake vjere u tvoju pjesničku slavu! Pa ipak za tu jedinu viest, koju je o tebi potomstvo saznalo, imaš zahvaliti baš tome omraženom neprijatelju — zato ga prestani mrziti i u tamnom kraju sjena pozdravi ga i pruži mu ruku, ako ga gdje sretneš na samotnom putu.

Opasniji protivnik nego što je Hieronymus de Dionisiis, postane Frankopanu iste godine njegov vlastiti zet Ivaniš Korvin, koji iznenada počne svojatati Senj i tako izazove borbu. Neprijateljstvo je trajalo čak i poslije Korvinove smrti 1504., jer njegova udovica Beatrica, u koje žilama tekla je vruća krv porodice Frankopana, zastupala je njegovu stvar protiv svoga vlastitog otca i najbližih rođaka sve dotle, dok nije izgubila nadu, pobieđena od onih, koji se ni ovoga puta nisu žacali da pozovu u pomoć Turke.

Posljednji put se Bernardin spominje godine 1506.: ovaj put se radi o samom caru Maksimilianu, koji za sebe svojata i uzima neko mjestance, što ga je Frankopan osvojio. Iza toga Venecija dvie godine više ništa ne čuje o hrvatskim susjedima, sve do vremena onih strašnih borba, kad su Republiku u vezi s Cambrayskom ligom napale sve evropske sile, a nije ju branio nijedan prijatelj.

Te godine 1508. dolazi s iztoka viest, da se Bernardinova kći Beatrica, udova Ivaniša Korvina, po drugi put udala za markgrofa Georga Brandenburžkog, sina kralja Vladislava, i druga viest, da se Bernardinov sin knez Krsto Frankopan u carevoj službi priprema s njemačkim i hrvatskim četama u Istri za napadaj na mletačko područje.

Sakrivena vatra dugotrajnog neprijateljstva između mletačke sinjorije i gospodarâ Senja, Modruša i Krka izbije plamenom: knez Krsto, kao baštinik svih strasti i svih zahtjeva svoga roda, povuče mač iz korica za otvorenu borbu protiv lenskih gospodara otoka Krka!

III. POGLAVLJE

KRSTO FRANKOPAN U BORBI S VENECIJOM

U boj me čežnja tjera.
Tannhäuser

IZ braka kneza Bernardina i Lujze Aragonske potekla su četiri sina i jedna kći. Već smo upoznali Beatricu, njezin prvi brak s Ivanišem Korvinom, njezin drugi brak s markgrofom Georgom Brandenburžkim, i Jurja, koji je bio određen za duhovni stalež, a Ferdinanda smo spomenuli prigodice. Ali svi oni, kao i ostali nosioci tog imena, stupaju u pozadinu pred Bernardinovim prviencem Krstom, koji kasnije postaje glava izravne modruške grane te porodice. On je rođen 1483. (prema nekima već sedamdesetih godina). Čini se, da ga je otac već zarana poslao na dvor ugarskoga kralja, barem je 1499. ondje boravio. Nije poznato, kada je prvi puta stupio u carevu službu. Tama, kojom je zastrta njegova mladost, ne razsvjetljava se prije godine 1508., kad se mjeseca lipnja kao daleki bliesak primjećuju u Veneciji njegova skupljanja vojske i podhvati protiv nekih mletačkih kaštela u Istri. Međutim ti su podhvati zbog primirja u srpnju obustavljeni. Njegovo ime i njegovo djelovanje dobiva idućih godina sve veće značenje, i to u onim trima ratnim pohodima carevaca protiv Republike, u kojima on učestvuje pod vrhovnim zapovjedničtvom vojvode od Braunschweiga kao jedan od najodličnijih zapovjednika četa pored Marka Cana i svog strica Mihajla Frankopana.

Sanutovi zapisi pružaju nam cjelokupni pregled svih događaja, ali pobliže viesti o mnogim pojedinostima ove vojne, bogate malim okršajima, a siromašne uspjesima, dobivamo iz pisama Luigija da Porto iz Vicenze, koji se borio u mletačkoj vojsci. Njega je nadahnjivala i poticala na djela bolećiva ljubav prema nekoj »neprijateljskoj gospodarici«, te je kao kapetan lakih konjanika češće našao priliku, da se iztakne. Ali uspomena na Luigija, koja živi sve do naših dana, nije se sačuvala radi njegovih ratnih djela, nego zbog nekoga drugog njegova doživljaja iz onih vremena. »Kad sam jahao, običavao sam«, tako on pripovieda, »imati uza se između ostalih jednoga od mojih strielaca iz Verone, kojemu je bilo odprilike petdeset godina, a zvao se Pellegrino. U svom je zvanju bio vriedan, vrlo ugodne ćudi, i kao gotovo svi Veronežani znao je krasno pripoviedati. Bio je to hrabar i izkusan vojnik, ali ujedno lakomislen možda i više, nego što je priličilo njegovim godinama, neprestano zaljubljen, što mu je davalo dvostruku vriednost, jer je uživao u tom, da sređeno i ljubko pripovieda najljepše novele, osobito takve, gdje se radilo o ljubavi — ljepših nisam nikada čuo! Jednom sam s njim i dvojicom drugih išao — tko zna, možda gonjen ljubavlju? — nekom samotnom cestom, koja bijaše ratom spaljena i razorena, iz Gradiške, gdje sam bio smješten, u Udine. Pa kad sam se, sav urojen u misli, udaljio od drugih, približi mi se taj Pellegrino i, kao da pogađa moje misli, nagovori me ovako:

,Ta zar ćete trajno živjeti u tuzi, ako Vas neka okrutna ljepotica malo ljubi? I makar govorim protiv samoga sebe, jer dobre je savjete lakše davati, negoli ih slušati, moram Vam ipak, gospodine, kazati ovo: nesamo što se ne dolikuje, da se za vrieme ratne službe dademo zarobiti ljubavlju, nego ona uobće gotovo uviek dovodi do žalostnoga i vrlo opasnog svršetka. Da to posvjedočim, mogao bih Vam, ako Vam je po volji, pripoviedati jednu zgodu, koja se dogodila u mojemu rodnom gradu. Time bi nam se ujedno put činio manje osamljen i žalostan. I čuli biste, kako je ljubav dovela dvoje plemenitih zaljubljenika do tužne i samilosti vriedne smrti.' I pošto sam mu dao znak, da ću ga rado poslušati, započne on svoju pripoviest.«

Ta priča, što ju je u onim nemirnim ratnim vremenima godine 1510. saznao Luigi da Porto od Pellegrina, zvala se Romeo i Julija. Kasnije za mirnijih vremena 1524. on ju je zapisao i posvetio svojoj rođakinji Lucini Savorgnan, nećakinji onoga Hieronima, koji se borio protiv kneza Krste. I tome Luigiju zahvaljuje sviet, što je upoznao bezsmrtnu staru priču »piena di pietade« o ljubavi i smrti Montecchija i Capellettijeve!

Putovi Luigija da Porto i Krste Frankopana tekli su uzko jedan pokraj drugoga, ali se nisu križali: Krstino ime ne pojavljuje se ni jedan jedini put u Luigijevim pismima!

Time, što je Venecija osvojila neka carska mjesta u Furlaniji i Istri, među kojima su bila najvažnija Gorica i Trst, dala je ona izravan povod za rat. Tako je Bartolommeo d'Alviano uzvratio na napadaje na mletačke krajeve, koje su vršili Niemci po nalogu cara Maksimiliana. Za vrieme najveće nevolje, koja je nastala zbog Cambrayske lige, sinjorija je 1. lipnja 1509. caru opet dobrovoljno predala oba ona grada, ali time je vratila samo polovicu osvojenog područja te nije više mogla osujetiti dalekosežne careve nakane. Dok je glavna njemačka sila, koju je sliedio i sam Maksimilian, udarila od Trienta prema Vicenzi i Padovi i ta mjesta osvojila, započne se s druge strane napadaj na Furlaniju. U Veneciju stizavaju viesti o velikom skupljanju četa i o okršajima u Istri, a uskoro zatim dolazi vapaj za pomoć iz Udina, protiv kojih nadire čitava neprijateljska vojska. Tu i tamo uspieva uz silne napore zaustaviti njemačko prodiranje. Kako je uskoro Padova ponovno osvojena, Niemci su iza borba kod Udina prisiljeni, da uzmaknu i u Furlaniji. Maksimilianov pokušaj, da se iznova domogne Padove, bio je sretno spriečen, pa se car vratio natrag u Njemačku, a onda su Mletčani mogli pomišljati čak i na to, da se Frankopanima osvete. Oni su od straha pregovarali s Turcima, što je urodilo posljedicom, da su Turci upali u Hrvatsku i krenuli ravno na gradove knezovâ te im nanieli velike štete. To je bio odgovor i na Krstin postupak, a ujedno i na ponovno Bernardinovo nastojanje, da se domogne otoka Krka. Jedno prieteće pismo opominje Krstu, neka se pomiri sa sinjorijom, jer će inače »platiti«.

Kako su več često hrvatska gospoda morala gledati, gdje se njihova volja lomi na gvozdenoj sili ove gospodarice Adrije. Ona je bila slična razbješnjelim valovima, koji neprestano udaraju nastojeći uzdrmati pećinu — a opet im ne preostaje ništa drugo, nego da se ponize. Doduše čini se, da se Krsto izprva mnogo ne osvrće na prietnje, jer čak nastoji porezom u Istri nadoknaditi gubitke, koje su mu nanieli Turci. Ali idućih mjeseci uviđa

on, kao i njegov otac, kako je pametnije, da se pokori i tako osigura sebi mir. Dne 2. travnja 1510. izpričavaju se obojica pred mletačkim poslanikom: Bernardin da je samo pod silu po carevu nalogu pošao na Padovu sa 10 konjanika, a Krstine izpade u Furlaniji da je skrivio mletački namjestnik u Kopru. Sa začuđenjem čitamo, kako Bernardin između ostaloga ujedno saobćuje, da je voljan služiti Republici: on bi se usudio s malo momčadi oteti ugarskomu kralju Hrvatsku. Nema sumnje, da bi on to bio kadar i provesti!

Još u svibnju i lipnju pregovarao je Bernardin preko svog sina Ferdinanda s poslanikom u Budimpešti, kako bi spriečio njegove tužbe kod ugarskog kralja — a već u svibnju žalio se knez Hieronimo Savorgnan iz Furlanije u Veneciju, da je knez Krsto ulovio njegova slugu i bacio ga u tamnicu. Dne 1. lipnja Frankopan je već u Postojni te sakuplja čete za ponovnu navalu na Furlaniju. Započinje se druga vojna.

Taj podhvat nije doveo do pravog uspjeha uza sve različite priprave, što ih je Krsto vršio sad u Gorici, sad u Postojni, sad u Trstu. Iza malih okršaja s Mletčanima, i pošto su opljačkali nekoliko mjesta, skupe se oni 11. kolovoza u Gorici i odluče, da pod vodstvom vojvode od Braunschweiga odu caru u Trient. Međutim u tom su ih uglavnom spriečili neprijatelji, koji su za to u pravo vrieme saznali, pa su im zakrčili put. Uto je Krsto obolio i težko bolestan ležao u jednom dvorcu kod Gorice. I u rujnu, kad su Marko Can i Krsto pokušali provesti svoju osnovu, i to preko Beljaka, bili su također prisiljeni, da se uskoro vrate natrag. Ta se vojna završi u prosincu

pljačkanjem Labina, a onda se svi Frankopani povuku na svoja imanja.

Krsto je izprva pola godine mirovao, a onda se iznova počeo spremati za rat. Ovaj put je baš on započeo borbu s Venecijom. Najprije je počeo obsjedati Mugliu, ali ova je vojna odpočela za njega s nesrećom. Dne 9. listopada 1511. ranila ga strjelica u nogu, i to mu je zadavalo velike bolove. Ovo se dogodilo tri mjeseca iza toga, kako su Luigija da Porto težko ranjena donieli u Veneciju. Jedva što se Krsto oporavio, zadesi ga početkom studenoga nova nesreća, opet u blizini Muglie, i to prigodom dvoboja s mletačkim providurom Zivranom. Taj Zivran izvješćuje o tom ovako: »Ušao sam s knezom Krstom u borbu prsa o prsa. U tučnjavi smo zadali jedan drugome mnogo udaraca, ali se nije prolila krv. Nato sam ga udario koso po licu i razmrcvario mu sav obraz, te mu je pukla kost, i počeo je jako krvariti. A onda je on mene udario po desnoj ruci i odsjekao mi tri prsta — neopasna ozljeda! — a uzto mi zasjekao lievi palac. Nato sam se razjario i u biesu na njega tako navalio, da mi je on okrenuo leđa i počeo bježati prema San Servolu, a ja sam ga progonio dvie milje daleko. Ali mene je odostrag sliedio s izpruženim kopljem neki hrabri mladi kapetan iz Postojne, pa sam se morao okrenuti i poći protiv njega. I kad sam ušao s njim u borbu, zadao sam mu tri rane, uhvatio sam ga i zarobio te predao sluzi. A sâm sam pošao u potjeru za knezom te bih ga sigurno zarobio, da se nije sklonuo u kaštel, kamo ga je odpratilo samo sedam konjanika. — Treba biti ustrpljiv! Sudba ga je htjela sačuvati na goru njegovu nesreću i na veću našu slavu! Omnia pro meliori (sve je zato, da bude bolje). Ali si-

gurno je, da se sa mnom ne će nikad hvaliti, jer sam ja bio dosad prvi, koji sam ga potukao i ranio, i samo iz milosti mogao je pobjeći tek sa sedam konjanika, a ostali su potučeni svi do jednoga.«

Vidjeli smo, kako se sretan pobjednik samosviestno radovao zbog svoga junačkog djela, o kojem će s ponosom pripoviedati još njegovi unuci i praunuci; a s kakvim se osjećajima vratio onaj, koji dosad još nije bio pobieđen, toga ne znamo. Tri mjeseca izčeznuo je s pozornice događaja, i senatori u Veneciji mogli su sebi spokojno izražavati slutnje, da je knez Krsto Frankopan svršio svoju ulogu, kadno 9. siečnja 1512. stigne viest, da on na čelu svojih Hrvata kreće na Goricu. I da nije po višem nalogu svoga cara morao pustiti iz ruke oružje, njegovi neprijatelji ne bi trebali dugo čekati na odgovor, koji je namienio Zivranovu djelu. Ali svoje namjere nije mogao provesti zbog primirja sklopljenog s Venecijom, koje je odpočelo 1. travnja i trajalo do 1. veljače iduće 1513. godine. S kakvom je nestrpljivošću primio on to primirje i kako je vruće želio, da mu pripremi svršetak, dokazuje i to, što se, još dok je trajao mir, pojavio pred Rašporom tvrdeći, da sinjorija s nepravom opet podiže zidove ove tvrđave. I prije nego što je moglo doći do pismenih pregovora, on je zauzme i zaposjedne svojim četama. I tako nije bio ipak posve bez posla. Kad se uto na saboru u Gorici u siečnju 1513. zaključilo, da se primirje produžuje do 1. travnja, on se tome žestoko protivio. Njega nagoni na borbu vatrena strast, koju više ne može obuzdavati. Baš takav čovjek bio je potreban caru Maksimilianu! Na toj istoj skupštini imenovan je Krsto vrhovnim

zapovjednikom njemačke vojske za budući obnovljeni rat u Istri i Furlaniji!

Tri mjeseca kasnije, u travnju, nalazi se knez kod svoga carskog gospodara i od njegove ruke prima za ženu sestru krškoga kardinala, koja mu donosi od Maksimiliana kao miraz grofovije Pazin i Goricu. Dne 28. svibnja prispije sa ženom u Bleiburg kod Beljaka i tamo boravi do konca srpnja. Ondje su se na povećoj skupštini dogovarali i stvorili zaključak, da će napasti Furlaniju. U rujnu se počinju skupljati čete. Sigurnost, s kojom su Frankopani očekivali buduću pobjedu, uznemiri mletačko vieće, te ono odluči pokušati, da opasnog protivnika uzme u svoju službu. No kako su još uviek malo poznavali toga čovjeka, koji, osim što su mu tlačili njegov rod, sada još k tome mora oprati i vlastitu sramotu, koja mu je nanesena pred Mugliom. Ako je ikad Venecija imala ogorčenog neprijatelja, koga je nagnala, da se bori na život i smrt, a to je onda taj knez Krsto, koji odbija sve pregovore i na čelu carske vojske hrli napried! »Ciela domovina dršće od tjeskobe i bježi, posvud se govori, da neprijatelji dolaze u Furlaniju.«

IV. POGLAVLJE

PORODICA LANGA OD WELLENBURGA

Kad te moje oko ugledalo,
bila si moja.

Valkira

VEĆ od trinaestog stoljeća nalazimo i porodicu Langâ među onim patricijskim obiteljima, što su građanskim marom i trgovačkom poduzetnošću pripravljale sjajno razdoblje cvata, kojim se u šestnaestom stoljeću mogao pohvaliti državni grad Augsburg. Ona je gledala mnogo dalje od gradskih zidova te je već zarana morala steći veliko bogatstvo i značenje i pribaviti sebi gospoštijsko vitežki položaj, jer je godine 1318. dvorac Mühlhausen učinila svojim ladanjem. Jačajući uporedo sa svojim rodnim gradom doživjela je zajedno s njim i ona vrieme svog sjaja!

Ugledni Ivan Lang, glava obitelji, i njegova žena Margarita, koja je potjecala iz viečničke porodice Sulzera, mogli su u drugoj polovici XV. stoljeća vedro gledati u budućnost: u sređenim prilikama na znatnom posjedu odraslo im je osmero zdrave djece; četiri sina: Matija, Luka, Ivan i Marko, i četiri kćeri: Apolonija, Otilija, Regina i Felicitas. Čini se, da se najstariji sin Matija, koji se rodio 1468., već kao dječak toliko izticao velikom nadarenošću, da mu je otac odlučio dati znanstveno humanističko obrazovanje. Iza kratkog boravka na sveučilištu u Ingolstadtu studirao je god. 1486. u Beču i kasnije u Tübingenu, gdje je 27. siečnja 1489. postao magistrom. Namješten u nadbiskupskoj kancelariji u Mainzu svojim svestranim znanjem i okretnošću svratio je na sebe pažnju cara Fridrika III., koji ga sa sobom povede u Italiju kao tajnika. I car Maksimilian znao je isto tako kao i njegov predhodnik cieniti njegovu službu, pa ga je za kratko vrieme imenovao savjetnikom i kancelarom i pribavio mu kao prva crkvena mjesta prepoziture Wördsee i Vitring u Koruškoj. Još na početku životnog puta, koji će ga dovesti do najviših časti, pokazivao je on svoje kasnije određenje bogatim i sjajnim načinom života. S udivljenjem se pripoviedalo, da se običavao pojavljivati s pratnjom od 18 konjanika. Nije čudo, da je Matija bio čovjek po volji Maksimilianovoj: po svome finom duhovnom odgoju postao je jedan od najučenijih zastupnika humanizma u onom odabranom krugu, koji se skupljao oko cara na čelu sa slavnim pjesnikom Konradom Celtesom, a svojim uglađenim družtvenim formama i ukusom u razkoši mnogo je pridonio vanjskoj reprezentaciji ovoga dvora.

»Svatko ga cieni«, tako pripovieda Köhler u svom djelu ‚Münzbelustigung', »kao vrlo umna, veoma rječita, darežljiva i neobično spretna čovjeka, koji se dobro snalazio u svim prilikama, osim kad je imao voditi vojsku, i kojega je car mogao u svakoj službi po svojoj volji upotriebiti. Ipak ga je stajao i mnogo novaca, jer je držao, što je veći gospodin, kome se služi, da se to više mora potrošiti novca na njegovu službu i čast. Stoga je car o njegovu predhodniku, štedljivom nadbiskupu Leo-

nardu, i o njemu običavao govoriti, da u državi ima dva kapelana, od kojih jednome ne bi mogao džep izprazniti, a drugome napuniti. Pratnju je imao veću od kakva kneza, bio je darežljiv kao kralj, a nastupao je tako gospodski i sjajno, da je time nadvisio sve kardinale i nadbiskupe svoga vremena. Ali njegova theologia moralis bit će da nije imala odviše čvrste temelje, jer kad su mu govorili o savjesti u sumnjivim stvarima, češće je on odgovorio: ‚Kakva conscientia?'«

Godine 1500. pratio je kancelar svoga vladara na sabor u Augsburg, gdje je zajedno s njim morao doživjeti uništenje stare carske moći uzpostavom državne vlade. U to vrieme nisu više bili caru nepoznati ni Matijini rođaci. Već dvie godine prije toga podielio im je on nasljedno plemstvo. A sad im je dao nove dokaze svoje milosti: Matija postade prepošt stolne crkve u svom rodnom gradu, a uskoro zatim i u Konstanzu. Ali tih dana zbio se još jedan drugi događaj od velike važnosti za ovu porodicu. Težke su brige zamračivale Maksimilianu pogled u budućnost i prisilile ga, da opomene dvadesetoricu knezova državne vlade: »Ako ništa drugo ne poduzmu, nego što su dosad učinili, on ne će krzmati i čekati, da mu skinu krunu s glave, nego će je sam baciti pred svoje noge i skupiti joj komade.« Čini se, da je u to tamno razpoloženje njegove duše pala svietla zraka utjehe i vedrine, zraka, koja je sinula s očiju Apolonije, jedne kćeri iz Langove kuće, te je njegovo srdce uzplamtjela ljubavlju!

Nijedan njemački ljetopisac nije nam dosad o toj tajni ostavio nikakve viesti, ali nju mi odkriva Marino Sanuto, i ja se težko odvažujem na to, da skinem onu

Kardinal Matija Lang
Albrecht Dürer

koprenu, koja ju je dosad nježno, ali neprodirno sakrivala. Bit će, da on na temelju pretjeranih glasina izkrivljuje pravu istinu, te na dva mjesta, gdje govori o Apoloniji, spominje, da je ona bila careva ljubaznica, pa da se i to, što se Matija uzdigao do najviših časti u znatnoj mjeri ima pripisati čarima njegove sestre. Ne kaže se, doduše, kada se car prvi put sastao s tom dražestnom patricijskom kćeri, ali možda nije bez osnove naslućivanje, da je to bilo onda u Augsburgu, jer je Apolonija nedugo iza toga ostavila domovinu i roditelje te pošla za gospodarom i dragim u njegov dvor, gdje su je pridielili carici kao dvorsku gospođicu. I tako između augsburžkih kćeri Filipina Welser nije bila prva, koja se po ljubavi nekog vladara domogla riedkih časti. A prilično je čudnovato i to, da je i Apolonijina sudba god. 1503. krenula novim pravcem baš u Innsbrucku, u onom istom gradu, s kojim će se za sva vremena povezati uspomena na Filipinu.

Čini se, da je ona nekom neodoljivom moći osvojila sva srdca. Tako sam našao u nekoj kratkoj obiteljskoj bilježci (prije 1510.) ovo: »Prva kćerka Ivana Langa zvala se Apolonija. Ona je bila u ženskoj pratnji rimskoga kralja, a držala se tako krepostno i čestito, da su je prosili grofovi i gospoda.« A i Zimmernov ljetopis zna prema obćim glasinama pričati, da se među strastvenim obožavateljima Apolonijinim nalazio i bavarski vojvoda Jörg. »Među ženskom pratnjom cara Maksimiliana bila je jedna Langova, u koju se bio jako zagledao, toliko, da je radi nje gdjekad putovao za carevim dvorjanstvom.« Između njezinih prosaca iznio je pobjedu grof Julian od Lodrona.

»Danas (1. listopada)«, tako izvješćuje mletački poslanik, »bila je svatba sestre prvoga kraljevskog tajnika gospodina Matije Langa, kraljičine dvorske gospođice, i sina gospodina Parisota od Lodrona, i čitav dan održavale su se svečanosti i turniri sve do šest sati u noći. A sutra će tjostirati markgrof brandenburžki. Na te svečanosti došao je i nadvojvoda.« Taj Lodron možda vuče lozu od onoga grofa Parisa Lodrona, koji se imao vjenčati s Julijom Capelletti, o čemu je pripoviedao veronežki kopljanik svome kapetanu Luigiju da Porto. A u drugoj bilježci kaže, kako mu je Matija Lang rekao, »da je izdao 6000 dukata za sestru, koju je udao za sina Parisa od Lodrona, a bilo je to divno slavlje.«

Tako Maksimilianova ljubaznica postade žena grofa Juliana od Lodrona!

Te iste godine postao je Matija Lang administrator i koadjutor biskupije u Krškom. Dvie godine kasnije dobio je kršku biskupiju. Uz plemstvo, koje je ta porodica stekla 24. kolovoza 1498., dobila je ona god. 1507. dvorac Wellenburg na Leškom polju kod Augsburga. Ovo prvobitno biskupsko službovno leno držala je god. 1460. privremeno obitelj Lang nasliedivši ga očito od Onsorga, od koje porodice potjecala je Matijina baka. Sad ga je u zajednici s kraljem Maksimilianom kupio Matija (od Antuna Laugingera), te je barem djelomično prešlo na Ivana Langa. Potonji je ostao vlastnik čitavog posjeda, ali je kralj mogao sagraditi dvorac, kojemu je opet Matija dodao čvrsti dvorac za zabavu s liepim vrtovima i drvoredima. Kad je Ferdinand I. svoj dio prodao, onda je cieli dvorac pripao obitelji Lang, a oni su ga god. 1595. prodali knezovima Fugger, koji su još i danas njegovi vlastnici.

Po tom dvorcu prozvana je obitelj Lang »od Wellenburga«.

Djelovanje carskog tajnika, sada već krškog biskupa, ostalo je sve dosad ograničeno pretežno samo na Njemačku, ali godine 1508. nadođe čas, kada će on kao diplomat stupiti na pozornicu evropske politike. Odkad je kao poslanik izaslan u Cambray za sklapanje lige s Francuzkom, papom i drugim silama, zastupao je on careve interese u talijanskim poslovima »kao drugi car«, tako se govorilo u Veneciji. Pošto je između Julija II. i Mletčana sklopljen mir, koji je bio uperen protiv Francuza, što su boravili u Lombardiji, pokušalo se god. 1511. na kongresu u Mantovi doći do sporazuma. Venecija je tada išla za tim, da Matiju Langa, kojemu je Maksimilian podielio naslov namjestnika u Italiji, skloni na savez protiv Francuzke. Na sastanku s papom u Bologni, gdje je Matija primljen s najvećim sjajem, došlo je do ozbiljnog razpravljanja, ali pregovori su se razbili na oholim, nepopustljivim zahtjevima Niemaca, koji je tražio, da Mletčani u cielosti povrate sav carski posjed. Ali Mletčani se nisu dali tako lako zastrašiti: njihov poslanik dobio je nalog, da iznova utječe na cara, a da ti koraci budu uspješni, neka krškom biskupu obeća, ako ugovor provede, 10000 forinti i beneficije na mletačkom području u vriednosti od 4000 dukata. U drugu ruku odluči i papa izkoristiti svoj utjecaj pa u prosincu te godine imenuje Matiju kardinalom. Ali ovo zbliženje između pape i cara koristilo je samo caru, a ne Veneciji, koja se sada smatrala kao izključena iz novog saveza. Lang je spretno izkoristio stranački metež u Italiji na Maksimilianovu i svoju vlastitu korist te se ponosan i zadovoljan vratio iz Rima

Car Maksimilian
Albrecht Dürer

u Njemačku i uredio u augsburžkoj stolnoj crkvi posljednje počivalište svom otcu, koji je umro iza toga, pošto je još vidio triumfe svog sina. Matijina tako važna diplomatska djelatnost u Italiji svršava se godine 1513. njegovim drugim putovanjem u Rim k novo izabranom papi Medičejcu Leonu X. Taj izkusni i duhoviti čovjek znao je odmah za sva vremena steći osobito papino prijateljstvo. Godinu dana iza toga primio je Augsburg s velikim svečanostima svoga sina, koji je obnašao čast koadjutora i nasljednika salzburžkog nadbiskupa te je bio ukrašen kardinalskim šeširom.

Ime grofa Juliana od Lodrona ne javlja se među svim onim njemačkim imenima, što se pojavljuju u prvom desetljeću XVI. stoljeća, osim prigodom njegove svatbe, koja se održala u Innsbrucku. Dok je Matija Lang svoj utjecaj i svoju djelatnost iz godine u godinu sve slavnije proširivao, čini se, da je njegova sestra uz svog muža provodila mirniji život. Julian i Apolonija po svoj prilici su odabrali za svoje pravo prebivalište dvorac blizu Gornjeg Beljaka u dolini Mölla u Koruškoj. Jedna nedatirana povelja, koja se stavlja između godine 1504. i 1508., izvješćuje, da je Maksimilian dao grofu i njegovoj ženi u zalog za 4500 forinti dvorac i kotar Falkenstein, obćinu Kirchheim i mitnicu u Gornjem Beljaku. Tamo su zajedno prebivali samo kratko vrieme, jer je već god. 1510. Apolonija postala udovicom. Te godine dao joj je car u zalog za 2600 forinti dvorce i obćine Bleiburg, Schwarzenbach i Gutenstein kod Beljaka. To je utanačenje promienjeno 10. kolovoza 1512. u Augsburgu tako, da joj se ti posjedi zalažu bez roka, pošto je ona na založnu svotu dodala još 6300 forinti.

Iz tame, što nam je dugo godina zastirala poglede na Apolonijin život, sablastno izlaze zalozi i brojke, kao da se rugaju iztraživaču, koji je najprije pogledom punim slutnja prodro u čudesa mlade sretne ljubavi, pa se zatim s prevelikom smionošću ponadao, da će smjeti pratiti također patnje i doživljaje jedne ženske duše i onda, kad joj je već bio oduzet čar njezine sreće. O luda tlapnja! Kao da se ikad takva bol podigla iz svojih dubina zato, da se drugome pokaže na hladnom danjem svietlu, kao da bi se ona mogla ikad izraziti bilo na stranicama poviesti, bilo riečima punim jadikovke. To su zakopani svjetovi, koji se mogu promatrati samo onda, kad se okamene, ali nikada, dok još u njima struji dah života.

Međutim u trajnoj mieni izdiže se iznad prošlosti uviek nešto novo. S juga, gdje je provodio život divlji, pun nemira i borbe, dolazi patricijskoj kćeri iz Augsburga kao prosac hrvatski knez, koji je u borbi protiv Venecije stavio svoj mač u službu carevu. A jedva što je zaniemila svatbena glasba, sluša Apolonija u svom dvorcu u Bleiburgu zveket oružja, koje se oštrilo za nove borbe. I prije nego što je mogla misliti na zbilju pomlađenog života, već gleda, kako taj snažni, smjeli muž, koji je nju zadobio za sebe, polazi na čelu svojih četa ususret neizvjestnoj sudbini! — »S drage volje tvoja« — bijaše li to ta rieč, koju mu je ona doviknula na razstanku?

Kad sam u svojim iztraživanjima došao do ovog odsjeka poviesti Krste Frankopana, nisam mogao više potisnuti naslućivanje, tko je bio taj, koji je u Pordenonu izgubio prsten. Navečer 19. veljače kod sređivanja bilježaka, što sam ih dosad prikupio, napisao sam na njihov omot: F r a n k o p a n o v p r s t e n.

V. POGLAVLJE

BOJEVI U FURLANIJI 1514

Svuda oko mjesta
dušmani se digli.
Valkira

DOK je Matija Lang branio pravo svoga carskoga gospodara riečju i perom, biskupov šurjak nastojao je izvojštiti to pravo silom. Početak jedne vojne već smo u kratkim crtama spomenuli, kad smo opisivali onu obsadu Pordenona. A sada nas sudbina kneza Krste više zanima, pa stoga ta vojna zahtieva veću pažnju. Čini se, da je čitav ovaj pohod protiv Venecije bio ipak mnogo više podhvat jednog jedinog čovjeka nego njemačke države, kojoj je on služio. Sva djela, svi uspjesi, sav dobar i zao udes spojeni su s jednim imenom, a to je: Krsto Frankopan.

Poviest ovog rata dade se obuhvatiti u tri veća događaja: osvajanje Marana, bojevi oko Pordenona i obsada Osopa. Pri tom je Krsto morao svoje snage omjeriti s trojicom vojskovođa sinjorije, a to su: Baldassare di Scipione, Bartolommeo d'Alviano i Girolamo Savorgnan.

Kada su se početkom prosinca 1513. završile ratne pripreme u Gorici i Gradiški, prvi cilj, na koji je njemačke čete uputio njihov vođa, bila je važna mletačka tvrđava Marano, koja leži na Jadranskom moru kod stare Akvileje.

»U to vrieme«, tako pripovieda mletački povjestničar Pietro Giustiniani, »neprijatelji su s pomoću gadne izdaje zauzeli i zaposjeli kaštel Marano, kojim je zapoviedao Alessandro Marcello, a to se dogodilo ovako: Kod Marcella je uživao veliko povjerenje Bartolo, neki svećenik u tom mjestu, i to je bio onaj sramotnik, koji se dao na takvu lupežtinu te je potajno odlučio, da preda tvrđavu Niemcima. S tom namjerom pošao je k Marcellu i pretvarajući se molio ga ključeve od vrata, da po svom običaju uzmogne poći rano ujutro u lov, jer je bio dobar lovac. Ne misleći ni na kakvu prevaru naloži Marcello, da mu dadu ključeve, na što je nevjerni svećenik u zoru brzo otvorio malena vrata i po dogovoru s Niemcima pustio unutra trideset poljskih konjanika zajedno s vojskovođom Krstom Frankopanom. I odmah se pojavi množtvo drugih Niemaca, koji su bili sakriveni blizu u šikari: oni sasieku straže, zauzmu grad, a Marcella zarobe. — — Pošto su Mletčani Marano prevarom izgubili, sakupe odmah na moru i kopnu velik broj vojnika te odluče, da taj grad ponovno osvoje pod vodstvom odlučnih i revnih muževa Baldassara Scipiona i Hieronima Savorgnana. A kako bi stvar bolje uspjela, pošalju po Franceska Mosta, čovjeka izkusna u pomorskim podhvatima, da to mjesto hrabro napadnu s mora i kopna. Obsada im je zadavala velikih potežkoća zbog položaja grada, koji je sa svih strana okružen lagunama i posve nizkom vodom. Ali i uza sve to prodrli su oni neustrašivo s mora i kopna sve do samih zidina, i kad su postavljene ljestve, popeli su se na njih neki vojnici i s morske i s kopnene strane, pa da su drugi pošli za njima s istom revnošću, moglo bi se mjesto lako natrag zauzeti. Ali u

tom času, kad se nekoliko njih nalazilo na zidovima, probude se i dotrče neprijatelji, pa su tako Mletčani bili prisiljeni da se povuku te su se hrabro spasavali na brodovlju, koje je zbog morske oseke ležalo gotovo posve na suhu. Kad su to opazili neprijatelji, nisu dali da im izmakne tako liepa prilika, nego su provalili iz grada, što su god brže mogli, i napali u isto vrieme brodovlje i vojsku. Jedan i drugi podhvat pošao im je najsretnije za rukom, pošto su najveći dio naših potukli te uzeli jednu galiju na suhom i osim toga mnoge zastave i topove artilerije. I kad su Mletčani čuli, da brojne kompanije Niemaca dolaze u pomoć, smućeni time i netom doživjelim porazom, napustili su obsadu. Malo iza toga pao im je u ruke onaj izdajica Marana Bartolo, koga je uhvatio Niccolò da Pesaro u okolici Portogruara. Za svoju lupežtinu kažnjen je u Veneciji tako, da su ga za jednu nogu objesili na uže između dva stupa, pa ga je sav narod kamenovao, te je tako jadno umro.«

U Veneciji su gubitak Marana gorko osjećali. Pričalo se o smionim djelima kneza Krste, koja je izvršio kod provale iz grada, a za poraz su okrivljivali uz onoga izdajničkog svećenika u prvom redu Baldassara di Scipione, koji je bio pozvan na odgovornost u Veneciju te je nestao s ratnog poprišta. Ali uznemirenost i ogorčenje porasli su još više, kad se pročulo o nečuveno okrutnom djelu, koje je počinio divlji Frankopan u blizini Marana.

»Saznalo se, kako su neprijatelji poslali viest stanovnicima Mozane, što je jedno od najljepših sela u Furlaniji, blizu Marana, neka dođu u Marano i neka se zakunu na poslušnost caru. A kad nesretnici nisu htjeli, dade im vojskovođa knez Krsto Frankopan jamstvo, da mogu doći k njemu. I kad ih je došlo odprilike 115, dao je onima, koji su bili stari preko šestdeset godina, izkopati oba oka, a mlađima jedno oko i odsjeći dva prsta na desnoj ruci, a na lice urezati križ. To je tako strašna okrutnost, da je ni sami Turci ne bi bili počinili. Zatim je poslao u njihovo selo i naložio, da se sve žene i djeca, koja su tamo ostala, odvedu i pošalju u Marano, i u tri dana su razorili i oplienili sve, što je bilo u spomenutom selu, tako da je to bila najveća pljačka.«

Ogorčenje protiv strašnog neprijatelja možda štogod i pretjerava, ali nema sumnje, da je Frankopana njegova žestoka krv natjerala na grozno djelo, jer je on to sam kasnije otvoreno priznao. Mržnju, koju je gojio protiv neprijatelja svoje kuće, morali su na strašan način osjetiti nevini!

Nije čudo, da se strah i trepet proširio nadaleko Furlanijom, i da su mletački vojskovođe očajno radili na tom, da svoje snage pojačaju četama, koje su pod vodstvom Malateste Baglionija dolazile iz Trevisa. To je urodilo barem u prvi čas tim uspjehom, da su se Niemci, zauzevši još i Tržič, povukli početkom siečnja 1514. u Goricu i Gradišku, da i oni pojačaju svoju vojsku novim četama. Kad je ta snaga narasla na 2000 landsknehta i 5000 konjanika, krene Krsto 13. veljače na Udine. Savorgnan i Baglioni napustili su taj grad, pa ga se Krsto domogao bez krvi, a isto tako su pali Cividale, Spilimbergo i Pordenone. Zatim je pošao za Savorgnanom prema Osopu, ali kod obsade toga grada naišao je na neočekivane zapreke.

Pri svom pobjedonosnom napredovanju zacielo se bavio velikim osnovama. Već je možda sebe vidio na putu prema Trevisu, čak u Mestri pred čudesnim gradom, koji

se iz laguna izdiže sa stotinu tornjeva i sjajnih palača, te se sve više i više zanosio lietom svojih častohlepnih i slavom opojenih misli — kadno ga najednom ostavi sreća! Prestrašen praznovjernim slutnjama vjerovao je, da mu samo nebo navješćuje nesreću time, što je izgubio neku dragu relikviju. Malo dana iza toga, kako se vratio iz Pordenona u Osopo, stigne viest, da se hrabra posada onoga grada morala predati sa svim svojim oružjem, i da su je odveli u robstvo u Veneciju. A on sam, kad je primio ovu viest, ležao je u taboru kao ranjenik!

Na zidovima kaštela Osopa morala se, uzprkos očajnim naporima, slomiti kneževa strast i snaga. Taj kaštel čuva prilaz na veliku spojnu cestu, koja vodi iz Koruške u Furlaniju i veže Njemačku s Italijom. Sjeverno od Osopa kod mjesta Chiusa di Venzone počinje se divlja dolina, kojom protječe biesni Tagliamento. U njoj su dopirale mletačke posade sve do mjesta Pontebbe, koje još i danas leži na granici između Austrije i Italije. Pustimo Pietra Giustinianija, neka on govori: »Osopsko brdo, podno kojega teče Tagliamento, nevjerojatno je strmo. Priroda ga je ovamo postavila na čudo smrtnicima, jer je s iztočne i južne strane tako utvrđeno živim i strmim stienama, te se može reći, da je posve nepristupačno. Druga zapadna strana nije tako strma, nego je ondje put povoljniji za stoku kao i za kola; ali se ipak svuda naokolo nalazi nekoliko oštro odsječenih stiena, koje je zub vremena sa svih strana oglodao, te su nalik na tornjeve vještački izrađene od velikih komada kamenja. A na jednoj strani ovog brda, i to prema jugu, nalazi se tvrđava Osopo, pod kojom leži mala dolina s malom ravnicom. Ovamo su neprijatelji dovukli svoje topove i počeli

pucati na tvrđavu i njezina mala vrata, tako da su srušili jedan dio zidova. Osim toga Niemci su se i s druge strane kod San Quirina približili gradu sa svakovrstnom ratnom spremom te su Osopljane neprestanom pucnjavom jako uznemirivali. Kad je to opazio Savorgnan, okupio je oko sebe mnogo vojnika, pohitio napolje, prodro je usred neprijateljskih redova, potisnuo ih natrag i progonio sve do tabora potukavši i ranivši velik broj neprijatelja. Došavši do sela, gdje su se smjestili Niemci, naloži vatru i na njoj spali veliko množtvo oružja i hrane. No kako je sve to Frankopana slabo zastrašilo, odluči on da zauzme mjesto obsadom, jer mu se činilo, da to ne može postići silom. A držao je, da će u tom uspjeti to lakše, što je dobro znao, da u njem jako oskudievaju hranom.

Ali senatori u Veneciji, koji su o svemu bili obaviešteni iz Savorgnanovih pisama, naložili su, da Alviano pođe u Furlaniju s onim kompanijama, koje su mu se činile najzgodnije, a ujedno su pisali Savorgnanu i starijim častnicima opominjući ih na vjernost i dužnost: za malo dana da mogu očekivati pomoć, koja će braniti domovinu, crkve i sav njihov posjed. A svima onima, što su u službi Republike izvršili djela, dostojna nje, obećali su, da ne će škrtariti nagradama i da će im podieliti svakojake časti. Nato svi vojnici i stanovnici Osopa odluče, da će jednodušno podnositi bilo kako težku nevolju, i jer nisu imali vode, davali su konjima vino. A kad se Alviano približio s pomoćnim četama, Frankopan, da izbjegne opasnost, napusti obsadu sa svom svojom vojskom. A naši su napali njegove zalaznice i mnoge potukli, a Frankopan je uzeo dvanaest topova, što ih nije mogao sa sobom odvući, pa ih je ostavio u onim neprohodnim

šumama i jedva jedvice umakao sa svojima na sigurno mjesto. A Savorgnan je tom prilikom dobio od Mletčana veliku pohvalu te je kao plemić bio izabran u veliko vieće i javno imenovan knezom od Belgrada i Osopa.«

U ovom prikazu mletački povjestničar s malo rieči obuhvaća događaje, što ih je Savorgnan u svojim pismima podrobno prikazao. On doduše iznosi istinito obćenite činjenice, ali zaboravlja spomenuti onaj događaj, koji je bio glavni uzrok, da su se Niemci povukli — a to je težka rana, što ju je zadobio njihov vojskovođa. Dan na dan stizavali su u Veneciju izvještaji, koje je Sanuto zapisivao.

»Dne 24. ožujka iz Osopa: Kamenjem, što su ga s tvrđave bacali, mnoge su ubili, a druge dobro izudarali, među njima i kneza Krstu, koga je komad stiene pogodio u glavu. Tako su ga odnieli iz tabora, da se lieči.«

»Od 25. ožujka iz Sacila: Knez Krsto, koji se, kako se čini, preobučen kao seljak popeo do polovice brda, ranjen je komadom stiene, te su ga dolje donieli i odveli na liečenje u neki tabor.«

Ista se viest nalazi u pismima kneza Savorgnana, gdje se na rubu mogu čitati ovi stihovi:

Frangipanis eram, sed dum volo frangere saxa,
Osopi, frangunt, heu! mihi saxa caput.

»Od 29. i 31. ožujka: Ovdje sam saznao izpod osopskog brda, da je veliki top opalivši odtrgnuo s brda komad stiene, koji je kneza Krstu pogodio u desnu sljepočicu tako, da je pao na tle. I da nije imao na glavi šljema, ondje bi i umro, ali udarac je ipak smrtonosan. A kad su mu htjeli skinuti šljem, morali su ga na tri

diela razbiti i prepiliti. Nato je knez pao u nesviest tako, da je jedan dan ostao kao mrtav, pa su ga doveli u Venzon na liečenje.«

»Od 31. ožujka: Jučer sam čuo, da su oko 22 sata odnieli kneza Krstu na nosiljci iz Gemone; liečnici polažu malo nade u njegovo ozdravljenje: judicia Domini recta — presude Božje su pravedne.«

»Od 1. travnja: Jučer su vidjeli kneza Krstu u velikoj oštariji u Venzonu. Osjećao se loše zbog toga, jer ga je pred Osopom pogodio kamen. Taj isti knez pokušao je dići se, da se obuče, ali nije mogao; bio je prisiljen vratiti se u krevet i zamalo da nije od onog udarca umro.«

Nošen na nosiljci napustio je Krsto tvrđavu Osopo, na koju je uzalud navaljivao, te se sa svojim četama povukao na sjever u Gemonu, zatim u Chiusa di Venzone i u pravcu prema Pontebbi. Znamenje, koje mu je proreklo nesreću, govorilo je istinu! Ali neslomljiva snaga volje prkosila je sudbini i naložila tielu izmučenom bolovima, da se pridigne.

Neki čovjek po imenu Bernardo da Terenzan pripovieda: »U subotu u noći pobjegao sam iz Trevisa, a dan iza toga (2. travnja) vidio sam jednoga na krasnom crnom konju, kako je pao s konja. A svi oni, koji su bili tamo, rekli su, da je ono knez Krsto. A njegovo je lice bilo posve crno, i odmah su ga metnuli na nosiljku i preko njega prebacili pokrivač od zlatnog brokata, i ljudi oko njega su plakali i odnieli ga na nosiljci, ne znam kamo.«

U Veneciji su dva dana klicali od veselja zbog smrti najopasnijeg neprijatelja, kadno 7. travnja dođe iz Udina ova viest: »Znade se sigurno, da je knez Krsto stigao u Gradišku. Njegov otac knez Bernardin Frankopan došao

je sa 50 konjanika u Goricu, kad je dočuo, da mu je sin ranjen, a pozvan od njegove žene, sestre krškoga kardinala, koja se nalazi u Gorici.« A toga istog dana šalje Krsto obćini u Udinama ovo pismo:

»Častna vlastela, vieće i narod grada Udina,
predragi prijatelji!

Premda smo uvjereni, da ste Vi sačuvali postojanu vjernost i iskrenost, koju Vam nalaže zakletva, vjernost i privrženost Njegovu Carskom Veličanstvu i prejasnoj i najvjernijoj austrijskoj kući te njezinim opunomoćenicima, ipak sam čuo, da su neki nitkovi i krivokletnici, ne poštujući obećanu vjernost i zakletvu, odbacili osjećaj vjernosti u opreci s dobrima i vjernima, koji se od straha ne usuđuju protiv njih izstupiti, jer drže, da je sva carska vojska ametice potučena i uništena, a mi svi da smo mrtvi. Stoga Vas opominjemo i nalažemo Vam, da mi, pošto ovo primite, dadete odlučni pismeni odgovor, da se uvjerim, je li Vaše mišljenje, volja i osjećaj, da ostanete u dužnoj vjernosti prema Carskom Veličanstvu, kako ste prije obećali i prisegli, ili nije, da znademo, kako trebamo s Vama postupati, ako imate zle namjere prema gore spomenutima, u što mi ipak ne vjerujemo. A Vi ne biste imali više nikakve valjane izprike, kad bismo Vam se približili, jer mi onda više ne ćemo s Vama nikakva ugovora ni sporazuma. A oni gore spomenuti zločinci i krivokletnici, koji se protiv nas bune, držali su, da će Bartolommeo Alviano, prispjevši sa svojom vojskom pred Goricu, odmah zauzeti Goricu, Gradišku i Trst, jer će rečena mjesta naći bez zaštite četa, topova i strjeljiva, pa da carska vojska ne će više nikad doći u domovinu. A kad su njega pred

Goricom čestito dočekali, i kad je on čuo za naš dolazak, morao je na svoju sramotu i štetu odanle pobjeći s dvostrukim biesom i žurbom. A oni, koji su držali, da smo mi potučeni i mrtvi, morat će okajati svoja zla djela i svoju zabludu. Tržič, koji se po nagovoru nekih bio pokolebao, spoznao je svoju zabludu i prošle sriede dragovoljno se pokorio Carskom Veličanstvu, u brizi, da zbog svoje zablude ne bude kažnjen. A građani su tamo, da sebe spase, zarobili četvoricu, koji su se prvi odrekli rečene pokornosti, pa i Vaš prije spomenuti sugrađanin Francesco Colombato zarobljen je zajedno s jednom zastavicom Hieronima Savorgnana.

Iz najsretnijega carskog tabora kod Cormona, dne 7. travnja 1514.

Krsto Frankopan, knez.

Jacobus, vrhovni savjetnik kod vojske Njegova Carskog Veličanstva, Johannes von Augsburger, barun.
Georg von Lambsberger
i ostali carski ratni savjetnici.«

Iz snažnog jezika ovog pisma ne bi se moglo naslućivati, da se onaj, koji ga je diktirao, ogorčeno borio sa smrću. Krsto je ostao više tjedana u svojoj bolestničkoj postelji, a da ga nitko nije vidio. Apolonija je morala podnositi nesamo tjelesne, nego i duševne boli. »Govori se posve otvoreno, kako je car knezu naložio, da se vrati u svoju domovinu, jer ga više ne želi imati kao vojskovođu. A on ostaje u krevetu zbog sramote, što je bio potučen i iztjeran iz Furlanije, a ne radi svoje rane.« I nadalje: »Također se govori, da kneza svi gledaju priekim okom, da on više nije vojskovođa, i da ga grde kao izdajicu. Isto

tako, da je on svu svoju imovinu poslao u Kranjsku, ali sam se ne može odavle maknuti, jer mu je krv pozliedila mozak.«

Takve su se glasine širile po Veneciji, a ondje su u njih brzo povjerovali. Pri tom je moglo biti koješta istinito, ali su se varali, ako su mislili, da je Frankopan daljnje osnove napustio. Dne 22. travnja održao je on ratno vieće i odlučio, da se učine krajnji napori za obranu od neprijatelja. Ali čak ni ona sila, koju je vodio očaj, nije više mogla dovesti do pobjede. Sve je već bilo prekasno! Bartolommeo Alviano zauzeo je Pordenone i oslobodio Osopo, pa je onda išao brzo napried i svuda naokolo Mletčanima ponovno osvajao izgubljenu zemlju te je stajao pred Goricom i Gradiškom postizavajući svaki dan nove uspjehe. Oko Krste razapeo je mrežu, iz koje on više nije mogao uteći. Knezu je ostao kao jedini prijatelj i pomagač njegov otac Bernardin, koji je obnovio stari rat protiv omraženih Mletčana. On je hrvatske konjanike poslao u Goricu, a sam je pošao s Krka u Marano, da njemačkom caru sačuva barem to mjesto, koje je Savorgnan podsjedao.

Dne 29. travnja došlo je do prvog okršaja između carevaca i Mletčana. Mletački vođa providur Juan Vitturi zarobio je nekoliko ljudi, ali ih je poslao natrag Krsti s napomenom, da se u Italiji među kršćanima tako vodi rat, a ne kao on, koji daje da se izkopaju oči. Te su rieči liepo zvučile, ali su ipak bile samo plašt, koji je prikrivao proračunanu lukavost, jer isti taj Vitturi javlja u Veneciju, »da je zarobljenike poslao natrag, kako oni ne bi vidjeli naše akcije.«

Sve više i više steže se neprijateljski obruč, sve uzaludniji pokazuju se svi napori, da se taj obruč probije. Svakim tjednom sve više i više nestaje vjere u pomoć izvana, nada klone — i 5. srpnja dolazi posljednje. Toga dana navečer pojavi se pred namjestnikom u Udinama teklić iz tabora u Gradiški i on bez daha donosi viest, da je knez Krsto ranjen i zarobljen. U isto vrieme s ovom obćenitom viešću odlazi mletačkoj sinjoriji i potanki izvještaj, što ga šalje Juan Vitturi iz kaštela Porpetto.

»Kao obično poslao sam konjanike stradiote prema Gradiški, da izvide kretanje neprijatelja. Oni su mi javili, da su ih Hrvati jedno tri milje neprestano progonili. Tada mi se činilo, da bi bilo dobro pokušati, ne bi li se dalo domoći zarobljenika, pa sam poslao po kompaniju gospodina Petra di Longena, koja se nalazila pred Maranom, da budu naši sigurniji, iako ih je bio dovoljan broj. I tako sam danas oko tri sata ujutro poslao 25 konjanika sve do pred zidove Gradiške, a sâm sam se s ostalom momčadi postavio u zasjedu. Oni konjanici povukli su se sve do Marana pred neprijateljima, koji su provalili iz grada, a kad su neprijatelji vidjeli, da naši konjanici uzmiču, pošli su za njima u potjeru. Tada naši žestoko navale te rane i zarobe kneza Krstu s odprilike 50 drugih, od ostalih jedan je dio ranjen i ubijen, a od naših su osmorica zarobljena. I tako su se vratili pobjedonosno, a sutra će rečeni knez Krsto biti odveden pred Marano, da s njegovom pomoću pokušamo sklonuti grad na predaju. Knez Krsto mi je rekao, da za dva dana očekuju cara osobno u Ljubljani.«

U Veneciji je bio dan slavlja, kada su pročitali pismo Juana Vitturija: vieće je klicalo i radovalo se, ugarski i

francuzki poslanici svečano su izrazili sinjoriji svoje čestitke. »Odmah je zaključeno, da se Frankopan, čim stigne, dovede u novu dvoranu »Signori di notte« i da se izpita; od njega će saznati, što car namjerava učiniti, i uobće sve drugo. A rečena dvorana, u kojoj je vieće desetorice držalo u zatočenju neku vlastelu, bude očišćena.«

Frankopana su najprije doveli u Porpetto, gdje su mu dali jedan dan odmora zbog rane, koju je zadobio kod borbe. Svoju namjeru, da ga odvedu u Marano, nisu proveli, na veliku žalost Savorgnanovu, koji se također gorko tužio, da se s knezom postupa kao s gospodinom, i da mu se izkazuju časti, koje ipak nisu pripadale zarobljeniku, koji je počinio toliko zla. Sam Krsto osujetio je planove, koje su s njim imali. Kad su od njega tražili, da pođe u Marano i tamo nagovori svog strica kneza Mihajla i ostale zapovjednike, da se predaju, on je odvratio: »Ja toga ne ću učiniti, jer da tamo odem, rekao bih im, neka se drže, jer ja ne ću biti nikakav izdajica. A osim toga moj stric nije guverner, nego su tamo drugi češki častnici.« A kad su ga nazvali Savorgnanovim zarobljenikom, rekao je: »Ja nisam tvoj zarobljenik, već zarobljenik sinjorije.« —

Knez Savorgnan izvješćuje dužda o tim događajima u jednom pismu, a pri tom ne može prikriti svoj bies:

»Prejasni kneže! Danas je ovamo doveden knez Krsto. Na koji je to način i s kakvim počastima izvršeno, i što ja o svemu tome mislim, ne želim dalje govoriti, jer tu zadaću prepuštam drugima. Ali ipak kazat ću ovo: da je on svojim radom izvršio prema drugima dužnosti dobra vojnika, ja bih sam zastupao mišljenje, da mu se mora izkazivati čast. Ali kad pomislim, kako je on prekršio propise i vojničku stegu, onda mi se čini, da zaista ne

zaslužuje tako mnogo časti, te da ostane posve nekažnjeno, što je oholo govorio o meni: jer ja sam to, što sam mu rekao, govorio u ime svih, kako bih ga prestrašio i sklonio, da po našoj želji pođe u Marano. To je u njegovoj moći, jer je on prvi to mjesto ugrabio, u njemu smjestio posadu, podupirao ga i držao — ali treba biti ustrpljiv! Vašu Svjetlost liepo molim, da ga drži kao zarobljenika, a ne kao sina, što vidim, da se događa. Preporučujem se Vašoj Svjetlosti.«

Iza nekoliko dana stigne car Maksimilian u Ljubljanu — došao je prekasno, da spasi svoga vjernog slugu, koji mu je u toku pola godine Furlaniju osvojio, a onda opet izgubio. Jedino, što je mogao učiniti, bilo je to, da pruži utjehu onoj samotnoj ženi, koja je gledala, gdje joj se u olujama neumoljive sudbine razbija sreća, što ju je ponovno izčekivala sa svom čežnjom izpaćene duše. Tu utjehu mogla je naći u pouzdanju u njegovo prijateljstvo i njegovu moć. Da li je ona bila voljna, da ove utješljive rieči primi spremno i s povjerenjem? Od 23. travnja ležala je Apolonija u Gradiški težko bolestna!

VI. POGLAVLJE

U TORRESELLI

O tiho! Daj da slušam glas —
Valkira

DNE 9. lipnja između šestoga i devetog sata stigao je ovamo knez Krsto Frankopan. Bio je odjeven na njemački način. To je mlad čovjek u dobi od 32 godine, liepa i visoka stasa, ali mršav. Taj knez Krsto bio je na licu malo ranjen. Govori se, da jaše na prekrasnu konju velike vriednosti, kojega je tada dobio na dar ser Juan Vitturi, providur u Furlaniji.«

Velik događaj bio je dolazak ovog čovjeka, čije se ime u Veneciji godinama spominjalo sa strahom i ogorčenjem. Konačno su ga gledali licem u lice, i kad je izišao iz gondole te pošao u duždevu palaču, radoznali pogledi bezbrojnih gledalaca, uzbuđenih od tajnog straha i očite zloradosti, pratili su visoku pojavu, sve dok se iza nje nisu zatvorila vrata. Zarobljenika su tada doveli u dvoranu »Signori di notte«. A narod vani imao je dosta toga pripoviedati o svim onim podhvatima, što ih je on protiv države poduzimao, o pobjedonosnom dvoboju, koji je s njim vodio hrabri Andrea Zivran, o osvajanju tvrđave Marano, koja je pala zbog izdaje, o okrutnom postupku sa seljacima iz Mozane, o zarobljivanju njemačkih častnika u Pordenonu, o borbama za Osopo, o tom, kako se preodjeven kao seljak htio došuljati do tvrđave, kako ga pogodila stiena, kako ga je pred Gradiškom Vitturi zarobio! Sva njegova djela živjela su tamo na slobodi, okolo po ulicama i trgovima Venecije — a preko praga tamnice sliedile su samotnika kao tamne misli jedino njihove sjene!

Već sjutradan sakupilo se vieće desetorice u tajnoj sjednici i zaključilo, da se za boravak knezu dodieli Torresella u duždevoj palači. Ujedno su odredili, da se straže moraju pojačati, mjesto sluge, koji se u taj čas tamo nalazio, da se postavi drugi, u čiju se vjernost mogu podpuno pouzdati, a Krsto Frankopan da se podvrgne preslušavanju s kapetanom Rainerom, Guidom della Torre i nekim Kristofom Callepinom (koji je bio po svoj prilici također onih dana zarobljen). Kako su uspjela ta preslušavanja, o tom nam nije sačuvana nikakva viest. — Nema sumnje, da su i Frankopan i ostali, vjerni svome carskom gospodaru, uzkratili svaki izkaz. Torresella, u kojoj su knez Krsto, Rainer i Rizzan našli boravište svojih zajedničkih muka, bilo je mjesto određeno za najuglednije zarobljenike. U toj kulici na jugoiztočnom uglu duždeve palače, koja potječe još od stare zgrade, zadnji je boravio 1510. u častnom zatvoru markiz od Mantove Francesco Gonzaga za kaznu, što je s mletačke strane prešao k Maksimilianu Sforzi. Gonzaga je slavno izišao iz te tamnice, kad je bio nanovo izabran za zapovjednika mletačke vojske, pa je spomen na to mogao kod Frankopana pobuditi utješne predočbe o sličnomu sretnom preokretu njegove sudbine. Ali zidovi, koji su ga okruživali, znali su i o drugom pripoviedati: oni su podsjećali na strašnu poviest posljednjih odvjetaka porodice Carrara, koja je u 14. stoljeću vladala u Padovi. Članovi te porodice urotili su se u ludoj

smionosti protiv mletačke republike, ali su to morali okajati tako, da su bili u noći potajno smaknuti. Sudbinom države vladalo je njih desetorica, oni su oslobađali i stvarali osude ravnajući se prema tvrdim proročanskim riečima, koje im je iza zatvorenih vrata kazivala neumoljiva božica — politika. O njezinu razpoloženju zavisila je i sudbina ovog čovjeka, na čije se oči ne spušta san, i komu se u tamnoj noći prikazuju sjene Franceska Carrare i Franceska Gonzage. Da li mu je to sužanjstvo bilo samo priprava za veće časti, ili prielaz u smrt?

Tamne noćne prikaze uzmaknule su pred svietlom novog dana, što ga je kroz svoj prozor ugledao taj mladi čovjek, koji je u vatrenom kucanju svog bila osjećao svu snagu života. Na svjetlomodrim vodama laguna, koji se protežu daleko prema Lidu, sjale su u blještavoj igri sunčane zrake. Na otvoreno more zaplovili su veliki brodovi, natovareni robom, a tjerala su ih šarena vjetrom naduta jedra. Lađice, na kojima su veslale čvrste ruke, skretale su izpod mosta »Ponte di paglia« u sjenovit kanal, pretovarene povrćem i voćem. Kao na lakim krilima klizile su gondole nadkrivene sagovima vozeći senatore na jutarnju sjednicu u duždevu palaču. A na Rivi stiskali su se s glavom do glave u šarenoj vrevi kupci i prodavači s nošnjama iz svih krajeva svieta. Dah svega toga bučnog i nemirnog života uzdizao se prema Torreselli kao radostna nada, pa kad su se s prastarog tornja u samostanu sv. Jurja oglasila zvona, sagnulo se koljeno, a duša se skrušila i, tražeći nadu u predanoj molitvi, svečano se zavjetovala. S onu stranu jadranskih valova, tamo, gdje izhodi sunce, kuda kreću brodovi, tamo — Frankopan to znade — otac i braća njegova spremaju se u svojim dvorcima, da mu

silom pribave slobodu, tamo boravi njegov carski gospodar, koji ne će ostaviti svoga vjernog sluge, tamo na njega misli i prosi od Boga blagoslov njegova žena Apolonija, sestra svemoćnoga kardinala, čija je rieč u Italiji već tako mnogo postigla. Zar nije bila njegova lozinka: Spes mea in deo est — Moja je nada u Bogu?!

A Venecija? Što je on dosad znao o tom gradu, o toj državi! Kakva je to bila zajednica, koja se nalazila u borbi s pola svieta, a opet je svoje poslove obavljala tako mirno i sigurno, kao da oko nje vlada savršen mir? Vojsku za vojskom slala je protiv Francuza, protiv Španjolaca, protiv pape, protiv Milana, protiv cara, tako te se držalo, da će uza sve bogatstvo uskoro propasti. A glasovi o životu ovoga grada, koji su dopirali do daleke Torreselle, bili su jeka svečanosti, kakve su u sjaju i raskoši mogli slaviti samo bezbrižni sretnici! Gdje je ležalo neizcrpljivo vrelo ove bezprimjerne snage: da li u bajoslovnom blagu, koje se nagomilavalo gotovo kroz jedno tisućljeće; u smionosti i požrtvovnosti građana; u vrlo razgranjenom i živom organizmu vlade, koja je u ovoj duždevoj palači s triemovima, dvoranama i tamnicama skupila takvu snagu, koja nikad ne malakše? Ili se ona nalazila u grobu sv. Marka, koji je sakriven tamo u grimiznom sumraku uzvišenih svodova, odakle šalje otočnom carstvu na lagunama svoj vječni blagoslov?

Kako je izprazna tlapnja misliti, da bi Venecija mogla biti ikad pobiеđena! Nekoć je ova Venecija njegovu obitelj uvrstila među patricijske porodice. Ista je ta Venecija nekomu drugom predku, mužu jedne Morosinijevke, taj posjed po volji opet oduzela — i što su odtad koristile sve borbe Frankopana? Prepušten samovolji svojih ne-

prijatelja morao je Krsto čekati, što će o njemu odlučiti, jer nije mogao kao onaj drugi Ivan da se od njihove vlasti izbavi biegom.

Bieg? Kristof Callepin i još jedan drugi, Hanibal dal Tan, pokušali su bježati i zaista su iz tamnice pobjegli. Ali ni vieće desetorice nije mirovalo: ono je obećalo 3000 funti nagrade onome, tko izruči bjegunce, što je urodilo posljedicom, da su Callepina doveli natrag i potajno smaknuli.

I kad su jednog jutra Krsto i njegova dva druga pristupili k prozoru, ugledali su, kako se izvršuje smrtna osuda. Po običaju ta se osuda vršila između dva stupa na Piazzetti, da se narod zastraši i odvrati od zločina. Oni su mislili, da je to učinjeno namjerice zbog njih, te su se okrenuli puni groze i ogorčenja i čitav su dan držali vrata balkona zatvorena, da ništa ne vide.

Osvetnička ruka mletačke pravde znala je krivce tajno i javno sa sigurnošću dohvatiti i kazniti. Knez Krsto je uvidio, da mu ne preostaje ništa drugo, nego da strpljivo čeka, ma kako mu se god žestoko burkala krv!

A uskoro je naučio cieniti i odličan postupak, koji su mu pružali. Nesamo da ga je sinjorija susretala s poštovanjem, koje je pripadalo njegovu imenu i položaju, što se očitovalo već i u izboru njegova zatvora, nego su mu također dopustili, da kadkad šalje pisma u domovinu i odanle da ih prima pod shvatljivim uvjetom, da njihov sadržaj ne ostane mletačkoj vladi nepoznat. To je dakako moralo utjecati na sastav pisama, pa su stoga pojedina mjesta namjerice težko razumljiva i nejasno sastavljena sadržavajući u sebi dvostruk smisao. Ova pisma mogla su odputovati u ruke primaoca istom onda, pošto su ih pro-

čitali u kolegiju, i pošto ih je marljivi Marino Sanuto redovno prepisao za svoje dnevnike. Ali čini se, da to knezu nisu odmah izpočetka dopuštali: prvo pismo, koje mu je Apolonija poslala, nosi datum od 17. srpnja; ono je odgovor na njegovo prvo pismo, koje nije do nas došlo. Prošlo je šest dugih tjedana, odkako je zarobljen, pa je istom onda mogao čitati pismo, koje ovdje donosimo po mogućnosti u što vjernijem prievodu iz talijanskoga:

»Možnomu, visokorodnom gospodinu, gospodinu Krsti, knezu, grofu Frankopanu senjskom, krčkom i modruškom, savjetniku Carskoga Veličanstva i zapovjedniku Krša, mome milostivome i predragom mužu.

Možni, visoki i blagorodni gospodine! premili i predragi mužu! Primite izraz moje trajne, bezgranične, vječne i neokrnjene ljubavi i vjernosti! Od svega svojeg dobrog i vjernog srdca javljam Vašemu Gospodstvu, da sam zbog izvjestnog razloga otišla iz Adelsberga i došla u Gramburg, gdje sam primila pismo, koje mi je poslala Vaša Milost iz pristojnog zatvora, što me je izpunilo najvećom radošću i o čem ću, kako piše Vaša Milost, pisati svome milostivom gospodaru. Oboje moramo za to svesrdno zahvaliti Bogu. Također i milostivom gospodinu mojemu bratu, kardinalu, kako sam to već i prije učinila, a i u buduće ću činiti u čvrstoj nadi, da će Njegova Milost na svaki način i na svakom koraku učiniti sve, što može te ne će žaliti nikakva truda. Ja ću također za Vašu Milost iznova urediti i izposlovati, da Vam se četiri dana iza ovog pisma pošalje po Zanusu više novaca; Vašoj sam Milosti i ja poslala po nekom trgovcu iz Ljubljane mjenicu na stotinu dukata, pa se nadam, da ih je Vaša Milost primila, i nikad ne ću ni u kojem slučaju dopustiti, da Vaša Milost trpi biedu,

dok god budem ja na životu. Po možnom gospodinu mojemu dragom bratu grofu Ferdinandu poslala sam priepis Vašeg pisma i svome milostivom gospodaru i dragom otcu sa smjernom molbom, da kao otac bdije nad Vašom Milosti. Što se tiče slugu učinit ću sve, kako je pisala Vaša Milost; ali sve dosad nije se još moglo poći u berbu. I po dobrohotnom savjetu i želji moga možnoga gospodara i brata grofa Ferdinanda otišla sam u Bleiburg i tamo stigla 27. lipnja, a Njegova se Milost sa mnom bratski i prijateljski oprostila. Milostivi gospodaru, neka Vaše Gospodstvo također znade, da je Tomaš Sokolar težko obolio, tako da ne može obavljati poslove Vašeg Gospodstva, pa se moramo bojati, da će Vaše Gospodstvo zbog toga pretrpjeti veliku štetu; liečnik se zove Hieronymus iz Odije. Time Vas preporučujem svemogućem Bogu i Mariji, njegovoj prečastnoj majci. Neka nas oni uskoro i u veselju opet sjedine! Ja živim u ovoj nadi.

Vašoj Milosti u svemu najvjernija žena

Apolonija,
kneginja Frankopan.

Bleiburg, dne 17. srpnja 1514.«

Kakav mi se to glas javlja! Kakva božanska bezazlenost jednog srdca, prekaljenog ljubavlju, progovora iz ovih skromnih, djetinjih rieči! — —

Budi miran, zarobljeni kneže Krsto! »Bezgranična, vječna i neokrnjena« ljubav bdije nad tobom! Tvoj otac, tvoja braća postali su njezinim otcem, njezinom braćom, i oni ne miruju. Tvoj moćni šurjak ulaže svoj utjecaj, a tvojom imovinom upravljaju vjerne ruke. Već je na putu

jedan glasnik ugarskog kralja, koji sinjoriju obvezuje, da s tobom i nadalje častno postupa, a drugi ti donosi sredstva, da ti zatvor bude lakši i ugodniji. Budi miran, tvoje geslo ne laže!

Kad je Krsto primio Apolonijino pismo, osjetio je potrebu, da pristupi k oltaru Gospodnjem. Molbu su mu uslišali, pa su se prostorije Torreselle pretvorile u kapelicu, u kojoj su ova tri zarobljenika pred Bogom mira spustila svoje prkosne glave, obilježene znamenom svoga divljeg zanata, da po pričesti postanu dionici spasa.

Iza prvog Apolonijina pisma došla su još dva druga, ali njihov sadržaj nije nam se sačuvao. Dne 29. kolovoza dobio je knez dopuštenje, da može ženi odgovoriti.

»Blagorodnoj gospođi Apoloniji, kneginji Frankopan i našoj predragoj ženi.

Predraga ženo!

Primi izraz moje trajne vjernosti i nepokolebljive ljubavi i znaj, da sam od Zanusa primio Tvoja dva pisma i stotinu rajnskih forinti, ali ne bez zabrinutosti, kad sam dočuo za Tvoju bolest. Primio sam i drugo pismo od 27. srpnja, a treće od 4. kolovoza zajedno s pismom mojega dragoga gospodara i otca. Odatle sam s najvećim veseljem saznao za zdravlje njegovo, Tvoje i miloga brata. Znaj, da danas pišem odgovor svome milom gospodaru i otcu, pošalji mu ga na svaki način. Znaj također, da sam zdrav, na čemu zahvaljujem svemogućem Bogu, i dobro sam raspoložen zbog utjehe, koju mi je moj dragi gospodar i otac poslao u svom pismu, gdje mi piše, da će se za kratko vrieme izraditi i sklopiti obći mir i sloga između svih kršćanskih vladara i gospode; i tako molim svemogućeg

Boga, neka dade, da se barem tom prilikom mogu nadati oslobođenju. Veseli me, da si opet zdrava; čuvaj se i pazi na se. Izpuni sve moje odredbe, kako si ih čula od mene i iz mojih rieči. Što se tiče Tvog pisma, da je Tomaš bolestan, i da bih zbog toga mogao imati štete, kažem Ti, da radiš tako, kako sam Te uputio. Pišeš mi također, da su Ti neki neposlušni; Ti znaš, da sam ja uviek nalagao, da Te svatko mora, dok sam ja nenazočan, slušati. Zato čini ono, što se dolikuje i što priliči mojoj časti, a držim, da Ti drugačije i ne ćeš raditi. Predraga ženo! Prošlih si mi dana pisala i poslala par crnih podkoljenica i par platnenih čarapa, ali crvenih podkoljenica nisam primio; sad bi mi one bile potrebne za zimu, kao i dva para plahta i nekoliko rubaca za glavu. Ako što čuješ o miru, ili koju drugu dobru i istinitu viest, onda mi piši, da se time uzmognem razveseliti. Sluge odpusti, kako znaš, a onog iz Falkensteina ostavi iz stanovitih dobrih razloga i piši mi, kako vodi imanje, na kojem radi.«

Predraga ženo! Pozdravi mi moju milu kćerku i ne zaboravi je dobro odgajati i piši mi često. Pošalji žurno Zanusa k mojemu prečastnom krškom monsignoru i učini to, kako budeš bolje mogla te podsjeti u pismu Njegovo Gospodstvo na mene, dok mi Bog ne pošalje koju dobru viest. Predraga ženo! Sjeti se moje neprolazne i nepromjenljive vjernosti i ljubavi i ne ostavljaj me bez novaca, jer naš gospodin otac piše, da glasnici u njegovu kraju nisu sigurni, a znaj, da svakog mjeseca imam 40 forinti troška.

Krsto Frankopan
vlastitom rukom.

U Veneciji, dne 29. kolovoza 1514.«

Dva dana prije toga primio je zatočenik od svog otca ovo pismo:

»Možnomu i blagorodnom Krsti Frankopanu, knezu senjskom, krčkom i modruškom i t. d., našemu predragom sinu.

Blagorodni, preljubljeni sine, kao prvo šaljemo Ti očinski blagoslov, ljubav i sućut. Predragi sine, saobćujemo Ti, da smo mi kao i naši sinovi, Tvoja braća, i sestra zdravi, i da bi nas jako razveselilo, kad bismo isto čuli i o Tebi. Nadalje Ti javljamo, da dosad nismo od Tebe primili nijedno pismo, osim onih pisama, što si ih poslao svojoj ženi blagorodnoj gospođi Apoloniji, od kojih mi je ona poslala priepis. Ipak u to ne sumnjam, da prejasna sinjorija ne postupa s Tobom drugčije, nego kako se dolikuje postupati s kraljevskim vitezom i vjernim slugom svoga gospodara obazirajući se i na to, da su naši pređi učinili i dokazali gore spomenutoj prejasnoj sinjoriji vrlo velike i znatne usluge.

Često se događa, da gospoda i vitezovi budu u sličnim slučajevima zarobljeni, ali zato ne zaslužuju, da se s njima postupa na prost i oštar način, pa se nadamo, da prejasna sinjorija postupa s Tobom, kako se priliči, te Ti ne ćeš imati nikakva razloga, da zbog toga postaneš sjetan i zabrinut. Nadamo se također, da Te Carsko Veličanstvo i ugarski kralj, naši dobri gospodari, ne će napustiti, štoviše držimo sigurnim, da ćeš za kratko vrieme saznati druge novosti, jer smo doćuli, da svi vladari i kraljevi namjeravaju sklopiti sa sinjorijom trajan mir i ugovor protiv Turaka, pa se nadamo, da Carsko Veličanstvo i naš milostivi gospodar ugarski kralj ne će u toj zgodi zabora-

viti Tebe, predragi i preljubljeni sine. U pogledu Tvoje žene i Tvoje kćeri kao i svih, koji Tebi pripadaju, javljamo Ti, da su svi oni zdravi. Tvoja će žena sigurno za kratko vrieme doći ovamo u našu gospoštiju, da kod nas stanuje, i to doista, gdje će joj se najviše svidjeti i u onom od naših dvoraca, u kojem sama želi. Za novac, o kojem si pisao svojoj ženi, javljamo Ti, da smo govorili s trgovcima, koji putujući u Veneciju zbog trgovine prolaze ovdje zemljom i našim krajem, pa smo Ti po njima poslali 100 dukata, ali ne znamo, da li si ih primio ili nisi. Podjedno smo pisali blagorodnoj gospođi Tvojoj ženi, da nas obaviesti, na koje mjesto i po kome bismo Ti poslali novac i gdje bismo našli rečena tri trgovca, jer ovdje ne možemo naći ona tri trgovca, o kojima Ti pišeš svojoj ženi, da trguju u Veneciji. I tako ćemo Ti novac doznačiti, da Ti ništa ne uzmanjka. Oni trgovci, koji trgujući prolaze na putu u Veneciju i kroz ovu zemlju i našu gospoštiju, po kojima smo Ti poslali rečenih 100 forinti, nisu se još dosad zbog rata usudili proći kroz našu zemlju i poći u Veneciju; oni su me samo po našem glasniku, koji polazi u Ugarsku, obaviestili, da bi željeli znati, da li si rečenih 100 forinti primio, i hoće li Ti prejasna sinjorija toliko dopustiti. Piši nama ili blagorodnoj gospođi svojoj ženi, da li si rečeni novac primio ili nisi. U to ne sumnjaj, da ćemo Ti mi, ako inače samo nađemo sredstvo i put, pribaviti i poslati sve, što trebaš. Ovime Te preporučujemo Bogu i njegovoj dragoj majci Mariji.

U Modrušu, 3. kolovoza 1514.«

Krsto odgovara otcu 29. kolovoza, dakle istog dana, kad piše Apoloniji i, i kako se dalje vidi, svojoj braći.

»Možnomu i uzvišenom gospodinu knezu Bernardinu Frankopanu, mome predragom gospodaru i mojemu vazda milostivom otcu.

Možni i uzvišeni gospodine! Pošto sam Vam se smjerno preporučio, javljam Vašoj Uzvišenosti, da sam na veliku utjehu svog srdca primio pismo, što ste mi ga 3. kolovoza pisali iz Modruša i u kojem mi u prvom redu pišete o zdravlju Vaše Uzvišenosti, moje braće i moje sestre, na čemu u navadnoj smjernosti i vesela srdca zahvaljujem Bogu Gospodinu i Njegovoj Majci moleći, neka po svojem velikom milosrđu poživi Vašu Uzvišenost mnogo godina.

Drugo. Mnogo Vam zahvaljujem za premilostivi blagoslov i predragi očinski pozdrav, što sam ga primio u skrušenosti kao velik melem nesamo mome tielu, nego i mojoj duši, kao da sam već dospio dotle, te moram umrieti, kao što to mora svaki čovjek po volji i redu Svevišnjega.

Treće. Smjerno se ispričavam s napomenom, da sam četiri puta pisao Vašoj Uzvišenosti, najprije one večeri, kad sam po volji moga Stvoritelja bio zarobljen, zatim tri druga puta s dopuštenjem ovoga prejasnog gospodstva ne brojeći ono pismo, koje sam iz kaštela Porpetta poslao po Blažu Dijankoviću. Ne mogu shvatiti razlog, zašto rečena pisma nisu prispjela u ruke Vaše Uzvišenosti, to manje, što sam ih vlastoručno pisao i u njima Vas obavješćivao o svom stanju i tješio Vašu Uzvišenost za dobro Vašega zdravlja, kojemu se od srdca i s najvećom slašću radujem.

Četvrto. Da izvršim nalog Vaše Uzvišenosti te javim istinu i da se ne pokažem nezahvalan u uzvraćanju dobročinstava, Vaša će Uzvišenost saznati čistu istinu: ja sam, hvala milosti gospodina Boga i Njegove svete majke Dje-

vice Marije, u dobru zdravlju, i ova prejasna sinjorija postupa sa mnom najmilostivije, i nitko se ne bi mogao potužiti na ovu tamnicu. To su one tamnice, u kojima je bio gospodar od Mantove; radi toga se smatram obvezanim ovoj prejasnoj sinjoriji na svaku službu, koju mogu vršiti, i koja mi priliči, kao i na to, da se ja, ako bude volja gospodina Boga, da se smijem vratiti na slobodu, zauzmem kod svojega gospodara Carskog Veličanstva i kod prijatelja tako, te će ova prejasna sinjorija moći kazati, da nisam nezahvalan za ono, što mi je učinila. A smjerno molim i Vašu Uzvišenost i moju braću, da se sa svom mogućom pripravnošću pokažete spremnim na usluge ovoj prejasnoj sinjoriji, jer bi mi to moglo biti od velike pomoći u ovom sužanjstvu, koje podnosim s dobrom voljom. Trpio sam i hoću trpjeti, kako se dolikuje svakom čestitom čovjeku za čast svoju i svojega gospodara imajući uviek stalno pred očima, da vjerna i revna služba nije nikad na štetu, kao što sad vidim kod ove prejasne sinjorije. Ona dobro znade, da sam potreban njezine milosti, premda je nisam zaslužio, pa mi se pokazuje milostivom radi ljubavi prema njoj i sjećajući se usluga naših pređa. Budući da ja to uviđam, ne ću moći osjećati velikih potežkoća. Moj meni uviek milostivi gospodine i otče, smjerno Vas molim, da se nipošto zbog mojeg sužanjstva ne žalostite i da se sjećate sina s očinskom ljubavi. Čvrsto sam uvjeren, da će Vaša Uzvišenost odbijati od sebe takvu neobičnu bol i s drugog razloga, jer pred očima držite samo svršetak, a ne početak. Vaša Uzvišenost zaista vidi, da sam u otvorenom ratu zarobljen za svojega gospodara kao sluga, koji nije izdajnik, a Njegovu Gospodstvu ne priliči, da napusti svoje vjerne sluge, koji za vjernost dobrovoljno stavljaju na kocku svoj život i svoju imovinu.

A k tomu Vaša Uzvišenost vidi, da se nalazim u rukama ove sinjorije, koja je milostiva i mudra pa će znati prosuditi, koliko smo dužni vjernosti. Prema tome se dakle ovdje ne smije sumnjati, da li samo početak zaslužuje pažnju, nego štoviše svršetak.

Ova prejasna sinjorija vlada već 1200 godina, i ja ne znam, kako će još dugo, jer podnožje od kovine nikad ne propada, pa stoga molim i zaklinjem Vašu Uzvišenost, da sebi ne zadaje nikakve brige iz ljubavi prema meni. Pouzdajem se u svemogućeg Boga, da će mi ovo tamnovanje obrnuti u čast i korist. Kad bih bio siguran, da sam pravi kršćanin, nadao bih se, da će se to dogoditi skoro zahvaljujući mojoj velikoj usluzi pri posredovanju između mojega gospodara i ove sinjorije. Moj milostivi gospodine i otče, kad ne bih okusio gorčine, kako bih mogao znati, što je sladko? I kad ne bih izkušao zla, kako bih umio sačuvati dobro? Podnošenje bilo koje nevolje ili robstva ne slaže se s čašću, osim zbog vjernosti — a to je za dobre ljude stvar puna blaženstva i slave! Njoj dakle za ljubav podnosim to, što boravim na ovomu mjestu, dokle god to bude volja gospodina Boga, u kojega polažem nadu, da će u svojoj bezkrajnoj milosti probuditi u pravo vrieme srdca mojega gospodara i ove prejasne sinjorije na korist mojeg oslobođenja. I kad se tako učim trpjeti za svoju čast, kako to mora svaki čestiti čovjek, ona će mi trajati vječno.

Vašoj Uzvišenosti zahvaljujem, što me je u svojim pismima izvoljela utješiti i okriepiti svojim milostivim obećanjima, da me u mojim potrebama ne ćete napustiti, a također mi pobuđuje nade u Carsko Veličanstvo, koje nastoji doskora uzpostaviti protiv turske sile jedinstvo između kršćanskih glavara i sinjorije. Neka mu gospodin

Bog izpuni tu želju! Vaša Uzvišenost neka mi vjeruje, da su mi Vaša pisma doniela velik melem i utjehu, jer dok nisam, odkako sam ovdje, primio nikakva pisma ni od Vaše Uzvišenosti ni od moje braće, to mi je bilo teže podnositi nego sužanjstvo; a nisam ni znao, da moja pisma, od kojih još čuvam priepis, nisu stigla Vašoj Uzvišenosti. Da moja žena dolazi k Vašoj Uzvišenosti, primio sam s više radosti, nego... kod razstanka, jer kod nje nisam primietio nikakve zlovolje, a ne ću da bude dobre volje, dok ne saznam od Vaše Uzvišenosti razlog, ili dok mi gospodin Bog ne dopusti, da se domognem slobode.

Moj kneže i gospodine, nekoliko puta pisao sam Vašoj Uzvišenosti ne učinivši priepis, i ta je pisma poslala moja žena Vašoj Uzvišenosti, a isto sam tako njoj više puta pisao: ali iz svakoga mojeg pisma Vaša će Uzvišenost moći razabrati, da ja i iz daljine osjećam ljubav prema otcu, jer se u mnogim zemljama događa, da — bio to, tko mu drago — pošto je smrt uzela ženi muža, dobije sin drugoga otca. I to sam sada postigao od ove prejasne sinjorije preko glasnika, koga je poslala carskom gospodaru s pismom za Njegovo Veličanstvo, da se ono milostivo osvrne na nas i da se pobrine za moje uzdržavanje. Ovo će, kako se nadam, Njegovo Veličanstvo učiniti, jer premda je ovaj stan i prostor dobar, ipak bih kraj toga mogao zlo prolaziti, ako u njem ne budem imao ništa jesti ni drugo, što mi je potrebno. A time mi ova prejasna sinjorija ne bi učinila nikakve nepravde, niti bi bila kod toga kriva, već naprotiv carski gospodar i Vi, gospodo i prijatelji, koji mi u nevolji ne pružate nikakve pomoći. Dosad sam prošao s onih 200 dukata, što mi ih je poslala preko Beljaka moja žena po trgovcu Zanusu di Bortolomio; tako se on zove. Da nije bilo toga, slabo bih prošao, jer ovdje ne poznam nikoga. Osim ovih 200 dukata dalje nisam ništa ni od koga ni drugim putem primio; nadam se, da će se u toj stvari moj gospodar, Carsko Veličanstvo, premilostivo brinuti za moje uzdržavanje. No jer se novčani poslovi na dvoru dugo otežu, a trošak, što sam ga imao mjesečno za uzdržavanje moje i mojih stražara iznosi 40 rajnskih, molim Vašu Uzvišenost, da me kod ovih troškova ne ostavi bez pomoći. Vaša Uzvišenost ima put od Senja preko trgovaca, koji onuda prolaze, ili put iz Ljubljane preko trgovca Antonina, koji odavle često šalje onamo svoje poslovođe, ili put iz Beljaka preko trgovca Zanusa de Bortolomio, koji će za moje prijatelje rado preuzeti odgovornost. A poslije ću podmiriti svoje dugove, ako mi gospodin Bog opet udieli slobodu, pa ću uz navadno vršenje svoje dobre službe vratiti i novac. A Vaša Uzvišenost neka mi vjeruje, da nijedan od nas trojice, koji smo zajedno u ovom zatvoru, ne može izlaziti s manje od kojih 40 rajnskih na mjesec. Molit ću također ovu prejasnu sinjoriju, da pusti k meni drugog glasnika, kojega će ovamo poslati Vaša Uzvišenost, pa se nadam, da će sinjorija to dopustiti, jer je tri puta dopustila da dođu s pismima glasnici moje žene. Nadam se, da će dopustiti da dođe glasnik Vaše Uzvišenosti, kad se povrati od carskoga gospodara, što će se doskora dogoditi — to mi uostalom nije zabranjeno. Ali kad bi se dogodilo, da bi oni zbog kakve nove nepravde bili nerazpoloženi, pouzdajem se u to, da bi prihvatili usluge Vaše Uzvišenosti. Ova prejasna sinjorija željela bi, iz ljubavi prema spasonosnoj istini, da ih upozna i da s Vašom Uzvišenosti živi milostivo i kao pravi susjedi. Bilo bi mi drago, kad

bih znao, kako stoje stvari, jer sam dužan, da se trsim, koliko god mogu, pa makar se moja rieč primala samo kao rieč zatočenika; ali ja nisam vješt, da s onima o tom govorim.

Bog, svemogući gospodar, neka po svojemu svetom milosrđu uzdrži Vašu Uzvišenost mnogo ljeta zdravu i veselu. Što se mene tiče, nema sumnje, da bih se u svakom pogledu dobro preporučio Vašoj Uzvišenosti, kad bi ona bila u službi ove sinjorije, i da bi mi time bilo podpunoma pomoženo. U najvećoj skrušenosti smjerno se preporučujem Vašoj Milosti, kao što se priliči prema milostivom gospodaru i otcu.

Dano u Torreselli
dne 29. kolovoza 1514.

Vaše Uzvišenosti
pokorni sin i sluga.«

Treće pismo upravlja u isto vrieme knez Krsto svome bratu.

»Možnomu i uzvišenom gospodinu Anžu Frankopanu, mome u svemu štovanja najvrednijem, preljubljenom bratu.

Možni i uzvišeni gospodine i preljubljeni brate!

U prvom redu najsrdačniji pozdrav! Javljam Vašoj Uzvišenosti, da sam jučer navečer od meser Zuana Antonija Dandola, kojega je ova prejasna sinjorija postavila za našega gospodara, s velikim veseljem primio pismo, u kojemu mi uzvišeni knez, naš gospodar i otac, piše, prije svega o svome, Vašemu i naše sestre najboljem zdravlju, na čemu radostna srdca zahvaljujem gospodinu Bogu i Njegovoj svetoj majci Djevici Mariji s poniznom

molbom, da Vašu Uzvišenost izvoli poživjeti mnogo ljeta u najboljem zdravlju. Po milosti svemogućeg Boga dosad me zdravlje dobro služi, a nalazim se ovdje u Veneciji u tamnici, koja se zove Torresella, kao zarobljenik prejasne sinjorije, kako sam to već više puta pisao Vašoj Uzvišenosti spominjući i hvaleći ovu prejasnu sinjoriju, koja me stavila u takav zatvor, a ne u koju drugu tamnicu i tiesne uze. Uzvišeni knez, naš otac i gospodar, isto mi piše u spomenutom pismu, da mu nije od mene stiglo nijedno pismo, odkako sam zarobljen, iako sam već četiri puta pisao Njegovoj Uzvišenosti s dopuštenjem ove prejasne sinjorije, a isto tako i Vama, pa se radi toga bojim, da ni Vašoj Uzvišenosti nisu stigla moja pisma. Stoga ponovno javljam Vašoj Uzvišenosti, da se ne mogu potužiti na prostorije i stan u zatvoru, naprotiv moram ga pohvaliti i pokazati se radi toga zahvalnim služeći u svemu, što leži u mojoj moći i što mi priliči, kad bude Božja volja, da se vratim na slobodu. Molim i Vas, moja gospodo, rođaci i prijatelji, da budete spremni na usluge ovoj prejasnoj sinjoriji, jer drugo ništa ne znam. Istina je doduše, da mi naš gospodin i otac piše, kako glasnici ili kuriri nisu mogli slobodno doći ovamo k premilostivoj sinjoriji, ali o tom nisam ništa više saznao, odkako je Janez ‚in acie' zarobljen. Samo to, da je ugarska država podpuno smirena. A kako nisam ništa dalje saznao, osjeća se moje srdce vrlo nevoljko, mislim zato, što nisam primio, odkad sam zarobljen, nikakva pisma ni glasa niti od moga gospodina otca, niti od moje braće — jedino samo od gospodina vojvode od Ferrare, našeg djeda, čije Gospodstvo preporučilo me ovoj prejasnoj sinjoriji po svom poslaniku, koji je uz dopuštenje bio ovdje gore kod

mene, gdje sam zatvoren. A i od moje žene, koja je tri puta poslala ovamo moje sluge s novcem: — rajnskih dukata, jer manje mi nije dovoljno za jelo i za plaću mojim stražarima. Stoga nisam bez razloga napisao, da sam ‚svojoj braći postao kao stranac', jer ako mi ovamo ne dođe od Vas novac, bez jela bih se loše osjećao, i kad bih se nalazio u najljepšoj sobi! Pa zato, kneže, moj brate, molim Vašu Uzvišenost, podsjetite našega gospodina otca, da Njegova Uzvišenost poradi kod cara i gospodara za moje oslobođenje, i da me Njegova Milost ne ostavi bez podpore, dok me gospodin Bog po svojem milosrđu ne privede k najboljem svršetku, kako mi i piše Njegova Uzvišenost, da će se doskora kršćanski vladari ujediniti protiv turske sile, što neka svemogući Bog dopusti po svome svetom milosrđu!

Kneže i ljubljeni brate! Moja mi žena piše, da joj je Vaša Uzvišenost na putu milostivo pomagala, na čemu Vašoj Uzvišenosti, kao ljubljenom bratu, izražavam dužnu hvalu. Vazda ću Vam željeti dobro i izkazivati veliku bratsku ljubav, ako bilo kada s Božjom voljom i na svoju čast napustim ovaj zatvor. Neka Vaša Uzvišenost izvoli izručiti našoj sestri moj pozdrav i kazati joj, neka moli Boga, da se po njegovoj svetoj milosti uskoro u zdravlju sastanemo i združimo. Svemogući Bog neka nas poživi u svojoj milosti!

Pisano u Torreselli
29. kolovoza 1514.

Predragi brate!
Vaše Uzvišenosti
brat.«

VII. POGLAVLJE

PREVARENE NADE

Vrieme je sporo,
dugi su sati!
Tristan i Izolda

PROŠLA su tri mjeseca, odkako je knez Krsto preporučio sebe i svoju stvar caru i svojima u domovini s puno nade i pouzdanja u skoro oslobođenje. Čini se, da se ovaj vapaj izgubio bez odziva. Nije uspjela osnova, da vladari sklope mir i savez protiv Turaka. Još uviek je ostalo neriešeno pitanje, kome će pripadati Verona i Vicenza, svi pregovori između Venecije i Maksimiliana ostali su bez uspjeha, i zatočenik je morao držati, da ga je njegov carski gospodar posve zaboravio. Uto mu 18. studenoga stigne u zatvor viest, da je prispio glasnik njegova šurjaka Matije Langa. Ali što se življe zbog toga veselio i nadao, to se morao gorčije razočarati. »Rečeni glasnik, koji je bez propustnice došao iz Njemačke, da govori za kneza Frankopana, bio je pozvan pred kolegij sinjorije i oštro ukoren. I kad ne bismo gojili ljubav prema njegovu gospodaru, krškom kardinalu, morao bi on radi svojeg prekršaja okusiti kaznu. I odmah su ga odpravili, a da nije ni s kim smio govoriti.«

To nije bio put, kojim bi se moglo knezu pomoći. Samo onaj je mogao pokušati, da se potajno k njemu približi, koji nije imao pojma o strogosti i sveznanju mletačkih vlasti. Jedino javnim pregovorima u prilog Krste mogao je car izraditi, da izruče njegova vjernog slugu — ali do tih pregovora nije došlo!

U prosincu je Barlommeo d'Alviano radio na tom, da se njemački zarobljenici puste na slobodu u zamjenu za zarobljene Mletčane, ali, na veliko negodovanje Alvianovo, nije to nastojanje dovelo do cilja ni u svibnju iduće godine. Frankopan i Rizzan smatrali su se dragocjenim taocima, pa su već unapried bili izključeni od te izmjene.

Nade su se gubile u sve većoj daljini. Car i moćni šurjak ostavili su ga bez pomoći, a njegov otac nije bio dovoljno jak, da mu pomogne. Gdje su ostali svi prijatelji, od kojih je očekivao, da će mu priskočiti u pomoć? Više mu je dobra izkazao i sam nadstojnik tamnice plemeniti Zuan Antonio Dandolo, koji je za nj imao barem rieči prijateljske utjehe te je brižno nastojao, da mu ništa ne uzmanjka i da se dobro osjeća. Svi su ga zaboravili — svi, osim jedne! Zadnjih dana u veljači 1515. došao je k ožalošćenom zarobljeniku Dandolo i pričao mu o pismu na latinskom jeziku, što ga je primio od kneginje Apolonije, a možda mu je saobćio i sam sadržaj tog pisma. Ono glasi ovako:

»Velemožnomu i plemenitom gospodinu Ivanu Antoniju Dandolu, mletačkom patriciju, providuru Torreselle, mome gospodinu i najčastnijem prijatelju u Veneciji.

Velemožni i plemeniti gospodine providure i častni prijatelju, neka sam Vam preporučena. Nemalu smo

utjehu primili iz pisma Vaše Svjetlosti od 4. siečnja, kojim nam javljate najprije o postojanoj ljubavi, što je prema nama goji naš veoma plemeniti gospodar i muž, a zatim o milosti i dobrostivosti uzvišenog senata, te konačno o Vašim nastojanjima i naklonostima, što mu ih Vi dobrostivo izkazujete. Jer to nam pruža čvrstu nadu, da se s ovim veoma plemenitim gospodinom, našim predragim mužem, postupa blago i čovječno, a to je, iako je bilo izvan sumnje, malo osvježilo našu dušu, koja je posve izmorena od tuge i utučena od čežnje za predragim mužem. Tako mi dugujemo i izkazujemo Vašoj Svjetlosti vječnu hvalu i zato, što ste se udostojali, da nam pišete i tješite nas, kao i stoga, što u ovo vrlo težko vrieme ne propuštate ništa, što bi bilo na uslugu spomenutomu veoma plemenitom gospodinu, našemu predragom mužu. Radije bih Vam posvjedočila ovu zahvalnost djelom, kad bi to dopustili nemiri i nevolje ovog vremena. Ali još jedno nam ostaje, što našu dušu često plaši i uznemiruje: želja i nastojanje, da posjetimo i vidimo ovoga veoma plemenitog gospodina, našega predragog muža. Radi toga već odavna ne prestajemo truditi se i moliti od uzvišenog kolegija starješina i vieća desetorice u Vašem gradu, da nam dopuste, da dođemo i vratimo se s našom poslugom i s našom imovinom. Iako je to dosad svietli kolegij uzkraćivao, mi još uviek gojimo nadu ne sumnjajući, da će nam molbu izpuniti. Jer ne puštamo s vida, što dokazuje i Vaša Svjetlost u svojim pismima, kakvu pravu mletačku blagost i pravednost ima Vaš presvietli senat, te se tako nadamo, da će prema meni, obudovljenoj ženi, pokazati radije tu blagost negoli strogost. Zaklinjem

Vašu Svjetlost, neka mi po svojoj osobitoj i dokazanoj naklonosti pruži svoju očinsku pomoć, da mi bude dopušteno uživati konačno u prisutnosti tako često žuđenog muža, pa da time okriepim svoje tjeskobno i slomljeno srdce. Ali ako se možda uzvišenim starješinama i vieću desetorice čini odviše smiono i opasno, da nam dopuste posjet pod napried izloženim uvjetima smatrajući naš slobodan dolazak i odlazak sumnjivim i bojeći se, da pri tom ne mislimo na nešto zlo, mogli bi oni ipak, da ne moram biti dulje bez predragog muža, odobriti i dopustiti, da k presvietlom gospodinu, svome mužu, dođem u Veneciju sama, jedino s nekoliko djevojaka, koje su mi za službu prieko potrebne, da kod njeg stanujem i da budem s njim zatvorena u istoj tamnici i pod istom stražom. A ako nam naš svietli suprug naloži da odemo, neka mi bude dopušteno sa spomenutim djevojkama i našom imovinom slobodno i sigurno vratiti se opet u domovinu. Čvrsto se nadamo, da nam to ne će odbiti, jer ipak ne će očekivati nikakvu prevaru i varku od žene, koja od slobodne volje polazi u zatvor: jer takva nas čežnja muči za predragim mužem, da se ne bojimo strpljivo s njim podnositi ni tamnicu pa ni ono najgore, samo da možemo biti kod njega! Neka dakle Vaša Svjetlost bude sklona ovoj našoj čestitoj molbi i neka po svojoj osobitoj čovječanskoj samilosti prema nama poradi kod uzvišenog vieća desetorice, starješina i viećnika, da udovolje ovoj našoj najnovijoj molbi. Time će si Vaše Gospodstvo steći nesamo našu bezkrajnu zahvalnost, nego i vječnu nagradu samoga svemogućeg, najvišeg Boga, koji je uredio brak i zajedničko stanovanje supruga te naložio, da čovjek ne razstavlja, što je Bog sastavio.

Neka Vaša Svjetlost bude dugo sretna i zdrava te neka dopusti, da joj budemo preporučeni uzvišeni gospodin moj predragi muž i ja zabrinuta žena.

Najponiznija
Apolonija Frankopan,
žena preplemenitog kneza Krste,
kneginja senjska, krčka i modruška.«

Moglo bi se držati gotovo nemogućim, da se ne izpuni ovakva molba, izražena tako dirljivim riečima, ali vieće desetorice nije svoje odluke stvaralo po sili osjećaja, nego s hladno proračunanim razumom. Zuan Antonio Dandolo vruće je podupirao taj priedlog, ali sva njegova pomoć nije ništa koristila: odgovorili su mu, kako se kneginjina namjera, da bude zajedno s mužem u tamnici, protivi svim mletačkim zakonima i običajima, pa se tako molba mora odbiti.

Službeni odgovor, što ga je 21. ožujka dobio kneginjin glasnik, pokazuje diplomatsku lukavost, kojom su u Veneciji znali kazati »ne«:

»S velikim smo užitkom vidjeli Vašu osobu i slušali, što ste izložili u ime svoje gospodarice. A pošto smo saznali, i to potajno, što Vam je naložila, da izviestite, kao i razlog, zašto je držala za dobro, da Vam ne da nikakvo vjerodajno pismo, možete se k njoj vratiti i saobćiti joj ovaj naš odgovor: Uvjerite Njezinu Uzvišenost, kako smo joj vrlo zahvalni, što se ponudila, da će dovesti do dobrog mira između Carskog Veličanstva i naše države. Uvjerite je o tom, da i mi želimo, neka znade, kako smo uviek vruće žudjeli, da se s Veličanstvom izmirimo, jer

smo po naravi skloni, da mu budemo odani te ćemo istog mišljenja i ostati; i da će nas, čim Carsko Veličanstvo namisli sklopiti mir i smatrati nas kao svoju djecu, naći tako pripravne, kako to samo najviše može biti. Međutim neka Vaša gospodarica nastoji na način, koji joj se čini dobrim, skloniti cara na takvo djelo dostojno Njegova Veličanstva, a mi ne ćemo sa svoje strane propustiti ništa, što bi tome koristilo. I uvjerit ćete je, ako se lati toga posla i dobro ga privede kraju, da mi želimo, neka smatra sigurnim, da će se naša država pokazati vrlo zahvalnom njoj i njezinima, bez obzira na to, što može smatrati posve sigurnim, da će Njezin muž biti oslobođen. Glede propustnice možete joj reći, da je prema Vašim riečima s gore navedenog razloga mnogo uputnije, ako ostane tamo, što je i nama po volji. Preporučite joj to! Inače Vam ovog časa nemamo ništa drugo saobćiti, ali Vam kažemo uistinu, da ćete za svoj trud primiti dobru i bogatu nagradu.«

Tako se izjalovila i ova osnova. Čini se, da je to sad potaklo kneza, da se odvaži na očajnički korak, budući da je izgubio svaku nadu u oslobođenje. Odlučio je da pokuša pobjeći. Kratka bilježka, koju saobćuje Sanuto 31. ožujka 1515., glasi: »Po odluci presvietlog vieća desetorice javno je na Rialtu objavljeno: Marko Remer, koji stanuje kod S. Zaccarije, obtužen je, što se s nekim Antonijem Gardelinom, koji bijaše stražar u Torreselli, upustio, da nekim zatočenicima Torreselle, naime knezu Krsti Frankopanu, potajno dostavlja pisma i pomaže mu da se spremi za bieg. Rečeni se poziva, da se u roku od osam dana javi i opravda, u protivnom će se slučaju protiv njega postupati.«

Taj je podhvat bio ugušen u zametku. Nekoliko tjedana kasnije nekadašnji najopasniji Frankopanov protivnik mletački general Bartolommeo Alviano ponovno je nastojao izposlovati, da se Niemci puste na slobodu. Nepovoljan odgovor sinjorije tako ga je ogorčio, da je »dahtao od biesa i smatrao se osramoćenim.« Težkom mukom uspjelo je, da ga umire. Obećao je, da će svoju dužnost vršiti i da će ponovno osvojiti posjede, koje je država izgubila, ali onda će napustiti služenje Republici. Iz njegovih vlastitih usta saznali su zarobljenici 9. svibnja, koliko se on za njih mučio. Opominjao ih je, neka još neko vrieme ne klonu i neka se uztrpe, a on će međutim opet u boj.

Dobro razpoloženje, što je ostavio njegov posjet, kao i misli, koje je kod Frankopana pobudio, dolaze do izražaja u značajnom pismu, što ga je potonji upravio Dandolu, koji je prema njemu gojio prijateljske osjećaje.

»Svietli gospodine!

Ja podpisani šaljem Vam san, što sam ga sanjao jedne od prošlih noći, da nasmijem Vašu Svjetlost, jer je on vrlo šaren i mnogoznačan. Kako držim, uzrokom je tomu snu odlazak Njegove Ekscelencije gospodina Bartolommea, koji je otišao, a da nije ništa pobliže izradio, dok sam se ja nadao, da će Njegova Uzvišenost u sadašnjem položaju postići nešto dobro. A jer sam vidio, da je njegov odlazak ostao bez daljeg djelovanja, ostao sam nerazpoložen i izgubio sam se u mnogim mislima, koje su me progonile, te sam s njima jedne od prošlih noći napola očajan legao spavati. I u snu mi se pričinilo, kao da sam došao na neko mjesto u stranim krajevima,

po kojima sam, kako mi se činilo, išao dugo vremena. I tamo sam ugledao jednu dušu i također jedno tielo. Kad sam to vidio, stao sam i promatrao ih pun sumnje. Kad me je duša ugledala, upitala me, tko sam. Odgovorio sam joj: ‚Krsto Frankopan'. Pitala me, što hoću, našto sam odvratio: ‚Tebi služiti.' Dalje me pitala posvećena duša, zašto sam došao na ovo sadanje mjesto. Odgovorio sam: ‚U istinu, tome su krivi nužda, potreba zajedno sa sadašnjima kao i unapried viđenima budućim opasnostima.' U tom času počelo me tielo pitati, da li ga poznajem. Odgovorio sam, da ga vrlo dobro poznam i naveo sam mu znakove za prepoznavanje: ‚Nisi li ti ono presvietlo tielo, koje nije u prošlo vrieme voljelo ni mene ni moje? Nisi li ti ono presvietlo tielo, koje mi je zadalo više nevolje nego itko drugi? Meni, koga je na to mjesto dovela promjenljiva sudbina, koja mi nije htjela oprostiti!' Ono mi odvrati, da sve služi za neko dobro. Nato sam ga smjerno molio, neka mi kaže razlog, jer kad bih ga saznao, bio bih vedriji, podnosio bih manje muke i ostao bih u buduće toliko više obvezan za srdačne usluge. Ono mi nije dalo više nikakva odgovora, možda iz srčbe zbog mojih krivica iz prošlih vremena, ili zbog sadašnje nevolje, koja tišti rečeno tielo. Kad sam ga vidio tako ljutita, činilo mi se najboljim, da šutim, ne što bih bio tvrdoglav, već naprotiv, jer sam bio gotovo očajan. I kako sam ovako stajao, vidio sam, gdje mnogi razpravljaju o bolesti, koja tišti rečeno presvietlo tielo. Na kraju njihovih razprava doznao sam, da su oni za ovu veliku bolest krivili ljekarije, što ih je ono uzimalo za prošlih vremena. Govorili su među sobom, da su te ljekarije bile donesene iz krajeva od sunčanog zapada, a zvale su se aleksandrinske i julianske. Kazali su, da su se uzimale ljekarije i s onu stranu briega. Ali u svojim razpravama svi su oni takve ljekarije okrivljivali, da su one skrivile veliku nevolju i bolest, te su tvrdili, da te ljekarije nisu dobre, nego da su bile otrovane, a možda su i izgubile svoju djelotvornost kod dugog prenošenja s one strane brda ovamo. Osobito one, koje su došle preko kralja, poslane su kao loš liek, jer je taj kralj bio nakazan i nezdrav, a tako i svi njegovi nasljednici. A oni gore spomenuti tvrdili su u svojem razpravljanju, da su ovi nasljednici grofa pod znakom zmaja i bika, i radi tih znakova nisu mogli biti zdravi, pa se isto tako ne mogu pohvaliti ni liekovi iz one zemlje.

Činilo mi se, da su sva ova gore spomenuta imena dovoljna, da ozdrave presvietlo tielo, jer sam u sebi mislio, da se tielo sastoji od četiri počela, i to zraka, vatre, zemlje i vode, a meni se činilo, da je uzrok nevolji u tom, što su se počela zemlje i vode uzvisila nad druga dva počela. Gore spomenuti liekovi uzimali su se, a da se nisu pročistili, i zbog toga su pospješili bolest, a nisu je mogli iztjerati, jer takvoj bolesti nisu odgovarali niti joj bili primienjeni. Štoviše, ti liekovi, pošto su se uzeli, ostavljali su, jer nisu bili očišćeni, zaostatak, koji je sve više pojačavao bolest i škodljivost, osobito, jer je puhao vjetar od p. isu d. s. p.

Dodavši neke levantinske liekove k onima spomenutim, činilo mi se, da nisu ništa propustili, što je škodilo zdravlju tiela spomenutog gospodina. A ja sam mislio, da ono treba neki drugi liek, kao na pr. neki ugodni raztvarajući sirup, koji bi raztvorio i odveo one otrovne liekove, što su bili prije uzeti; a zatim da se uzme posvećen

liek, koji bi s malim i lakim grčevima iztjerao svu bolest, i po kojem bi duša i tielo više nego ikad živjeli u vječnom zdravlju, sretnom životu i u većoj snazi, a da se ne bi morali bojati neke veće bolesti, jer za sva vremena ne bi moglo ništa naškoditi niti posvećenoj duši niti presvietlomu tielu. Veoma sam žudio, da kažem to svoje mišljenje, ali mi se činilo uzaludnim, da ga izkažem, jer ono ne bi bilo prihvaćeno. Mnogo je ondje bilo liečnika, koji su većim dielom davali savjet s više strasti nego razbora; stoga sam mramorkom šutio. Ali duša je tielu govorila: »Tielo moje, pobrini se za svoje zdravlje za vremena, i dok to ja hoću; ako se ne budeš za mene brinulo, bit ću prisiljena, da se od tebe odielim, a ako se odielim, onda znaj, da ne možeš bez mene ostati na životu.«

Te su mi se rieči činile tako velike i važne, da sam se od njih probudio.«

Nije težko dokučiti smisao ove alegorije. Duša Venecije, životna snaga države, ugrožena je bolestima, koje su je napale: to su ratovi, koji priete zdravlju Republike. Pod otrovnim liekovima moraju se razumievati kobni savezi s papama Aleksandrom VI. i Julijem II., s Karlom VIII. francuzkim i njegovim nasljednicima, te konačno s Turcima. A kao jedino zaista djelotvorno sredstvo preporučuje tumač sanja savez s carem i papom. Frankopan je bio očito dobro upućen u političke događaje. Budući da je Maksimilian kao uvjet mira postavio predaju Vicenze i Verone, na što Venecija nije htjela nikako pristati, sinjorija je u travnju te godine sklopila s novo izabranim francuzkim kraljem Franjom I. ugovor, po kojem su u savez doveli i Engleze. Ali s druge strane postali su srdačniji odnosi između pape, cara i Španjolaca. Ne ćemo

pogriešiti, ako držimo, da Frankopan hoće, da se pod »amabile sirupo« razumieva popustljivo razpoloženje, koje ide ususret kraljevim željama i koje će dovesti do toga, da mu se prizna posjed prieporních gradova Verone i Vicenze, koji Veneciji i onako donose samo nevolju. A zatim valja — kao »benedetta« medicina — zaključiti savez s papom. Samo na temelju izmirenja s Rimom i Njemačkom mogu za Veneciju nastati nove, zdrave prilike. Taj liečnik, koji sinjoriji daje svoj savjet, u noćima punim briga uvidio je, da je preokret u politici bilo jedino sredstvo, koje je i njemu samomu moglo pomoći. Da je u tom imao pravo, pokazalo je pismo, što ga je u rujnu primio od svog šurjaka, iz kojega je mogao razabrati, da su tome, što njegovo robstvo i dalje traje, krive političke prilike, a ne car i krški kardinal, koji su sve pokušali, da ga oslobode. Dok god je trajao rat, morala je Venecija svoga zatočenika smatrati kao veoma važnu ličnost. Matija Lang pisao je 26. srpnja na latinskom jeziku ovo pismo:

»Presvietlom gospodinu Krsti Frankopanu, knezu krčkom, senjskom i modruškom, našemu predragom rođaku.

Presvietli i plemeniti gospodine, predragi šurjače, u prvom Vas redu pozdravljamo! Ne mogu lako izkazati, kako me strašno muči dugo trajanje Vašeg tamnovanja, i koliko od srdca suosjećam s Vašim tako velikim patnjama. Jer me na to ne nagoni samo moja osobna sklonost i moja najžarča ljubav prema Vašoj Uzvišenosti, nego i svi ostali carevci, koji su Vam posve odani i koji Vas ljube, osjećaju silnu želju, da Vam izkažu svoje saučešće. Pored ostaloga ipak me mnogo tješi i to, što

Vam i mletačka vlada mora pružiti i osigurati najveće olakšanje i nadoknadu za Vaše patnje, jer ste svladani više po nepravičnoj sudbini, nego po neprijateljevoj hrabrosti i zarobljeni, kad ste se kao najhrabriji ratnik borili, kako ste se najbolje mogli, za najpravičniju stvar i za najpravednijeg vladara u obrani domovine i za spas obćega dobra. Vi ste onaj, koga žali čitava domovina, kome će predragi Bog — bez ikakve sumnje — izkazati svoju milost, i oko čijeg oslobođenja sa strepnjom nastoje vladari zajedno s narodom. Među njima ni ja nisam dosad žalio ni truda ni muke viećajući o Vašem oslobođenju, a ni u buduće ne ću promišljavati niti se plašiti muke, već naprotiv trudit ću se, koliko mi samo dopuste duševne sile i sredstva, kao da to radim za spas svoje duše, da postignete ono, što mi svi s čežnjom želimo i očekujemo. Mislite na svoju staru hrabrost i plemenitost, koja Vas je često i u težim položajima uzdržala nepobieđenim, te ostavite svaki strah, polažite nadu u sudbinu, izdržite za svoju domovinu i za prijatelje, a prije svega pouzdajte se u predobrog Boga, ali i u rad prijatelja, koje još niste izgubili. Nadam se i ne sumnjam, da ću Vas s Njegovom privolom i njihovom pomoću izbaviti iz ove nesreće. Da ste mi zdravo i budite uvjereni, da jesam i da ću uviek ostati nesamo Vaš odani i predragi šurjak, nego i u svakoj prilici Vaš najvjerniji prijatelj.

Dano u Beču, dne 26. srpnja 1515.«

Dodano vlastitom rukom:

»Moj gospodine kneže, budite dobre volje, uzdajte se u Boga, u dobre prijatelje i pravednu stvar. Jer ja ću svim silama najvatrenije i bez prestanka raditi za Vaše

oslobođenje i posvetiti Vam službu nesamo kao dobar prijatelj, nego i kao najbolji rođak, kako ćete to pobliže doznati iz pisama moje sestre, Vaše supruge.

Datum kao gore.

Vaš dobri šurjak
Matija,
krški kardinal.«

Kad je Matija Lang pisao ovo utješljivo pismo, nalazio se po carevu nalogu u vrlo važnom poslu u Beču. Trebalo je sretno privesti kraju pregovore, koji su se već neko vrieme vodili između cara i kralja Vladislava. Ti su pregovori išli za tim, da Habsburgovci nasliede ugarsko priestolje po ženitbi Ludovika, malog sina ugarskoga kralja, s Maksimilianovom unukom Marijom, kćeri Filipa od Kastilije. Pri tom se kardinalovo diplomatsko umieće pokazalo uspješnim, ali u zalaganju za svog šurjaka nije ipak mogao kod cara postići uspjeh. Od davnih vremena vodila je porodica Frankopana odviše otvorenu politiku na dvie strane, a to je u ovom času urodilo zlim plodovima. Maksimilian je bio obaviešten, da Bernardin i Krsto potajno nastoje stupiti na stranu Venecije — a da to nije bila samo kleveta njihovih neprijatelja, dokazuje ono pismo, što ga je Krsto još godine 1514. pisao svome otcu. Sami su Frankopani spriečili, da car nije sa sklonošću saslušao prošnje Matije Langa. A nesamo da kod mletačke vlade nisu ni na koji način požurivali, da zarobljenik bude oslobođen, već naprotiv moćni kardinal-nadbiskup Bakač, koji se htio osvetiti za neku uvredu, što su je Frankopani nanieli njegovu šurjaku, potajno je na

tu vladu utjecao, da moćnog muža ni u kojem slučaju ne pusti iz svoje vlasti.

Možda ni sam knez Krsto nije znao, kako su se jako zamračile nade, da bi mu se moglo pomoći. Ali doskora je ipak uvidio, da su oni senatori sakupljeni dolje u duždevoj palači u dvorani »del Consiglio« imali pravo, što se nisu obazirali na njegove snove. Odlučni mletački saveznik francuzki kralj Franjo I. uzpeo se smionim hodom preko alpskih prolaza, i možda istih dana, kad je Frankopan iz šurjakovih redaka primio novu utjehu, došle su u Veneciju vesele viesti o sjajnoj kraljevoj pobjedi kod Marignana, a nekoliko dana kasnije stigli su glasovi o njegovu ulazku u Milan. Mletačka je vojska osvajajući prolazila Lombardijom, i već su pobjedonosno govorili o ponovnom zauzimanju Brescije. Njemačka je stvar slabo stajala — to je pokazivao i prijateljski sastanak pape s francuzkim carem u Bologni, što je urodilo posljedicom, da se Cardona, koji se još jedini odlučno borio za Maksimiliana u sjevernoj Italiji, povukao sa svojim Španjolcima u Napulj.

Da li je Krsti moglo biti na utjehu, što se radost ovoga grada pomutila nenadanom smrću muža, koji je skrivio svu njegovu nesreću? Gore u Torreselli sjedjeli su Frankopan i Rizzan i slušali glas zvonâ, koja su pozivala Veneciju na sprovod svome vojskovođi Bartolommeu Alvianu. Tamo pokraj razkošno izkićenog odra držao je Andrea Navagero usred presjajnog zbora nadgrobni govor zanoseći zadivljene slušaoce poletom uznosite latinske retorike. U govoru je zazivao duše Julija Cezara, Kvinta Metela, Apija Klaudija i Augusta, neka izkažu čast svome slavnom takmacu. Crtajući u sjajnim slikama dugi niz

Alvianovih djela redale su se pred očima tužnog zbora njegove nove pobjede u Furlaniji, prije svega pobjeda kod Osopa. O tim događajima sigurno bi oba zarobljenika znali više i bolje pripoviedati, nego taj hvalisavi humanist! Pordenone — Alviano je skršio očajničku Rizzanovu obranu. Osopo — pred Alvianom je uzmaknuo ranjeni Frankopan. Gradiška — Alviano je bacio mrežu, u koju se Frankopan ulovio. Ali baš taj isti Alviano kasnije je kao prijatelj za njih radio, da budu oslobođeni, i bio kod njih u tamnici. Staro se neprijateljstvo zaboravilo, pa ni ova smrt nije doniela nikakve utjehe, nikakvu zadovoljštinu, već naprotiv samo žalostne misli i sjećanja. Zvona su iznova oglasila, da je svečanost svršila, i množtvo je po svim ulicama grnulo kući k svojim svagdanjim poslovima. Vidjelo se, gdje žurno prolaze i pokraj loža duždeve palače. Pojedinci su zastali i upozoravali jedan drugoga na Torresellu: zaposleni ljudi toga su se dana ponovno sjetili, da je tamo još uviek zatvoren nekadašnji Alvianov protivnik. Kratak pogled, časovita misao — i hajde dalje: čekao ih je pametniji posao!

Da li su samotnici Alvianu morali zavidjeti? — Oni odahnuše: bolji je i polovični život nego nikakav! Čas spasenja morao je ipak doći!

I čekali su iz dana u dan, iz tjedna u tjedan. Stara je godina pošla na počinak, odpočela je nova 1516. godina: protekao je mjesec za mjesecom, a oslobođenje nije dolazilo, i o njem nije znao ništa utješno kazati ni sam biskup modruški, koji je 14. svibnja pohodio svog brata Krstu. K zadnjem odlučnom boju došao je u Italiju sam car Maksimilian i zaputio se iz Trienta u Milan, ali prieteća sila Švicaraca i Andrije Gritija oduzela mu je svaku

nadu u njegov podhvat, koji je započet s nedovoljnim sredstvima. On se vratio natrag u Njemačku i razpustio svoju vojsku. To je urodilo posljedicom, da je Brescia pala natrag u ruke Venecije, a francuzka je vojska pod Lautrecom s Mletčanima podsjedala Veronu. Doduše još jednom je uspjelo spasiti za Njemačku taj grad, koji je bio pravi kamen smutnje između Maksimiliana i Republike. Ali ugovor, sklopljen 13. kolovoza između Franje I. i cara, u koji su bili također uključeni i Mletčani, uzpostavio je opet u Veroni i Vicenzi mletačku vlast. Završen je osmogodišnji rat, koji je moć sinjorije doveo gotovo do propasti. Ako gledamo Veneciju izvana, ona je, izuzevši Roveredo, Rivu i neka mjesta u Furlaniji, koja je odstupila caru, sačuvala svoj posjed i pobjedonosno izišla iz najstrašnije borbe protiv svih sila Evrope, te se mogla slaviti kao nepobjedljiva. Ali taj je krajnji napor tako izcrpao sve njezine sile, da ona više nikad nije podpuno ojačala, već je neprestano sve više slabila i sahnula približavajući se svome kraju.

Primirje je sklopljeno, ali nijedan carski glasnik nije došao, da od sinjorije izmoli Frankopanovo oslobođenje! Jednom se 13. rujna u kolegiju letimično govorilo o tom, da se Krsto zamieni s jednim zarobljenim Mletčaninom, doktorom Antonijem Surianom, ali tu su misao odmah napustili. Jedinu povoljnu priliku kod sklapanja mira car je ostavio neizkorišćenu, jer je bez sumnje želio, da Frankopan ostane zatočen. Nestalo je posljednje nade!

Seljaci iz Mozane, koje su jednoć po kneževu nalogu grozno osakatili, bili su osvećeni! Kao zli dusi oni su se u Veneciji pojavili baš onih dana, kad je između sila došlo do zaključka ugovora. Prosjačeći išli su od kuće do

kuće te su svojim biednim izgledom i jadikovkama razplamsivali novim žarom davno ugašeno narodno ogorčenje protiv hrvatskoga krvnog neprijatelja. Jesu li došli i do duždeve palače, da visoko gore na prozorima Torreselle osliepljenim očima potraže omraženi lik? U tom je času Krsto Frankopan zacielo držao, da treba ipak Alvianu zavidjeti na njegovoj sudbini!

Iznova zastajem kod posla povezujući u mislima sve pojedine činjenice, što sam ih u nekoliko dana našao jednu ovdje, drugu tamo. Kad sam prvi put otvorio onaj ljetopis Pordenona i u njem pročitao ime Krste Frankopana, nisam nipošto naslućivao, da ću proživljavati sve miene i promjene i sve težke časove jednoga čovječjeg života, i to tako živo, kao da sam sve promatrao vlastitim očima! Prsten, koji je slučajno dospio u moje ruke, drži me čvrsto u nekom čarobnom krugu. A likovi, što ih je on izazvao, učinili su, da sam na njega samog i zaboravio. — Na jedan čas izlazim iz tog kruga, da se vratim u zbilju sadašnjice. Na mojem prstu sja se zlatni prsten, i ja gledam, kako se vijugaju kićene i urešene trake. — Neka dobra kob poslužila se njime, da me dovede na trag znamenitoga poviestnog događaja, a sad treba mašta povući njega samog u to zbivanje, da u onim ganutljivim zgodama odredi njegovu ulogu, već zato, što mi je on zanio i srdce i dušu. Samo radi toga? Grozničavo uzbuđenje tjera me bez daha žurno napried, da tražim i iztražujem, kao da mi je postavljen neki nepoznati cilj, koji ću istom onda upoznati, kada ga dostignem, kao da me zove neka dužnost, koja će mi povratiti unutrašnji mir tek onda, kada je izpunim. A nije li i to uzbuđenje samo djelo moje mašte?

»S drage volje tvoja!« U stalnom toku podjednako kruže gotska slova na prstenu. Četiri rieči, ni više, ni manje — a ipak, kad god ih čitam, pomiešaju se znakovi, prelaze u nove oblike, povezuju se i tvore jednu jedinu rieč, uviek istu:

Apolonija!

VIII. POGLAVLJE

S DRAGE VOLJE TVOJA

Daj da te učim,
kako je sladka najčistija vjernost!
Lohengrin

TAMNI su duhovi preuzeli vlast nad zarobljenim knezom — duhovi, koji se osvećuju njegovim djelima. U noći, kad su kneževe misli bludile bez nade, stiglo ga je njihovo prokletstvo, i on je u očajanju držao, da mu je kucnuo zadnji čas. Ali to mu ipak nije bilo suđeno. Dok je on bio sav prožet pokajničkom ljubavi, s iztoka mu se približavao anđeo svietla, pred čijim čistim sjajem uzmaknuše demoni.

U novoj godini 1517., 13. siečnja, stigla je u Veneciju kneginja Apolonija Frankopan. Pouzdavajući se u Boga i svoju ljubav usudila se potražiti svog muža u njegovu sužanjstvu došavši bez propustnice, koju su joj na ponovnu molbu uzkratili. Na viest o njezinu dolazku zaključila je sinjorija pružiti joj častan boravak u palači njezina zagovornika providura Zuana Antonija Dandola. Sam Dandolo, dva Niemca, i to kapetan Rainer i Nicolò de la Torre, koji su nedavno uz jamčevinu pušteni na slobodu, kao i trgovci iz njemačke trgovačke kuće odvezli su se sa dvanaest čamaca njoj ususret. Nju je okruživala pratnja od četiri gospođe, maršala dvora,

liečnika i 22 sluge. Nastanila se u neposrednoj blizini svoga žuđenog muža, jer samo kanal dieli Dandolovu palaču (današnji hotel Danieli) od duždeve palače. Sjutradan oko 9 sati smjela je pohoditi svog muža i kod njega se zadržala sve do večeri.

Još istog dana odposlala je pismo ljubljanskom biskupu moleći ga svotu od 50000 dukata, koja je imala poslužiti kao jamčevina, da Krstu puste na slobodu.

A 20. siečnja došla je u kolegij, da se predstavi duždu. U njezinoj su pratnji bili: Rainer, Nicolò de la Torre, oko šestnaest najuglednijih njemačkih trgovaca i nekoliko Mletčana, među njima njezin rođak gospodin Ivan Kosača, Andrea Foscolo, sin Hieronymov, Bernardo da Lezze, rođak kneza Frankopana, i Dandolo.

»Ona je došla u kolegij u pratnji triju gospođica u njemačkoj nošnji, koje su imale kape i odjeću od crna sukna a la tedesca. Koračale su jedna iza druge, a iza njih je išla jedna stara gospođa. Osim toga imala je uza se još liečnika i dvorskog meštra. Bila je odjevena u novu svilu, a preko toga je nosila odjeću od crnog atlasa, podstavljenu krznom od kune, i na vratu težak zlatni lanac, a na glavi kapu od zlata po njemačkom običaju. To je dostojanstvena gospođa, koja pobuđuje poštovanje, veoma dražestna, mala i suha.«

U govoru, koji je upravila duždu Leonardu Loredanu, izpričala se, što nije došla već prije, ali u tom ju je spriečila velika studen. Zahvaljujući za dobar postupak prema njezinu mužu molila je dopuštenje, da ga smije dva puta u tjednu pohoditi: zbog bolesti mora dati da je pregledaju liečnici, pa želi, da se to izvrši u kneževoj prisutnosti u Torreselli. Kad su joj to dopustili, primietila je, da je

Dužd Leonardo Loredan
Giovanni Bellini

pisala u domovinu i zbog novca za jamčevinu, ali jer to može potrajati odviše dugo vremena, da namjerava namaknuti novac u samoj Veneciji. Dužd ju je uvjeravao, da će se stvar doskora povoljno riešiti, čim bi se samo konačno sklopio mir, a na to se ona oprosti i vrati u svoj stan. Po podne je po drugi put pohodila svog muža. Mjesto Rizzana, koga su odveli u strožiju tamnicu, našla je kod njega kao druga u nevolji grofa od Bestenberga — onoga, koji je pao u mletačke ruke, kad su osvajali Pordenone.

Sjutradan, 21. siečnja, osvanuo je Dandolo pred duždem i kolegijem te s uzbuđenjem izviestio o nečuvenom događaju: »Pripoviedao je, da je kneginja, žena kneza Krste, ove noći ostala u Torreselli, da spava kod kneza, premda je on protiv toga pokušao sve učiniti; ali knez je svakako htio, da ona ostane, jer je onaj, koji je najprije s njim došao (Rizzan), otišao, a grofa od Bestenberga, koji je s njim stanovao, odveli su natrag u onaj zatvor, gdje je bio prije. I tako su ove noći ostali muž i žena zajedno, pošto se dvie i pol godine nisu vidjeli. A ovog je jutra on, Zuan Antonio, došao u Torresellu i našao je kneginju još u krevetu, a knez je rekao, da ju je iza ponoći napala njezina stara bolest, te moli sinjoriju, neka se s time pomiri, da ona tamo ostane, i da dođu liečnici, da je pregledaju. Nato se u kolegiju podigla velika buka. Neki su bili s tim sporazumni, da ona ostane, a drugi saviji htjeli su, da izađe, i da se postave dobre straže, jer da je to samo izlika, kako bi knezu pomogla pobjeći. Iza toga se providur vratio u Torresellu, kako bi je sklonio, da se povrati u svoj stan, ali to nije nipošto htio knez Krsto, te je oštrim riečima rekao, da svoju ženu želi zadržati kod sebe.«

»S drage volje tvoja.« Što je Apolonija u svom pismu Dandolu javila, to je uistinu i učinila. Prema takvoj ljubavi bila je mletačka sinjorija bezpomoćna i slaba. Premda je to bilo nešto nečuveno u analima poviesti mletačkih tamnica, ova žena suprotstavila je ukočenim slovima pravnih običaja otvoreno pravo svoga srdca, i ona je ostala pobjednica. Senatori su mogli u divljem metežu — con gran mormorio — vikati, da je to nedopušteno, nemoguće, nepojmljivo — ali sve je ipak ostalo uzalud: odsad je ova žena boravila gore u Torreselli kod svoga zarobljenog muža u dobrovoljnom sužanjstvu! »Jer takva nas čežnja muči za predragim mužem, da se ne bojimo strpljivo s njim podnositi ni tamnicu, pa ni ono najgore, samo da možemo biti kod njega.« Ona je to postigla, ali samo uz patnju: u času, kad se njezina jaka duša dočepala sreće, da bude s preljubljenim mužem opet sjedinjena, slomilo se njezino jadno nježno tielo, koje je težko oboljelo od stare bolesti. Ali što je bilo njoj do toga? Ona je bila kod njega, samo njegova!

Blagoslov takve ljubavi nije izostao! Čini se, da su od dana njezina dolazka sa svih strana stizavala knezu Krsti obećanja, da će biti doskora oslobođen. Već 22. siečnja prispije poslanik, što ga je poslao Bernardin Frankopan, da ponudi u zalog njegove gradove, ako njegova sina puste iz zatvora. Odgovor, što ga je primio, nije još dakako bio povoljan. Dužd je uzvratio: »Sinjorija je s knezom Krstom uviek dobro postupala, ali on je dokazao, da nju malo voli, jer je ne sluša. Njegovoj je ženi dopušteno, da ga posjećuje, i sada ona ne će napustiti tamnice, a knez se služi divljim riečima. Zbog toga svojeg neposluha ne zaslužuje, da bude uslišan.«

Dužd je bio ogorčen — kadno se opet pred njim pojavi Zuan Antonio Dandolo, veoma zaslužni vrhovni nadglednik tamnica, s izjavom, da polaže svoju službu, jer knez Krsto ne će slušati, nego radi po svojoj vlastitoj glavi. Dandola je uznemirivala unutrašnja borba između dužnosti i naklonosti, pa je težkom mukom uspjelo umiriti ga i skloniti, da ostane na svom položaju.

Drugi se put potaknuo govor o tom, da se Krsto pusti na slobodu, kad je stigla molba za oslobođenje Giulija Manfrona, sina mletačkoga kondotiera Zuana Paola Manfrona. Za nj su molili sinjoriju s različnih strana, i tu je molbu podupirao sam car. Ovoga Giulija Manfrona već je pred dulje vrieme zarobio knez Bernardin Frankopan, koji je izprva s njim loše postupao, dok nije na prietnje sinjorije Krsto nagovorio otca, da s njim postupa častnije. I sada su nastojali skloniti Krstu, neka utječe na to, da bude Giulio pušten na slobodu. Ali knez je otvoreno odbio da preuzme to posredovanje, dok god sam ne stekne slobode. Onih dana u mjesecu veljači vraćen je k svojima kapetan Rainer, koga su izmienili s nekim vitezom de la Volpe. Kratko vrieme iza toga, 4. travnja, sinjorija je nakon dirljivog pisma, što ga je primila, dopustila, da se povrate u domovinu i vojnici, koji su bili zarobljeni kod Pordenona i zatvoreni u Gabionama. Konačno 3. svibnja došlo je u kolegiju pače do izravnog priedloga, da se Krsto pusti iz zatvora »i da se častno smjesti u jednoj kući, naime u Dandolovoj palači, gdje stanuje pratnja njegove žene«, uz jamčevinu od 30000 dukata i obećanje, da će ostati u Veneciji, i da će biti izručen Julije Manfron. Pregovaranje o tom vuklo se više tjedana. Krstu je zagovarao poslanik francuzkog kralja,

koji je htio da ujedno i u ime Venecije produži primirje s carem Maksimilianom. On je tražio i požurivao, da Frankopana izruče, a prigodom novog ugovora očito je radila na tom i Njemačka. Jednim pismom obratio se na dužda i španjolski kralj. Dne 22. svibnja došlo je u senatu do živahne razprave. Saviji su bili mišljenja, da se mora udovoljiti želji Franje I., koji će vrlo loše primiti nepovoljan odgovor, a drugi su tražili, da se viećanje odgodi, pa se onda ono nakon govora Marina Sanuta i završilo. Drugog su dana iznova temeljitije razpravljali o priedlogu savija, i opet je Marino Sanuto u duljem govoru nastupio protiv toga, da se Frankopan pusti na slobodu. To je onaj isti Sanuto, čijim dnevnicima najvećim dielom zahvaljujemo, što smo upoznali sudbinu Krste i Apolonije. On je već jednom u prijašnje vrieme godine 1510. živim riečima izrazio svoju bojazan od opasnosti, koja prieti zbog kneževe divlje i bojovne ćudi, te je doveo do odlučnih koraka. U ovom važnom času pokazao se po drugi put kao njegov ogorčeni protivnik.

Najprije je upozorio, kako su izkustva s markizom od Mantove dala živu pouku, kolika opasnost leži u tom, da se zarobljenik takva značenja pusti uz samu jamčevinu iz zatvora ili pače da se oslobodi. A zatim je nastavio:

»I tako ćemo sada po mišljenju ovih presvietlih otaca pustiti kneza Krstu na slobodu — na slobodu, koja će biti na zator naše domovine — pustiti najvećeg neprijatelja ove države, najstrašnijeg ratnika, onoga istog, koji je dao u Furlaniji onim jadnicima izkopati oči! Car će opet imati prvoga vojskovođu, kakva nema ni u kom drugom, niti u markgrofu brandenburžkom, niti u vojvodi bavarskom, a niti u vojvodi saskom. — On želi imati ovoga kneza Krstu, i po mojem mišljenju htio je on produžiti primirje dalje na godinu dana jedino stoga, da oslobodi rečenoga kneza Krstu, koji je šurjak krškoga kardinala, a baš je taj dobrim crnilom napisao ono pismo, jer se katolički kralj ne služi izrazima, kakvim ga je ondje oslovio: ,illustri duci Venetiarum našemu predragom prijatelju.' Pokojni španjolski kralj služio se uviek naslovom: illustrissimo, a ne: illustri, i u popratnicama, koje je katolički kralj poslao, i što smo ih jučer čitali, stavlja on također uobičajeni naslov: illustrissimo. Stoga ja tvrdim, da je ovo pismo sastavio sam krški kardinal, a katolički ga je kralj samo podpisao, jer car naslovljuje naš grad sa: ,illustri sincero dilecto duci Venetiarum'.

Stoga, gospodo, ne trebamo se tako jako bojati, da svoje osnove izložimo najkršćanskijem kralju, kako je to preslavni meser Alvise da Molin, koji je želio, da se knez oslobodi, izrazio jučer na ovoj govornici ovim riečima: ,Ona tri kraljevska gospodara bit će ljuta, a osobito će se ljutiti, ako mu iznesemo svoje osnove, najkršćanskiji kralj, kome mi zahvaljujemo milansku državu, koju možemo samo po njemu uzdržati.' U nacrtu odgovora, koji je ovdje pročitan, jasno je kazano, da se rečeni zarobljenik ne smije pustiti na slobodu, a po mojem mišljenju, preuzvišeni otci, sadržaj ovog pisma dobro je sastavljen i još bolje promišljen, jedino mi se svršetak ne sviđa, kako ja shvaćam, s ovih razloga: ako njemu poslanik, pročitavši pismo, razloži, kako nije dobro, da se zarobljenik pusti na slobodu, na to kralj ne bi imao mnogo kazati, ali ako ostane svršetak ,Mogao bi zaista biti pušten', onda će najkršćanskiji kralj reći: ,Dobro, onda ga pustite', a

mi ćemo biti prisiljeni, da ga pustimo. Ali, gospodo, dogodit će se tako, kako ja kao dobar sluga držim, i to ne bez razloga: knez Krsto založit će Vam preko njemačke trgovačke kuće (jer odakle bi inače uzeo?) 30000 dukata ili bankovne doznačnice izdane od rečenih trgovaca, a čim bude pušten iz zatvora, onda će pobjeći. Ne može mu se ništa gore dogoditi, nego da plati novac, a to je lako, jer ako mu uspije doći u domovinu, onda će otići u Gradišku i Marano, u mjesta, koja mu je, kako se govori, car poklonio, i tamo će namaknuti tih 30000 dukata. A ako biste Vi, gospodo, htjeli prihvatiti se onih trgovaca iz trgovačke kuće i njih za kaznu upropastiti, onda se sjetite, da su oni u ovom ratu, premda se on vodio protiv cara, uživali velike povlastice, i da su nam ovi njemački trgovci od velike koristi i naši posebni dužnici — stoga ih ne ćete moći pritegnuti. Nato će doći kraljevska pisma, i Vi ćete se strpjeti, i tako će, preuzvišeni otci, biti izgubljen i ovaj muž i novac, a taj tako znameniti vojskovođa radit će najgora zla, da se osveti! A da je to istina, navest ću Vam za to primjer de similibus ad similia: Onaj građanin iz Padove, Beraldin, koji je u ovom ratu zarobljen i doveden u tamnicu Gabiona, položio je 1000 dukata jamčevine, naime 500 dukata dao je njegov tast, koji uobće nije mnogo više na ovom svietu ni imao, a ostalih 500 dukata dao je neki drugi, koji mu je nosio u tamnicu hranu. Zatvor je napustio s obećanjem, da će ostati u Veneciji. Ali što je učinio? Pobjegao je i bez samilosti ostavio one građane, da mirno plate tih 1000 dukata, a jadni su ljudi bili time uništeni. Tako i nikako drugčije učinit će i ovaj knez Krsto: čim ga Vi, gospodo, pustite, on će umaknuti! Stoga mi se čini sigurnijim, da

se napiše pismo bez onog svršetka, štoviše da se na ono mjesto stave rieči, kako su Vaše Ekscelencije htjele sve podpunoma urediti te su Njegovu najkršćanskijem Veličanstvu pisale, tako da ono sve zna, a da smo mi pripravni uviek poslušati najmudrija mišljenja i želje Njegova Veličanstva, pa neka Njegovo Veličanstvo u toj stvari odluči tako, kako drži, da je koristno za naš probitak, koji je zbog nerazrješivog saveza ujedno probitak i Njegova Veličanstva. Na taj ćemo način za četrnaest dana imati odgovor, i ako kralj uztraje kod toga, da se knez oslobodi, onda Vaše Ekscelencije imaju još uviek vremena, da ga puste, jer i ja sam za to, da budemo u dobrim odnosima s Njegovim Veličanstvom, kojemu smo zaista veoma mnogo obvezani.

Ovo je mišljenje Vašega sluge, i neka se ne smatra drzkošću, što sam ustao protiv ovih najmudrijih i najslavnijih otaca i popeo se na ovu govornicu, da oprovrgnem njihovo mišljenje. Ne, gospodo, na to me je ponukala moja savjest, jer kunem se Bogom, prejasni kneže, da u toj stvari nisam više htio prozboriti ni rieči. Ali kad nije nitko govorio, i kad je pismo bilo triput izneseno, i svi su bili jednodušni, htio sam ipak, sviestan značenja te stvari, izraziti svoje mišljenje iz neograničenog osjećaja dužnosti prema toj prejasnoj državi, a tako ću i uviek raditi, ako uzmognem svojim mišljenjem na koji god način koristiti ovoj državi, i time se preporučujem Vašemu uzvišenom Gospodstvu.

Rekao sam — tako nadodaje Sanuto — još nekoliko rieči, koje su bile na mjestu, ali njih ne treba ovoga časa zapisati; i jako su me pohvalili. Ali težka je stvar postići, da se stvori zaključak protiv velikog ugleda, što

ga je imao kolegij. A da je netko moj priedlog javno iznio, bio bi on prihvaćen.«

Pismo, u kojem su se obazirali na želje francuzkoga kralja, otišlo je u nepromienjenom obliku, ali i uza sve to nije još došlo ni do kakve konačne odluke. Krstini pokušaji, da kod njemačkih trgovaca namakne novac za jamčevinu, nisu uspjeli, a bila je odbijena i njegova ponuda od 21. srpnja, da kao zalog dade sinjoriji neki vriedni diamant. Konačno čitamo, kako sinjorija zaključuje 9. kolovoza, da ga pusti na slobodu, premda je protiv toga ugarski kardinal sve i sva poduzimao.

Zaključak je donesen, ali do njegove stvarne provedbe nije došlo. Krsto je jedino primio zadovoljštinu za pogrde, koje je njemu i kneginji nanio sluga jednog od starješina desetorice. Krivca su 16. kolovoza pred Torresellom konopom bičevali. Ništa se ne kaže, kakve su zapreke nastale za oslobođenje, a začudo Frankopanovo se ime u Sanutovu dnevniku idućih mjeseci ni jedanput ne spominje. Prva viest, na koju opet nailazim, datirana je 1. siečnja 1518., a kazuje nam, da se Krsto još uviek nalazi u Torreselli, jer je vojvoda od Urbina, koji drži zarobljena Giulija Manfrona, nastojao postići barem to, da se knez pusti na slobodu, ako se obveže, da će ostati u Veneciji.

Premda je Apolonijina ljubav bila tako jaka, da je dovela gotovo do toga, da se ostvare njezine osnove, čini se, da je ipak neumoljiva sudbina sve pomrsila! Jedno jedino nije joj bilo uzkraćeno: da »strpljivo podnosi s njim i ono najgore.«

U isto vrieme, kad su se u dvorani »del Collegio« marno dogovarali o odkupu njezina muža, i kad je Marino

Sanuto pokazivao svoje govorničko umieće, kneginja je u Torreselli ležala na samrti. Od onog dana, kad se ponovno sjedinila sa svojim ljubljenim mužem, prikovala ju je bolest uz krevet. Dne 18. svibnja sastala su se na savjetovanje tri najbolja mletačka liečnika: magister Marin Brocardo, Bernardin Spiron i Leonardo Butiron, te njezin vlastiti liečnik magister Fermo. Brocardo je preuzeo, da kolegij obaviesti o liečničkom nalazu, koji glasi: radi jake groznice treba se bojati najgorega. Nekoliko dana kasnije smatrali su prieko potrebnim, da je odvedu u ljekovite toplice u Abanu u Euganejskim bregovima, koje su na glasu još od starih rimskih vremena. Ona se mogla odlučiti, da posluša želju svog muža i savjet liečnika istom onda, pošto su joj obećali, da će se po dovršenom liečenju smjeti vratiti k svom mužu u tamnicu. Krsto se s njom razstao tjeskobna srdca. Nastojao se smiriti sudjelujući kod tielovske procesije, pa su mu udovoljili molbi, da smije tu procesiju promatrati s balkona duždeve palače. — U srpnju se Apolonija vratila u Veneciju natrag u Torresellu — kako bi se dalo zaključiti — malo oporavljena i ojačana.

Stranu po stranu Diarija prolistao sam do tog vremena, a onda je u Sanutovim saobćenjima o Krsti i Apoloniji nastala nenadano dulja praznina. Tada mi — to je bilo 22. veljače — sine misao, da ipak još jednom pregledam svezke, kojima sam se već služio, nije li mi možda zaista izmakla koja bilježka. Gotovo prvo, što mi je palo u oči, čim sam otvorio dvadeseti svezak, bilo je poduže pismo, koje je Apolonija iz Bleiburga upravila Krsti još 21. ožujka 1515. godine, dakle pola godine iza toga, pošto je on pao u robstvo. Kako sam samo mogao to previdjeti?!

IX. POGLAVLJE

IZGUBLJENI PRSTEN

Taj prsten nazivaš svojim?

Rajnino zlato

»Visokorodni i možni
gospodine i kneže,
preljubljeni i premilostivi
mužu!

MOJA vječna i nepromjenljiva ljubav i vjernost neka Vam je vazda smjerno i spremno na službu! Primila sam i uzela k srdcu Vaše zadnje pismo, dano 13. veljače u Veneciji u Torreselli, u kojemu mi Vaše Gospodstvo piše o privoli za moj dolazak u Veneciju, da bi Vaše Gospodstvo mnogo radije vidjelo moj dolazak u Veneciju nego vlastitu slobodu, ako ona ne bi bila izposlovana po dobru miru, i to s različnih obzira i razloga. Ovo Vaše mišljenje saslušala sam s najvećom čežnjom. U ovome mojem bolnom životu ono mi je dalo i još mi uviek daje najveću utjehu, podporu i veliko zadovoljstvo mojemu izpaćenom srdcu i mojemu slabom tielu. I kad pomislim, da je Vaše Gospodstvo u tamnici te ondje podnosi još i drugu nesreću i nevolju, a uza sve to tako ljubazno, milostivo i naklono prima moju namjeru, da dođem k njemu u Veneciju, i nikad me ne zaboravlja, onda ću to zaista čitav svoj život sačuvati u duši i nikada

ne ću zaboraviti naklonosti Vašega Gospodstva. I nikada ne ću za Vaše Gospodstvo ništa propustiti, što god znam i mogu, i što mi je Bog dao i što će mi dati. I tako se Vašemu Gospodstvu preporučujem kao dobra i vjerna službenica, a budite uvjereni, da bih Vas radije vidjela i bila kod Vas negoli imala bilo koju drugu stvar na ovome svietu.

Glede moje težke bolesti, koja me dosad žestoko držala i još će me držati, bili bi mi veoma potrebni dobri savjeti slavnih liečnika, osobito onih u Veneciji, koji slavom i djelom sve ostale nadvisuju. I prema njihovu savjetu držim, da bi mi koristilo piti vodu iz Abana i nadam se, da bi mi se povratilo zdravlje. Zbog rečenih triju stvari poslala sam prejasnoj sinjoriji ljubaznu i poniznu prošnju i molbu moleći propustnicu, s kojom bih mogla sigurno doći u Veneciju k Vašemu Gospodstvu i kod njega ostati neko vrieme pod istom stražom i nadzorom, pod kojim ste i Vi sami, te bih ujedno mogla potražiti savjet i pomoć u svojoj velikoj bolesti od onih dobrih i vještih liečnika. No dosad mi to sinjorija nije dopustila, kako držim, samo radi svojih velikih i različitih poslova. Ali još se pouzdano nadam i čvrsto vjerujem, da mi prejasna sinjorija ne će u svojoj svemoći uzkratiti ovu milost i odbiti tu čestitu molbu.

Glede prstena« —

Nije li to varka ćutila? Čitam li pravo? Sanjam li? Ali ne, ovdje tako piše:

»Glede prstena, milostivi i preljubljeni mužu, kažem Vam, da bi se onaj prsten, što ga je primio meser Zuan Stefano Mazza, morao učiniti nešto uži, nego što je bio stari prsten. Na nj se treba staviti onaj nadpis, koji se

nalazio na traki prstena iznutra i izvana: to su rieči, što daju odgovor na one rieči, koje stoje na drugom prstenu, što mi ga je poslalo Vaše Gospodstvo, i koji se nalazi kod mene. Željela sam Vašemu Gospodstvu poslati prsten, da ga ono nosi iz ljubavi prema meni i kao spomen na me. Ali jer ovdje nema nijednoga dobrog zlatara, molim Vaše Gospodstvo, ako mu je po volji, da ga dade tamo napraviti.«

Buljim u redke — prsten, prsten! — Novi mjesto staroga, izgubljenoga. — Nadpis! — Čitam još jednom, po treći put i ne mogu shvatiti — eto mojih slutnja! — No sve ono bila je samo igra misli, a sada ovo potvrđuju njezine vlastite rieči — to je istinito i stvarno.

Mehanički čitam dalje:

»Nadalje, milostivi gospodine, i preljubljeni mužu, glede onoga, što mi piše Vaše Gospodstvo, neka pošaljem još par ponjava, da biste ih mogli promieniti, zasad šaljem jedan par od Vašega poljskog kreveta. Ako ne budu pristajale, bilo da su prevelike ili premalene, neka me Vaše Gospodstvo obaviesti, da prema Vašoj želji pošaljem druge, jer ne znam ni veličine ni dužine kreveta. Item: u zadnje vrieme poslala sam Vašemu Gospodstvu par čarapa od crnog sukna, koje su od grubog sukna. Onda nisam mogla naći boljih, pa sam naložila meser Zuanu Stefanu Mazzi, ako Vaše Gospodstvo želi drugi par, da mi pošalje prema želji Vašega Gospodstva atlas, baršun ili damast i sukno za par čarapa. Stoga neka Vaše Gospodstvo izvoli s njim govoriti i sve mi poslati, da dadem za Vaše Gospodstvo napraviti nešto liepo.

Ujedno šaljem Vašemu Gospodstvu i pismo mojega milostivoga i dragog brata grofa Ferdinanda, a također

i od Tomaša Sokolara, koje mi se za vrieme moje bolesti zametnulo među druga pisma Tomaša Sokolara, te sam ga istom sada pronašla.

Preporučujem se sa svom vjernošću i poniznošću Vašemu Gospodstvu kao svome milostivom gospodaru i preljubljenom mužu moleći, neka Vas u ovoj Vašoj nesreći tješi razboritost, jer svemogući Bog i vrieme privest će sve dobrom svršetku.

Dano u Bleiburgu, dne 21. ožujka 1515.

Milostivi gospodaru i preljubljeni
mužu!

Najsmjernije zahvaljujem Vašemu Gospodstvu, što mi je Vaše Gospodstvo vlastitom rukom pisalo, da me razvedri u svima mojim patnjama i bolovima. Takve rieči Vašega Gospodstva sačuvat ću uviek u svojem srdcu, a utjeha, koju mi šalje Vaše Gospodstvo, veoma me je razvedrila. I molim Vaše Gospodstvo najpokornije i najljubaznije, da se razvedri i da bude dobre volje, jer ja zaista nipošto ne sumnjam, da će naš gospodin Bog po svojoj božanskoj milosti dovesti sve stvari na pravi put i privesti k svršetku. Vašoj Milosti preporučuje se Vaša kćerka Ana Marija i sestra zajedno s ostalim gospođicama, i Vaše Gospodstvo neka znade, da za Vaše Gospodstvo šaljemo našemu gospodinu Bogu svoje molitve.

Ovim se preporučujem Vašem Gospodstvu u najčvršćoj nadi, da će nas svemogući Bog na najveću radost doskora združiti. Ako Vaše Gospodstvo želi srebra ili štogod drugo, neka mi to javi.

Apolonija,
kneginja Frankopan.

Milostivi gospodaru i preljubljeni mužu, šaljem Vašemu Gospodstvu također i jastučnicu, za koju me Vaše Gospodstvo molilo, i pismo od mojega milostivog gospodara i ljubljenog brata, kardinala krškoga.«

Na otvorenu polju, tri metra izpod zemlje, našli su seljaci prsten. — Nije prošlo ni više od šest dana, da su ga donieli u Markovu knjižnicu i da je dospio u moje ruke, a već je odkrivena čitava prošlost toga prstena! Poznato mi je, tko ga je darovao, tko ga je nosio, kada se izgubio — poznajem burnu, neobičnu sudbinu onih osoba, kojih je ljubav simbolizirana u ovom prstenu. Tri stotine sedamdeset i osam godina ležao je on sakriven u dubini — a kad je iznova izišao na svietlo, morali su ga donieti iz dalekog Pordenona ovamo, u ovo tiho mjesto studija, da jedan Niemac pročita njegov nadpis, i da ga čar tog nadpisa povede dalje, sve dok nije odkrio tajnu, koja se u njemu krije!

Morali su ga donieti ovamo, u ovo tiho mjesto studija — doista, nije li to ona ista duždeva palača, u kojoj je Krsto Frankopan kao zarobljenik provodio godine prepune patnja? Misli se izprepleću: Sjedim u sobi na uglu palače — nekoliko metara nad njom bile su prostorije Torreselle, gdje je boravio Krsto, gdje je Apolonija dielila s mužem zatočenje. — — Nije li prsten tražio davno nestalu Torresellu? — Nije li tražio mene?

Knez Soranzo, ljubazni moj savjetnik, saginje se nada mnom i prati moj prst, koji pokazuje ono mjesto u pismu. Slušam, gdje on čita:

»Glede prstena, milostivi i preljubljeni mužu, kažem Vam, da bi se onaj prsten, što ga je primio meser Zuan Stefano Mazza, morao učiniti nešto uži, nego što je bio

stari prsten. Na nj se treba staviti onaj nadpis, koji se nalazio na traki prstena iznutra i izvana: to su rieči, što daju odgovor na one rieči, koje stoje na drugom prstenu, što mi ga je poslalo Vaše Gospodstvo, i koji se nalazi kod mene. Željela sam Vašemu Gospodstvu poslati prsten, da ga ono nosi iz ljubavi prema meni i kao spomen na me. Ali jer ovdje nema nijednoga dobrog zlatara, molim Vaše Gospodstvo, ako mu je pô volji, da ga dade tamo napraviti.«

Tako i nikako drugčije! Apolonija je iz Bleiburga poslala zlatni prsten nekom Mletčaninu, koji se zvao Zuan Stefano Mazza i koji je, kako se razabira i iz ovih rieči, izvršivao u Veneciji njezine naručbe za Krstu. Taj prsten treba nadomjestiti onaj »stari«, dakle nestali prsten, što ga je prije poklonila svojemu mužu. Budući da je onaj stariji prsten bio očito preširok, tako da ga je Krsto mogao izgubiti, novi se mora učiniti nešto uži. Ali u nj se mora urezati onaj isti nadpis, koji se nalazio na izgubljenom prstenu. Budući da Apolonija na ladanju nema majstora, koji bi mogao izvesti ovaj umjetnički posao, povjerit će knez Krsto izradu nadpisa na tom prstenu kojemu mletačkom zlataru, uz posredovanje Mazze, koji mu je novi prsten donio. Ukratko dakle: u Veneciji će se po kneginjinoj naručbi mjesto staroga izgubljenog prstena izraditi posve isti novi, samo nešto uži, i njega će Krsto nositi kao i stari za uspomenu na nju. A onaj stari, koji je Krsto morao izgubiti kod Prate, to je ovaj prsten, što ga ja nosim na svojoj ruci. Nehotice mi opet dolazi na um ona bilježka iz dnevnika o Pordenonu, gdje se izvješćuje, kako je Frankopan dne 15. veljače 1514., nekoliko tjedana prije nego što je došao u Pordenone,

izgubio pred Osopom neku relikviju, a to mu se činilo lošim znamenjem. Nije li se ljetopisac zabunio u datiranju događaja — nije li baš taj prsten bio ona izgubljena »relikvija«? Kad je knez Krsto razmišljao u sužanjstvu o nesreći, koja ga je stigla, kako je često morao dovoditi tu nesreću u svezu s onim slutnjama! A ono mjesto u Apolonijinu pismu dovodi još do daljih razmatranja. »Nadpis«, kaže ona, »koji se nalazio na traki (poliza) prstena iznutra i izvana.« Poliza, zapravo traka, ovdje ne može značiti ništa drugo, nego pruga vrpce ili trake, koja je ukrašena slovima. A kako se može objasniti ono »iznutra«? Unutrašnja stienka prstena je gladka i ne nosi nikakvih tragova gravire. Ali nakon duljeg i podrobnijeg promatranja došao sam do zaključka, da je prsten šupalj te ima dvostruke stienke. To dokazuje nesamo, što je vanjska strana prstena obla, nego što on ima i malu rupu s unutrašnje strane ruba. Prema tome rieč »unutrašnji« odnosi se jamačno na stražnju stranu, koja se krije u tom šupljem prostoru izpod ukrašene vanjske plohe. Prsten dakle sadržava uz vidljivo geslo »S drage volje tvoja« još i druge nevidljive rieči, i što je vrlo vjerojatno, neku malu relikviju. Radi toga je i bio izrađen u ovom obliku, kako se to u ono vrieme češće događalo. Tako možemo lako shvatiti, da se u ljetopisu govori o relikviji — s prstenom se izgubila i relikvija. U njezinu je gubitku vidio Krsto loše znamenje, a to je znao i ljetopisac.

Izkušenje je veliko! Da dadem otvoriti unutrašnju stienu te uzmognem pročitati skriveni nadpis i vidjeti relikviju? Ne, i opet ne — toga ne ću učiniti ja, kome je ovaj prsten povjeren kao po nekom čudu. Kao od kakva

zločina plašim se odkriti tajnu, koju je zaljubljeno srdce htjelo pred očima svieta sakriti. Toga ja ne ću učiniti — neka ona ostane pohranjena u tamnom, uzkom prostoru, dokle god bude povjerena meni, da je čuvam!

Ali Apolonijine rieči vode nas još jedan, i to posljednji, korak dalje: prsten, što ga je Frankopan kod Pordenona izgubio, bio je uzdarje, koje mu je ona uzvratila za prsten, što joj je on poslao. Kad promotrimo taj prsten, vidimo, kada se to dogodilo. Gornja je površina posve neznatno, upravo neprimjetljivo iztrošena, a to dokazuje, da ga je Krsto nosio samo vrlo kratko vrieme, možda tek nekoliko mjeseci. Bilo je to odprilike ovako: Kad se Krsto u ljetu 1513., naskoro iza svog vjenčanja, razstao sa svojom ženom i pošao u boj protiv Venecije, poslao joj je izdaleka za sjećanje prsten, koji je nosio neki nadpis, a nato je od nje primio prsten s nadpisom »S drage volje tvoja.« Ove rieči — kako kaže ona sama — bile su odgovor na pitanje, što ga je on dao urezati kao nadpis na prsten, koji je njoj darovao.

Kako je moglo glasiti to pitanje? Koji mu je bio smisao? O tom ne može biti nikakve sumnje. »Jesi li od slobodne volje, ne pod silu, postala moja?« — Tako i nikako drugčije moralo je glasiti ono pitanje. Knez je primio ženu iz careve ruke, iz ruke cara, koji ju je nekoć ljubio i bio od nje ljubljen. Kada je novome proscu pružila ruku, da li je onda slušala želju svojega carskog gospodara, ili je sliedila nalog svoga vlastitog srdca?

Blažen je onaj sat, kada je došao odgovor, koji je sadržavao četiri snažne rieči: »Tvoja, posve tvoja, po najslobodnijoj volji, iz najdublje ljubavi. Tvoja za sva vremena!«

Nesretan onaj čas, kada se izgubio nosilac takva glasa! On se izgubio, ali za kratko vrieme nadomjestila ga je opet nepokolebljiva vjernost, a nakon stoljećâ izišao je ponovno na svjetlost, da bude kasnijim pokoljenjima znamen vječne ljubavi!

Što bi iza svega toga trebalo još tražiti i iznalaziti? Upravo je sve izišlo na vidjelo! Tek s napola pažnje prevrćem po Sanutovim svezcima, što sam ih već proučio, uzimam preda se jedan za drugim i vraćam se u sve ranija vremena. Uto mi se pogled zaustavi na petom svezku kod jednog mjesta, kojemu, kako se čini, nisam prije posvetio dovoljno pažnje. To je onaj kratki izvještaj, što ga daje 15. studenoga mletački poslanik Alvise Mocenigo, o vjenčanju Apolonije s grofom Lodronom, koje se slavilo u Innsbrucku 1503. godine. U tom se izvještaju kaže:

»I on, poslanik, piše..., da mu je gospodin Matija Lang, kraljevski tajnik, rekao, da ima brata po imenu Ivana Langa, koji je zlatar. Taj je u Veneciji pao pod stečaj i odanle ponio 2000 dukata. Sada on moli propustnicu, koja bi vriedila četiri mjeseca računajući od 1. prosinca, pa će donieti nešto novaca, da se izravna sa svojim vjerovnicima.«

A 6. studenoga iste godine bilježi Sanuto u svoju knjigu: »Viećnici su izdali onome bratu Matije Langa, tajnika rimskog kralja, propustnicu na 6 mjeseci s valjanošću od 1. prosinca, da može doći ovamo u Veneciju i izravnati se sa svojim vjerovnicima.«

Jedan Apolonijin brat bio je zlatar! Komu bi inače ona mogla dati nalog, da izradi umjetnički, fino ukrašen prsten? A nisam li odmah naslutio, čim sam ugledao ovaj plemeniti posao, da on potječe od ruke nekoga augsburžkog umjetnika? Baš taj Ivan Lang boravio je u onom gradu, »ali se mnogo zadržavao u Veneciji i uzeo neku plemkinju, koja se zvala Đakobina Dragišić. Njezina su otca Turci protjerali iz Hrvatske.« Svojim plemenitim obrtom bavio se u Veneciji poput mnogih nordijskih majstora, koji su se kao i on zanimali tim umiećem, a bio je po svoj prilici jedan od onih Niemaca, s kojima je tako mnogo dolazio u doticaj Albrecht Dürer, kad je 1506. boravio u Veneciji u poslu Wilibalda Pirkheimera, koji se pomamio za sticanjem prstenja i dragog kamenja.

Tako bi nam naposljedku bilo odkriveno i ime umjetnika, koji je finim dlietom urezao u zlatni prsten ukrase i slova!

Doduše u četrnaestom svezku Sanuta navodi se, da je Ivan već 1512. vršio službu dvorskog meštra kod svojeg brata kardinala, nadalje, da se u tom svojstvu nalazio u srpnju 1513. s Matijom u Rimu, i konačno, da je godine 1515. prigodom prije spomenutog boravka kardinalova u Beču imenovan po njegovoj želji vitezom. Sve to pokazuje, da Ivan već oko godine 1512. više ne živi isključivo od svojega prvotnog zvanja, nego da teži za višim ciljevima.

U ostavštini njegova brata našla se »jedna mala smeđa kutijica i u njoj liepi diamantni křižić od gospodina Hannsena Langa, neizpravno procienjen na pet stotina forinti.« A tko će sumnjati, da je on i sestri, kao što je bratu, bio uviek spreman poslužiti svojim umiećem, koje zacielo nije nikada posve zaboravio i napustio, i da je ona tajnu svoga srdca povjerila baš bratu, neka je ureže neprolaznim slovima »iznutra i izvana na traki prstena« — Frankopanova prstena!

X. POGLAVLJE

PODIELJENA PATNJA

Žalostna tama muti mi pogled.
Valkira

PREGOVORI o Krstinu izručenju, što ih je vodio francuzki kralj s Venecijom, nisu uspjeli, povoljan trenutak je prošao, a da nije bio izkorišćen, pa je zarobljenik u dubokoj potištenosti dočekao Novu Godinu, četvrtu već, odkako je pao u neprijateljske ruke. Čini se, da je Apolonija, tražeći u velikoj nevolji posljednje sredstvo spasa, navela svojeg muža na misao, da piše samome caru, još prije nego što je iztekla stara godina. Sačuvao nam se samo odgovor, koji je stigao 20. siečnja 1518.

»Našim plemenitim, dragim, vjernim
i odanim
Krsti i Apoloniji,
knezu i kneginji Frankopan,
Maksimilian po milosti Božjoj
rimski car i t. d.

Plemeniti, dragi, vjerni i odani! Mi smo bez prestanka milostivo osjećali veliku sućut i vodili najveću brigu zbog Vašega tako dugog i težkog sužanjstva i radi toga smo neprestano na sve moguće načine nastojali i radili, da Vas oslobodimo ili barem da Vam olakšamo to sužanjstvo te Vam priskrbimo boravak, kakav se plemiću dolikuje. Premda se na tom radilo vrlo čestim pregovorima i dobrim sredstvima, ipak to nismo mogli postići, što ne bismo nikad vjerovali. No budući da su se sada već stvari promienile i krenule drugim pravcem, nego što se dosad obično događalo, nadamo se, da ćemo za malo dana i uskoro osloboditi Vas oboje Vaših tako velikih patnja, ili Vam barem pri tom sigurno pribaviti znatno olakšanje. To Vam javljamo kao ugodnu viest i na Vašu utjehu, da se znadete svladati, a mi vruće želimo, da još ovo kratko vrieme, koje će doći, provedete bez tjeskobe, jer mi smo Vam nakloni i milostivi.

Dano u našemu gradu Linzu, dne 28. u mjesecu prosincu 1517., u 22. godini našega rimskog vladanja.

Po osobitom nalogu cara i gospodara
u ime kralja
Rainer.«

To je doduše zvučilo utješno, ali obećanje se nije izpunilo, te je Frankopan po drugi put pisao caru. Carev odgovor stigao je u Veneciju 31. ožujka.

»Našemu plemenitomu, dragomu, vjernom
knezu Krsti Frankopanu,
našemu namjestniku u Adelsbergu i Koruškoj,
Maksimilian,
po milosti Božjoj izabrani rimski car i t. d.
Plemeniti, dragi i vjerni!

Primili smo Tvoja dva pisma i čuli sve, što si naložio našemu sluzi Stefanu Zenu, koji nam je sve saobćio. I znaj, da suosjećamo s Tvojim težkim i dugim sužanjstvom i da ne bismo nikad vjerovali, da bi se Mletčani

tako oštro prema Tebi vladali, već naprotiv, da bi se iz ljubavi prema nama i s obzirom na druge vrlo prešne i prevažne stvari pokazali prema Tebi blaži i prijazniji. Ali jer se nije dosad ništa od toga dogodilo, gojimo nadu, da će se doskora o Tebi stvoriti povoljna odluka. A dotle ostaj posve miran i živi u čvrstoj nadi zajedno sa svojom ljubljenom ženom, koja Te je dosad pratila kao vjerna drugarica. I javljamo Ti, da ćemo najmilostivije urediti pitanje jamčevine, kojom se Ti nadaš, da ćeš olakšati, kako javljaš, težko sužanjstvo, te ne ćemo štedjeti nikakva truda. Nadalje smo za podporu Tebi i Tvojoj spomenutoj ženi odobrili 500 rajnskih, pa Ti šaljemo, kako ćeš vidjeti, za njih mjenicu. I znaj, da ćemo Tvoje dugo i težko sužanjstvo zadržati u milostivu sjećanju, kao i neprilike i veliku štetu, što ste je Ti i Tvoja vjerna drugarica radi toga pretrpjeli, a također i patnju, koju je s Tobom dielila Tvoja spomenuta žena, i da ćemo Vam u svoje vrieme i na svom mjestu sve opet nadoknaditi i pokazati se u milosti za to zahvalni, što Ti sve po milosti ne želimo zatajiti.

Dano u Innsbrucku, dne 11. ožujka 1518., u 22. godini našega vladanja.

Po nalogu cara
u ime kralja.«

Ni ovo pismo nije moglo umiriti uzbuđene Krstine osjećaje. Onih je dana Apolonija iznova oboljela. Dne 30. travnja dobila je dopuštenje, da po drugi put pohodi toplice u Abanu, gdje se sastala s vojvodom od Ferrare. Možda je onda srela i Luigija da Porto, koji je upotrebom ljekovitih voda iz euganejskih izvora nastojao izbaviti se od posljedica rana, što ih je zadobio nekoć u furlan-

skom ratu, ali za svoje srdce, koje je patilo, jer mu njegova krasna »neprijateljica« Ginevra nije uzvraćala ljubav, nije mogao naći nikakva lieka. A ako ga je sastala, nije li on pokušao težko izpaćenoj gospođi pružiti bolnu utjehu, kao što je nekoć njegov sluga pružio njemu, pričajući mu o sudbini Romea i Julije?

Do 3. lipnja ona se nije vratila u Veneciju. Toga dana, isto kao i prije godinu dana, »knez Krsto i Rizzan došli su pod jakom stražom na balkon u dvoranu knjižnice, da u družtvu vrhovnog nadglednika tamnica, ser Zuana Antonija Dandola, gledaju tielovsku procesiju. I obojica su bila odjevena u svilu, a knez Krsto nosio je na glavi veliku kapu od zlata. A kad se procesija završila, vratili su se u svoj zatvor.«

Pregovori o miru između Njemačke, Francuzke i Venecije imali su idućih tjedana dovesti do daljeg sporazuma. Car je tješio svojega vjernog slugu, neka čeka na uspjeh tih pregovora. Dne 31. srpnja bilo je pod novim uvjetima sklopljeno petgodišnje primirje. Jedna od najglavnijih točaka u poglavljima ovog primirja odnosila se na izmjenu i oslobađanje svih zarobljenika. Svih — samo je jedan bio od toga izuzet: Krsto Frankopan!

Taj ugovor, objavljen u Veneciji oko sredine kolovoza, sadržavao je i ovaj članak:

»A jer je knez Frankopan, zarobljenik rečenoga dužda i mletačke vlastele, poklonjen spomenutom najkršćanskijem kralju već davno prije svršetka napried spomenutog primirja, to smo se sporazumjeli, da će on biti pušten na vjeru i poštenje, ali mora obećati, da će ostati kao zarobljenik na dvoru spomenutoga najkršćanskijeg kralja.«

Težko izpaćenog muža nije čekala sloboda, već samo promjena tamnice! Apolonija je bila daleko od muža, kad su mu objavili njegovu sudbu. Njezin povratak iz Abana odgađao se iz tjedna u tjedan. Ljekovito djelovanje vode nije imalo učinka. Čini se, da se istom podkraj kolovoza mogla zaputiti u Veneciju. Po želji sinjorije, a možda i zbog svoje bolesti, ondje se ovoga puta nije nastanila u Torreselli, nego u Dandolovoj palači.

Tu odluku Frankopan je pozdravio kao spasenje, pa što mu god mogla skrivati budućnost. Konačno će ostaviti ovu mrzku tamnicu, u kojoj se njegov mladi, jaki život izjedao u uviek novim razočaranjima. — Ma što god došlo, bit će dobro u uzporedbi s ovom mukom, koju je ovdje pretrpio! 3. rujna određen je kao dan oslobođenja.

Toga dana urezao je Krsto u mramornu ploču prozora izpod Torreselle nadpis, što ga je početkom našeg stoljeća pročitao Cicogna, a sad ga je već izjelo vrieme:

...F...L · INCHLVSO · QUA · IN · TORISE.... FINA · TERZO / ZORNO . DE · SETEMBRO · DEL · M · D · XVIII · IO · CRISTOFORO · FRANG / EPANIBVS · CHONTE · DE · VEGLIA · SENIA · ET · MODRVSA / ET · IO · APOLONIA . CHONSORTE · DE · SOPRADITO · SIGNIOR · CHONTE / VENE · FAR · CHONPAGNIA . A · QUELO · ADI · XX · ZENAR · MDXVI · PERFINA / SOPRA · DITO · SETEMBRO · CHI · MAL · E · BEN · NON · SA · PATIR · A · GRA / NDE · HONOR · MAY · POL · VENIR · ANCHE . BEN · NE · MAL · DE · QVI · PER / SEMPRE · NON · DVRA.

U hrvatskom prievodu:

»...zatvoren ovdje u Torreselli do trećeg dana u rujnu godine 1518. Ja Krsto Frankopan, knez krčki, senjski i modruški i Ja, Apolonija, žena spomenutoga gospodina kneza dođoh mu praviti družtvo dne 20. siečnja

1516. do gore spomenutog rujna. Tko ne zna podnositi zlo i dobro, ne može nikada doći do velike časti. A ni dobro ni zlo ne traje ovdje zauviek.«

Zadnje rieči, koje na početku fale, treba nadopuniti: »Od 9. lipnja 1514. boravio sam...« Prema Sanutu, koji spominje ovaj nadpis, Krsto je osim toga urezao još i to, kako su ga zarobili i doveli u Torresellu. A Mletčanin je k tomu nadodao: bilo je u svemu 1518 dana.

Ali 3. rujna nije bio zadnji dan, što ga je knez morao provesti u duždevoj palači. Sinjorija je odlučila drugčije — onaj Giulio Manfron bio je još u zatočenju kod Bernardina Frankopana. Kondotier Zuan Paolo Manfron tužio se, da on njegova sina zadržava protiv ugovora i da s njim loše postupa. A Bernardin je izjavio, da ga ne će izručiti, dok god se ne izplati utanačena odkupnina. Krsto je bio žrtva te svađe. Dne 19. rujna udovoljili su njegovoj molbi, da smije doći pred kolegij. »Pošto su ga izveli iz Torreselle, došao je u kolegij odjeven u novi baršun s velikom zlatnom kapom na glavi. Kad je unišao, duboko se poklonio, poljubio je duždu ruku i sjeo pokraj njega. Zahvalio je sinjoriji na dobru postupku, a svoje je vladanje opravdao time, što je radio, kako priliči vojskovođi u službi Carskoga Veličanstva, o komu je njegova država bila zavisna. Zatim je rekao, da bi se po odredbama primirja morali zarobljenici pustiti na slobodu, i da je stiglo odobrenje Carskog Veličanstva, pa ipak njega još uviek drže u tamnici. Moli sinjoriju, neka ga pusti na slobodu. Zuan Paolo Manfron, čiji je sin Julije zarobljen, traži svog sina, ali ne želi, da bude on (Krsto) oslobođen. A njegov sin bit će oslobođen, čim se plate izdatci. O tome su onda mnogo govorili i zaključili, da se odkupnina ima

platiti prema ratnom običaju. Tada je knez Krsto molio, neka mu dopuste, da smije pohoditi svoju ženu, koja se po svojem povratku iz toplica nije vratila u Torresellu, nego je pošla u neku kuću u ulici Calle de la Rase, gdje plaća najamninu i gdje se sada nalazi. A ona je bila težko bolestna, ali joj je sada dobro. A na to nije dobio nikakva odgovora. Onda se oprostio i vratio natrag u Torresellu. I kapetan Rizzan, koji je imao biti pušten na slobodu, još je u tamnici Gabionama. Rečeni Krsto nije ništa govorio o tom, da ga kane poslati u Francuzku, premda je to znao. A ni dužd nije njemu o tom ništa govorio.«

Opet su prolazili tjedni — kneževa je snaga bila slomljena. Dne 13. listopada Dandolo javlja: »Knezu Krsti već je dva dana jako zlo, osjeća bolove u slabinama. Kod njega je njegova žena, kneginja. On moli sinjoriju, neka ga prema odredbama primirja pusti na slobodu i spremi u privatnu kuću, da se liječi. Od bankovne kuće Pisana primio je također doznačnicu, da može podići odkupninu za Julija Manfrona, pa je svojemu otcu pisao, neka ga pusti na slobodu. On sam da je bolestan te ne može više ostati gore.« Dužd i mnogi drugi već su htjeli na njegovu želju pristati, ali nije htio »viećnik ser Luka Trun, koji je rekao, da se Krsto bolešću samo izgovara.« Poslali su mu dvojicu liečnika, i oni su mu propisali liekove. »Posve je zdvojan, vidi, da ne može biti oslobođen, te se veoma muči.« I kad su iza ponovnog posjeta dne 14. listopada upitali liečnike, oni su odgovorili, da »ima žestoke bolove, koji su nastali jedino zbog nerazpoloženja, melankolije i t. d. A kad su oni izišli, izviestio je Zuan Antonio Dandolo, što mu je knez kazao moleći ga, neka napusti svoju službu, jer će on, Krsto, podnositi to još do nedjelje, ali ako do onda ne bude oslobođen, doći će k prozoru i vikati i zatim glavom udarati o zid i umrieti, jer je nepravedno protiv slova zakona pridržan u zatvoru, a svi su drugi pušteni na slobodu. Radi toga je došlo do velikih razprava. Kolegij se pokazao sklonim, da kneza pusti na slobodu, ali viećnik ser Luka Trun počeo je bjesniti te je upotriebio nečuvene rieči. Nato se ser Zuan Antonio Dandolo zahvali na službi riečima, da se više ne da držati za budalu — a tako je i učinio.« Iznova su poslali liečnike Krsti, koga je njegovao njegov liečnik magister Domenico Monopoli, brat onog Monopolija, koji je bio namješten kao profesor u Padovi. Istoga dana bio je Rizzan pušten iz zatvora.

Došlo je do najkrajnjega — bolestan i očajan zarobljenik pao je u bjesnilo. Trebalo se bojati najgorega! Dandolo, veoma zaslužni muž, koji je sedam godina mudro i pravedno vodio vrhovni nadzor nad tamnicama i držao tako savršen red, da se za sve to vrieme između 1203 zatočenika nije baš ništa dogodilo, ustručavao se snositi nadalje odgovornost i ustupio je svoje mjesto dvojici privremeno imenovanih tajnika. On je poznavao neobuzdan Krstin značaj pa nije sumnjao, da će on bez ikakva promišljanja na bilo koji način svoju prietnju zaista i izvršiti.

»Dne 29. listopada, kad je bilo sakupljeno vieće desetorice, došao je oko dvadeset i tri sata jedan stražar kneza Frankopana, kod kojega boravi njegova žena, i javio, da su čuli, kako tiho pile i time lome željezo. Odmah su tamo poslali tajnika vieća desetorice Zuana Batistu di Adriani s kapetanima, i oni su našli na okruglom prozoru,

koji gleda na most ili bolje na Piazzu, prepiljeno željezo tako, da se moglo jednostavno odstraniti. Knez bi se kroz taj otvor spustio po užetu dolje te bi pobjegao, da ga nisu pravovremeno odkrili. Adriani je tamo proveo dva sata izpitujući i praveći bilježke, a onda je naložio ženi, da napusti tamnicu pa ju je poslao u njezin stan, gdje je držao zasužnjene pod stražom i njezine gospođe te ih izpitivao o toj osnovi. I pošto je tamo ostavio stražu i kapetane, vratio se rečeni tajnik u vieće desetorice i o svemu podnio izvještaj. A da se to nije primietilo, zarobljenik bi još ove noći pobjegao... Nato su starješine desetorice poveli iztragu, tko je knezu donio željezo, i na koji je način htio on pobjeći. Viećanje je trajalo do kasno u noći.«

Iako pokušaj biega nije uspio, ipak je doveo do toga, da je sinjorija odlučila Frankopanovu stvar što brže urediti. Dne 3. studenoga pitala je francuzkoga kralja, što da se čini. Grozničavo uzbuđenje čovjeka, koji je podnosio težku kušnju, ublažila su dva pisma od cara i krškoga kardinala, u kojima su Krstu poticali, da bude dobre volje i da se spremno podvrgne častnom zatočenju na francuzkom dvoru, gdje će se za nj pobrinuti. Sadržaj tih pisama nije se sačuvao. Na dogovoru s francuzkim poslanikom Krsto je izjavio, da je spreman odazvati se kraljevim željama, a obećano mu je, da će se to skoro riešiti. Pri tom su i opet govorili o izručenju Julija Manfrona, do čega još uviek nije došlo zbog zahtjeva kneza Bernardina, koji je tražio odkupninu od 800 dukata u gotovu. Sporazumjeli su se, da će 400 dukata izplatiti odmah, a ostalih 400, čim Julije prispije u Furlaniju.

Dne 3. prosinca stigao je konačno odgovor Franje I. On je odobrio, da se na Krstu strogo pazi, kako je to bilo određeno, odkad je pokušao pobjeći, jer će ga zamieniti za maršala od Navarre, koji se nalazi u robstvu kod španjolskoga kralja. Neka ga uz jamstvo vjernosti pošalju u Milan monseigneuru od Lautreca, francuzkom namjestniku u Lombardiji, i to najprije u Cremu, gdje će ga preuzeti. Dne 19. prosinca prispije Julije Manfron u Padovu, a idućeg dana pozovu Krstu na tajnu sjednicu vieća desetorice, gdje mu je saobćena odluka. Zadnji dani godine 1518. prolazili su u nuždnim pripravama, koje su se morale promieniti, kad su dočuli, da se kod Noala pojavilo osamnaest njemačkih konjanika i drugi naoružani ljudi, koji su namjeravali kneza odvesti.

Dne 2. siečnja dolazi pred dužda Apolonija, »koja stanuje u ulici Calle de la Rase u Dandolovoj palači, odkad su je iz Torreselle odielili od muža, koji je htio pobjeći. Došla je u pratnji nekoliko svojih gospođa, zauzela mjesto pokraj dužda i dala pročitati molbenicu. Molila je, neka joj sinjorija dopusti, da može o podne i na večer jesti u Torreselli sa svojim ljubljenim mužem, kako bi mu, prije nego otide, na razstanku uzmogla pružiti ruku. I to joj je kolegij dopustio, i ona je otišla u Torresellu te kod njega ostala i spavala, jer će ga u najskorije vrieme odvesti u Milan.«

Krsto i Apolonija oprostili su se gore u Torreselli dne 5. siečnja navečer. Tako je nakon četiri i pol godine mučnog sužanjstva jedva jedvice došlo do toga, da su se otvorila vrata tamnice! Put, kojim je imao ići Frankopan, vodio je onamo na zapad, odakle je sunce slalo svoj oproštajni pozdrav gradu, rođenom iz mora, pozlaćujući

lagune, crkve i palače. Da li je taj put vodio k spasenju, ili k propasti? Venecija je utonula u tamu, spustila se noć. — Apolonija stvori odluku!

»Na čast presvetoga, nestvorenoga, svemogućeg, nerazdjeljivog, trojednog Boga Otca, Boga Sina, Boga Duha Svetoga i preblažene Djevice Marije, čiste Bogorodice, i svih Božjih svetaca ovaj je svake hvale vriedan molitvenik za sedam duhovnih časova preveden s latinskoga na njemački radi toga, jer svako žensko čeljade ne razumije kićeni znameniti latinski jezik, dok u Njemačkoj nije u običaju, da žene u mladosti uče taj jezik, pa stoga mnogi pobožni ljudi ne mogu svoju pobožnost podpuno i pravo obavljati. Jer oni srdcem ne osjećaju, što ustima izgovaraju. Zato je ovaj njemački breviar na uzveličanje Božje slave pripravljen i sređen prema rimskom latinskom breviaru, i preveden na dobri pučki njemački jezik i uređen po pravom istinskom propisu rimske crkve te tiskan u IIII stotine knjiga na trošak i u nakladi visokorođenog gospodina gospodina Krste Frankopana, kneza i grofa senjskog, krčkog i modruškog zajedno s njegovom milostivom predragom ženom gospođom Apolonijom.

U vrieme, kada je prejasni, presilni, nepobjedljivi vladar i gospodin gospodin Maksimilian, rimski car, vodio rat protiv mletačkoga senata. U službi toga Carskog Veličanstva, braneći granice i mjesta Njegova Carskog Veličanstva, taj je preslavni knez po nezgodi s konjem nesretno pao i stradao, i tako su ga između Gradiške i Gorice zarobili vojnici mletačke gospode i držali u Veneciji u zatvoru ili tamnici (zvanoj Torresella). Od V. dana lipnja godine XV stotina i XIIII. pa sve do zadnjeg dana

u listopadu godine XV stotina i XVIII. Vrieme sužanjstva Njegove Milosti iznosi do ovog dana petdeset i tri mjeseca manje V dana. I još ga drže u sužanjstvu, gdje mu je osobito vjerno pomagala hvale vriedna kneginja, žena Njegove Milosti, koja je s dopuštenjem mletačke gospode u strogo zatvorenoj tamnici bila i stanovala XXII mjeseca. Zato spomenuti knez i kneginja najusrdnije mole sve one i svakoga napose, kojima je svemožni Bog dao milost, da ovu vrlo koristnu i potrebnu molitvu mole, i traže od njih za Božju volju, da ne zaborave, kad se mole najvišemu, vječnom Božjem veličanstvu, moliti za oproštenje grieha njih dvoje, da im se udieli Božja milost, da se izbave iz tamnice, i da sve kršćanske duše uđu u vječni pokoj. Amen.«

Ovo je predgovor, što se nalazi na prvom listu »njemačko-rimskog breviara«, jednoga od najrjeđih djela iz zlatnog doba mletačkoga tiskarskog umieća, koji je godine 1518. izišao kod Gregoriusa de Gregoriis. Do našeg vremena sačuvalo se samo nekoliko primjeraka toga breviara. Te primjerke, koji nisu na dovoljan način prikazani, vidjeli su samo riedki ljubitelji knjiga. Jedan se primjerak čuva u budimpeštanskom narodnom muzeju, i njega sam mogao pobliže proučiti zahvaljujući ljubaznoj susretljivosti ravnateljstva ove zbirke. To je velika knjiga s više od šest stotina listova, tiskana liepim gotskim slovima crveno i crno, ukrašena sa deset drvoreza preko čitave strane, koje su izradili najslavniji mletački ilustratori toga doba. Dvanaest strana nose na rubu ukrasne okvire, a kalendarij ima isto toliko ukrasnih nadglavaka s prikazom mjeseci i brojnim figuralnim inicialima. Iznad predgovora nalaze se jedan pokraj drugoga grbovi Fran-

kopana i Langa od Wellenburga. A na prvom velikom drvorezu, koji dolazi ponovno pri kraju knjige, prikazano je gore krunisanje Marijino, a izpod toga vide se dva lika, koji se mole — to su Krsto i Apolonija.

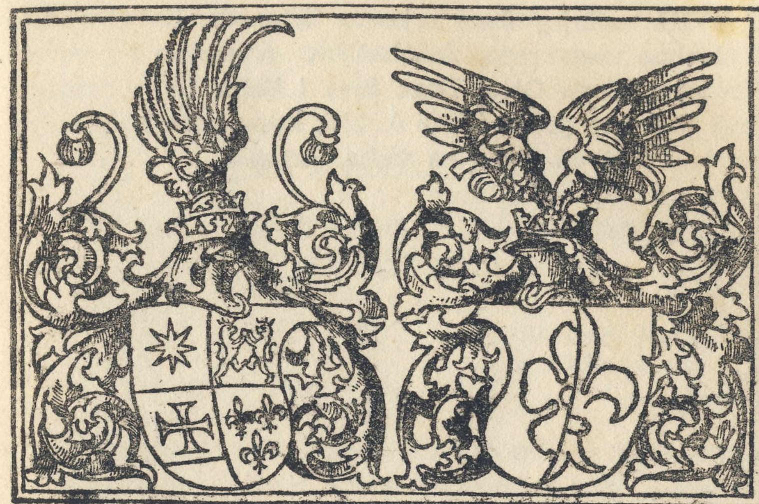
Jaki muž, s punom dugom bradom, u podpunoj spremi, s njemačkom kapom na glavi, spustio se na koljena — to je Frankopan. Pokraj njega leži na tlu velik šljem s lepršavom perjanicom. Apolonija se pojavljuje u jednostavnijoj odjeći, sa zlatnim lancem na vratu; ruka joj je ukrašena prstenjem. S nekoliko značajnih poteza umjetnik je dao likove, kako ih je gledao pred sobom u Torreselli prepuštajući mašti promatrača, da jednostavne crte dočara i izpuni životom.

Osim ovog drvoreza jedino, što pokazuje izravnu vezu s darovateljima ovoga liepog djela, jest ukrasna traka, koja se češće ponavlja, a prikazuje Spasitelja između poprsja svetog Kristofa i svete Apolonije.

Breviar je objelodanjen »na trošak i u nakladi« kneza tri godine kasnije od molitvenika, što ga je car Maksimilian dao tiskati kod Schönsbergera u Augsburgu s Dürerovim rubnim crtežima; na tim crtežima prikazano je i nekoliko svetaca, a među njima je jedna strana posvećena i sv. Apoloniji. Ali se ne navodi, tko je preveo latinski tekst breviara na njemački, da se njime mogu služiti osobito njemačke žene. Da li je to učinio sam Krsto nastojeći, da si tim poslom u petdeset i tri mjeseca sužanjstva raztjera težke misli i ujedno da se pokaže vriednim Božje milosti? Rado bismo to vjerovali. Iz Torreselle je onda Krstin mučni i dragi posao otišao u ruke Jakobu Wygu, bosonogom redovniku iz Kolmara, koji ga je iz-

Krunisanje Marijino s likom Krste i Apolonije Frankopan. Prema drvorezu Frankopanova breviara iz godine 1518.

pravio i priredio za tisak. Jer na svršetku se breviara kaže:

»Svršava njemačko-rimski breviar, koji je iz latinsko-rimskog breviara preveden na pravi pučki njemački jezik (na trošak gore spomenutoga plemenitog, visokorođenog gospodina gospodina Krste Frankopana, kneza i grofa senjskog, krčkog i modruškog i t. d., koji ga je pripravio, sredio i dao u tisak zajedno sa svojom preslavnom milostivom suprugom gospođom Apolonijom, preslavnom i prečastnom kneginjom Frankopan). S osobitim marom izpravio ga je, označio i na taj način uredio i pobožni duhovni brat Jakob Wyg od bosonogih redovnika iz Kolmara. U Veneciji ga je tiskao te marljivo i sretno dovršio častni majstor Gregorius de Gregoriis. U godini po rođenju našega gospodina Krista godine tisuću V stotina

i XVIII. zadnjeg dana mjeseca listopada. Zato hvalimo i slavimo nestvoreno, nedokučljivo, svemožno i presveto Trojstvo, Boga Otca, Boga Sina i Boga Duha Svetoga, koji jest, koji je bio i koji će biti, kome neka bude slava, hvala i čast od vieka na vieke. Amen.«

XI. POGLAVLJE

»PRIPRAVNA STRPLJIVO PODNOSITI I NAJGORE!«

Tu cviet bliedi,
a svietlo se gasi.

Valkira

DANAS ujutro, dne 6. siečnja godine 1519., odputovao je knez Krsto Frankopan, koji je kao zarobljenik proboravio u Torreselli 1813 dana. A zbog njega su došli u Padovu namjestnik gospodina Janusa od Campofregosa i njegova kompanija, da ga sa sigurnošću odprate u Cremu. I lađe vieća desetorice dovezle su ga u Lizzafusinu. U drugoj lađi išla je s njim njegova žena do Lizzafusine, i ondje se od njega oprostila. A kneza će, kad stigne u Padovu, odvesti dalje na nosiljci s četiri upregnuta konja, pa će mu biti udobno. Vođama i drugima, koji su služili na lađama, podielio je on na razstanku novčane nagrade, a jučer navečer sinjorija je po nalogu kolegija poslala k njemu Zuana Batistu di Adriani, tajnika u vieću desetorice, neka mu liepim riečima zaželi, da u Francuzku otide vedra srdca, i neka mu kaže, da je sve, što se dogodilo, skrivio jedino rat. Nato je on odvratio, da je uviek bio dobar sluga ove države, te je prejasnoj sinjoriji zahvalio za dobar postupak i t. d. Ovog jutra oprostio se oko trinaestog sata, a na odlazku

je zahvalio Zuanu Antoniju Dandolu, koji je pazio na njega i na ostale zarobljenike. Taj ser Zuan Antonio poklonio mu je zlatni prsten s tirkizom i nadpisom: »Spes mea in Deo est.« Ova je izreka njegovo geslo i nalazi se napisana na mnogim mjestima u Torreselli, jer ju je vrlo cienio.«

U Padovi je Krstu s počastima primio Marc Antonio Loredan, a odanle su ga odpratili preko Vicenze u Veronu. Ovdje ga je posjetio podestatov sin Stefano Magno, u Bresciji mletački vikar, tako da je na putu imao najbolje družtvo, kako to sam sa zahvalnošću piše sinjoriji. U Cremi se s njim oprostio Campofregosov zamjenik Jacomo Spinola, te ga predao izaslanicima maršala od Lautreca, a oni su ga doveli u Milan. Lautrec je odredio, da bude zatvoren u kaštelu, koji je bio središte milanske gospode. Taj je kaštel osnovala obitelj Visconti, a izgradili su ga i umjetnički ukrasili Francesco Sforza i Lodovico Moro. Ovdje je iznova odpočela muka, jer mu se izjalovila nada u konačno oslobođenje, do kojega nije došlo, premda se ugarski kralj zauzimao za nj kod francuzkog dvora. Mjesec za mjesecom je prolazio!

A Apolonija?

Jedna kratka Sanutova viest — i o njoj je rečeno sve.

»Dne 4. rujna umrla je u Milanu gospođa Apolonija, sestra prečastnoga kardinala krškoga i žena kneza Krste Frankopana, koji je kao zarobljenik boravio u kaštelu u Milanu, a žena mu je došla onamo za njim. I njezino mrtvo tielo položili su u lies i onda poslali u Veneciju, a zatim dalje kopnenim putem dovezli u Furlaniju, da bude pokopano u nekom kneževu dvorcu zvanom ..... u blizini Kopra.«

»Pripravna sam strpljivo podnositi i ono najgore, samo da budem kod njega.« — Obećanje je svoje izpunila! Preko ovih usana nije prošla nijedna rieč, koja ne bi bila čista istina, u ovoj duši nije živjela nijedna misao, koju ne bi pobudila ljubav!

Umrla je kod njega! Posljednji dah njezina prebolnog života bila je izpovied vječne, nepokolebljive vjernosti, u posljednjem smiešku ovoga izpaćenog lica zrcalilo se blaženo pouzdanje, da ljubav nikada ne umire.

Nikada ne umire, Apolonijo! Iz krila zemlje, koja je primila tvoje umorno tielo, tvoj je duh u čistoći i ljepoti zasjao novim svietlom, a tvoja ljubav živi i dalje u svim srdcima, koja su razumjela rieči:

S drage volje tvoja!

Nenadano i neočekivano umro je u Welsu car devet mjeseci ranije, 12. siečnja 1519. Jedva što se Krsto razstao s Venecijom, već je Apolonija morala primiti tu viest. Konac Maksimilianova djelovanja označivao je zadnji pokušaj, da se u Njemačkoj uzpostavi mir i jedinstvo učvršćenjem carske sile. U onom istom Augsburgu, gdje je on godine 1500. iznio svoje tužbe pred staleže, sakupili su se ti isti staleži 1518. godine. Od onog vremena prošla je nada i mladost. »Za mene nema na svietu više nikakve radosti!« To su bile rieči, u kojima je došlo do izražaja sumorno razpoloženje vladara, koji se razočarao u svim svojim zamašnim osnovama. Nije li on, umoran od borbe i života, u samotnom času uzkrisio u svojoj duši davno izginule slike? — Nije li se sjetio ljubavnog čara, koji ga je jednom u zidinama ovoga grada zatravio? Na iznemoglu dušu pala je još samo sjena

uspomena — i ništa više. Iz starih dana ostalo mu je samo vjerno prijateljstvo onog muža, koji ga je toliko vremena svojim savjetom stalno pratio. Kardinal Matija Lang bio je i za vrieme augzburžkog sabora od pomoći svojemu carskom gospodaru: pomagao mu je kod uzaludne borbe protiv obiesti državnih knezova, kod nastojanja, da se uzpostavi zakonito stanje, kod pregovora o redu naslieđa Karla V. Možda je baš on izvješćivao Maksimiliana o tom, kako je kardinal Cajetan bez uspjeha pokušavao skloniti onoga redovnika iz Wittenberga, da opozove svoje teze, što ih je po prvi put zastupao pred očima cara i države — a u kojem je on to duhu činio, nije težko pogoditi! Što se sva ta »redovnička svađa« ticala ovog ljubimca Leona X., koji je bio zaštitnik svih slobodnih humanističkih umjetnosti? »Kakva conscientia?« Njemu su bili mnogo važniji od svih teza o oprostu alegorijski prikazi »triumfalnih kola« i »triumfalnih vrata«, što su ih na dvoru u slavu svojeg cara izmislili učenjaci, a koje su kao drvoreze izradili Albrecht Dürer, Hans Burgkmair i drugi umjetnici. Važnije su mu bile i njegove naručbe velikomu nürnberžkom majstoru, koji je već godine 1515. posvetio kardinalu »Hemisfere« i »Svjetsku kartu«, što ih je nacrtao Stabius, i koji je za nj izveo njegov grb te dva crteža, koji simbolički prikazuju križni put (u Britskom muzeju). Nije li to bio onaj kardinal, koji se oduševljavao za ponovno uzkrsli poganski sviet, i kome je Dürer, kad je došao u Augsburg i pošto je cara Maksimiliana »naslikao sasvim gore u dvoru u njegovoj maloj sobici«, izradio i onu sliku Lukrecije, koja nosi godinu 1518., a danas se čuva u münchenskoj pinakoteci? U inventaru Matije Langa među svim tim blagom

dragog kamenja, biserja, prstenja i skupocjenog sukna navodi se zajedno s »golom Venerom i Kupidom« i slika, što prikazuje ovaj sadržaj, koji se u tadašnjoj njemačkoj umjetnosti riedko obrađivao!

Nepremostiv jaz ležao je između svieta, što ga je zastupao takav crkveni knez, koji je svoju sobu ukrasio slikama Venere i Lukrecije, i između svieta, kojemu je Luther davao oblik iz duboke duševne potrebe. Ovaj augsburžki sabor to je morao odkriti svakome, tko je imao oči, da gleda i uši, da čuje. U olujama, koje su sve čvrsto iz temelja poljuljale, propalo je staro doba, a s njim propade i posljednji njemački vitez i car!

»Kad je car Maksimilian«, tako se pripovieda, »početkom 1519. godine na smrt obolio, tražio je i čeznuo na samrtnoj postelji, da još jednom za zadnji put govori s kardinalom, koga je toliko volio, ali neskloni dvorjanici nisu ga o tom izviestili.« Rieči, koje je Dürer imao staviti na drvorez, koji je dovršio iza crteža za sliku cara Maksimiliana, što je izradio u Augsburgu, glasile su: »Plemeniti vladar car Maksimilian blaženo se razstao s ovim svietom XII. dana siečnja Anno domini 1519. u LIX. godini starosti.« A tužaljku osirotjeloga humanističkog kruga izrazio je u »Weisskunigu« Max Treizsaurwein ovim riečima: »Kako je neobično kraljevsku poštenu ćud imao taj mladi bieli kralj! On upućuje sve buduće kraljeve i vladare, da mu uzdrže i sačuvaju kraljevski i vladarski spomen.«

Spustila se noć — osamljen, napušten i od Nje same, Krsto Frankopan proklinjao je sat, kada je povjerovao u varljivo obećanje, kako će biti oslobođen, da istom onda osjeti sav jad sužanjstva. Što je bila melankolija Torre-

selle prema nepodnosivoj muci, koju je trpio ovih dana i tjedana u milanskom kaštelu! Sve, što ga je sa životom vezalo bilo je razkidano. Nije više bilo njegova carskog gospodara cara Maksimiliana, ni Apolonije, njegova dobrog anđela. Premda je krški kardinal uživao naklonost novog cara te je kao poslanik Karla V. sudjelovao kod njegova izbora u Frankfurtu i kratko vrieme zatim bio imenovan salzburžkim nadbiskupom, ipak Krsto nije mogao od njega očekivati više nikakve pomoći. To se vidjelo i iz nepovoljnog odgovora, koji je Karlo dao francuzkom kralju, kad je ovaj ponovno predložio, da milanskog zarobljenika zamiene za maršala od Navarre.

Osamljen, upućen jedino na sama sebe, odluči Frankopan, da sebi sam pomogne uz životnu opasnost.

Dne 17. listopada pročitali su u mletačkom kolegiju ovu viest: »Knez Krsto, u sporazumu s dvojicom slugu milanskoga kaštelana, monseigneura de Mondragon, spustio se sa zidova kaštela na onoj strani, gdje su neki mlinovi, koji mljevenjem čine buku, i zajedno s rečenim slugama prešao je jarak, te su sva trojica pobjegla, ne zna se, kamo, ni na koju stranu.« Sedam dana kasnije stigla je viest, da je s dvojicom slugu prispio živ i zdrav preko brda u Arco, pa je sada siguran od progonitelja. Dne 5. studenoga stigne u Postojnu, gdje ga dočekaše s velikim veseljem i gruvanjem topova.

Prošlo je više od pet godina, odkako se Frankopan razstao sa svojom domovinom, a sada, vrativši se na slobodu, opet je pozdravlja. S veseljem i slavljem ušao je u krug svoje obitelji, među svoje drage i vjerne, u Hrvatsku, tamo, gdje već od davnine živi njegov rod. U času sreće i opojnosti možda mu se činilo, da se nije ništa promienilo, da mu se sve vratilo — dok nije na tihom, posvećenom mjestu, pred jedva zatvorenom rakom osjetio, da mu je za sva vremena oduzeto u nepovrat ono, što je bilo najbolje u njegovu životu.

Još jednom je svrnuo pogled na prošlost: u pismu mletačkoj sinjoriji molio je, da mu dadu propustnicu, kako bi mogao izpuniti zavjet, što ga je za tmurnih dana obećao Gospi od Chioggije, ali tu su mu molbu odbili. Iza toga počne on živjeti novim životom! U veljači 1520. pojavio se sa dvanaest konjanika u Augsburgu, gdje je potražio svojeg šurjaka Matiju Langa i razložio mu sve, što je htio tražiti od kralja. Natrag se vratio s naslovom koruškoga i krajnskog vojskovođe. Prema onom, što kasnije o njemu saznajemo, dobivamo dojam, da su sva izkustva minulih pet godina prošla pokraj njega bez ikakva traga. Na čelu svojih Hrvata neprestano je na putu te uznemiruje mletačku krajinu. Zbog toga, da proširi svoju vlast, izkorišćuje upade Turaka, sada kao njihov prijatelj, sad kao neprijatelj, i gdje god se pojavi, potiče nemire. U potaji on stvara častohlepne osnove, pa su svi ti manji podhvati samo predigra, koja je vodila k ostvarenju njegovih snova.

Dobro, što ga je u njem probudila veza s plemenitom ženom, našlo je svoj izraz u dugim patnjama, koje su se nad njim nadvile. Bilo mu je suđeno, da je slobodu izkupio gubitkom svoje ljubavi! A kad ga više nije obuzdavala nikakva sila, predao se vrućim nagonima svojih strasti i pustio, da ga vrtlog ponese ususret neibježivoj sudbini, koja će ga izručiti ranoj i naprasnoj smrti!

XII. POGLAVLJE

KRSTIN SVRŠETAK

Tvoj anđeo moli za Te
kraj Božjega priestolja!
Tannhäuser

KRALJEVINA Ugarska, razparčana na stranke, trajno ugrožavana turskim provalama, pružala je dvadesetih godina XVI. stoljeća široko polje svim častohlepnim osnovama i podhvatima. Odkako je umro Matijaš Korvin i na priestolje stupio kralj Vladislav II., koji je vlast nad Ugarskom spojio s vlašću nad Češkom, zemlja se nije mogla primiriti. Narodna stranka postavila je kao pretendenta na krunu Matijaševa sina Ivaniša Korvina, koji je svoj savez s Frankopanima kasnije potvrdio i time, što se oženio s Beatricom, kćeri kneza Bernardina. Ivaniš dakako nije bio dovoljno jak, da provede svoja prava, ali drugi veliki suparnik, Habsburgovac Maksimilian, znao je svoje zahtjeve podkriepiti snažnom silom oslanjajući se na pomoć onih moćnih hrvatskih knezova, koji su od Korvinove stranke prešli k njemu. Godine 1492. provali on u Ugarsku, a posljedica toga bio je ugovor, po kojemu su njega imenovali za nasljednika kralja Vladislava, ako bi ovaj umro bez djece.

U dugotrajnim borbama s mnogobrojnim velikašima u državi, od kojih je Stjepan Zapolja uzdigao zastavu narodne ideje, kralj je od nekadašnjeg suparnika Ivaniša Korvina stekao saveznika. Neko vrieme borio se Ivaniš kao ban Hrvatske i Slavonije s promjenljivom srećom protiv Zapolje i Frankopanâ, ali je godine 1496. morao uzmaknuti pred sve većom silom svojih protivnika, te mu je odsad bila glavna zadaća, da se bori protiv Turaka. Godinu dana iza njegove smrti, 1505., izabran je za kralja Ivan Zapolja, sin Stjepanov, na narodnom saboru, koji je postavio načelo, da u Ugarskoj ne smije više vladati nijedan strani vladar. Velike su se nade polagale u ovaj samovoljni korak nezadovoljnih velikaša, ali on je u prvom redu dao samo povod, da se uzpostave srdačnije veze između Maksimiliana i Vladislava. Maksimilian, imajući stalno na umu svoj cilj, zaručio je svojeg unuka Ferdinanda s Vladislavovom kćerju Anom. A kad se kralju kratko vrieme iza toga rodio godine 1506. sin Ludovik, snovao je on dalje planove, koji su se ostvarili istom 1515., kada je nastojanjem Matije Langa došlo do ženitbe Ludovika s carevom unukom Marijom. Tako je Maksimilian s dvie strane osigurao Habsburgovcima ugarsku baštinu, a oni Ugri, koji su težili za nezavisnošću, gledali su u budućnost s ogorčenjem i zabrinutošću.

Godine 1516. iza Vladislavove smrti vladalo je u Ludovikovo ime namjestničko vieće i vodilo protiv Sulejmana II. ratove, koji su se od 1521. neprestano nastavljali. Sulejman je uto zauzeo Beograd, a tri godine kasnije prietila je ista sudbina i gradu Jajcu. Da sprieče strašnu pogibelj, zaključili su žurno spremiti vojsku, koja je imala osloboditi grad, što su ga branili Petar Keglević i Blaž

Csery. Na čelo te vojske postavili su kneza Krstu Frankopana, za koga su držali, da je više nego itko drugi dorastao toj odgovornoj zadaći. Još prije godinu dana smatrao je on, da je potrebno u otvorenom pismu papi opravdati svojeg otca od sumnje, da je on u tajnom sporazumu s Turcima. To pismo, tiskano po svoj prilici godine 1523. kao »Oratio ad Adrianum Sextum Pont. Max.«, upoznao sam iz primjerka, koji se nalazi u Britskom muzeju u Londonu. U njemu je slavio zasluge i starost svoje porodice i dokazivao, da ona po pravici pod svaku cienu ostaje kod svojih prava na Senj, koja je već kralj Matijaš samovoljno krnjio, te je na koncu molio papu za novčanu pomoć protiv krvnog neprijatelja kršćanstva. Sada je on radostno prihvatio dugo izčekivanu priliku, da stupi na poprište odlučnih događaja i da djelotvorno zahvati u rješavanje sudbine ugarske države. U pratnji hrvatskih banova Franje Batthyányja i Ivana Karlovića poveo je u brzom hodu 16000 momaka pred Jajce te je pobiedio Turke i oslobodio ovu tvrđavu. Slavljen kao osloboditelj primio je za hvalu od kralja Ludovika naslov zaštitnika Dalmacije i Hrvatske.

Ali mužu, koji je težio za čašću i vlašću, ovo se odlikovanje činilo premalenim. On je zahtievao za sebe vranski priorat, koji je bio upravo izpražnjen. A kad su mu taj priorat uzkratili i predali Ivanu Tahyju, pa kad su kratko vrieme zatim toga istog Tahyja imenovali hrvatskim banom, Krsto je, povrieđen u svojem ponosu i spriečen u svojem nastojanju, odkazao nezahvalnom kralju vjernost te je prešao k Ivanu Zapolji, kome je od tada bio najjači pomagač.

Frankopani su se odvajkada u svojim odlukama i u svojem radu ravnali jedino prema osobnim probitcima, a ne prema narodnopolitičkim idejama, i Krsto je ostao vjeran ovim tradicijama svoje porodice. Kad se 12. svibnja 1525. otvorio sabor na Rakošu, među onim priedlozima, koji su doveli do najžešćih razprava bio je i priedlog, da se Frankopanu preda banska čast i onaj priorat, što je on tražio. Ludovikova neodlučnost u ovim kao i u svim ostalim stvarima sklonila je sakupljene plemiće, da razpuste sabor, a taj je čin doveo dvor i državno vieće u najveću zabunu. »Dok su jedni predlagali stroge mjere«, tako pripovieda Ignacije Aurelije Fessler u svojoj »Poviesti Ugarske«, »drugi su savjetovali popustljivost. Zbog toga su se nadbiskup Szalkay i Krsto Frankopan tako žestoko porječkali, da je nadbiskup zgrabio kneza za bradu, a ovaj je državnog primasa stisnutom šakom udarao po licu. K njima je pristupio kralj, zapovjedio je, da se primire i na navaljivanje klera dao Frankopana zatvoriti u krnjoj kuli. Već za tri dana pustili su Frankopana opet na slobodu, te je on vodio kraljevske čete u Hrvatsku i obskrbljivao hranom Jajce, koje su Turci obkolili.« O tom smionom djelu Krsto obavješćuje svojega »predragog prijatelja« Zuana Antonija Dandola u Veneciji obširnim pismom, što ga je iznio Sanuto. — »Skoro iza toga stupio je ipak u službu nadvojvode Ferdinanda.«

Kralj i njegovi savjetnici uvidjeli su, da mogu svašta očekivati od neobuzdane strasti ovoga hrvatskog velikaša. Zato su kod pregovora sa Zapoljinom strankom, koji su se vodili 5. srpnja iste godine u Hatvanu, nastojali izpuniti Krstine zahtjeve, te su mu dali i priorat i bansku

čast. Ali u neprestanim stranačkim borbama s promjenljivom pobjedom stranaka mienjale su se ujedno i sve službe, pa ni Frankopan nije mogao trajno i mirno uživati ono, što mu je bilo obećano, te se njegov bies iznova svalio na tadašnju vladu.

U proljeće 1526. odluči on otići k Ferdinandu. »Diarii Udinesi« od Leonarda i Gregorija Amasea pripoviedaju, kako su ga kod toga podhvata zadržali nekoliko dana na mletačkom području, ali su ga doskora opet pustili na slobodu. Gregorije izvješćuje: »Gospodin Cesare de la Bolpe, brat guvernera gospodina Taddea, doveo je kneza ovamo u Udine u svoju kuću u Puscollo. Mene Gregorija pozvao je guverner, te sam one večeri jeo s njim i rečenim knezom Krstom, i krasno smo se razgovarali o različnim stvarima, među ostalim i o Martinu Lutheru. Knez je pripoviedao, kako se on u Saskoj oženio s nekom glavaricom samostana visokog podrietla, koja je rečenomu Lutheru doniela za miraz 3000 dukata, a bila je glavarica nekoga veoma bogatog samostana. I u knezu sam upoznao veoma častnu ličnost.«

Čini se, da je Krsto odustao od svojeg puta k Ferdinandu, ali njegov bies morao je kralj Ludovik osjetiti u najnesretnijem času. Godine 1526. upali su sa silnom snagom Turci u Ugarsku. Vrhovno zapovjedničtvo vojske, koja je išla protiv njih, imao je preuzeti knez Nikola Salm, ali on se izpričao starošću. A knez Krsto, čovjek, koji je bio sposoban da Salma nadomjesti, htio je, da na njega čekaju popuštajući svojim osobnim osjećajima osvete na štetu obćega dobra. U takvoj nevolji povjerili su ratno vodstvo Tomoryju. Turci su iz Beograda došli već do Petrovaradina i zauzeli ga dne 15. srpnja. Sam

kralj pošao je u Tolnu pa je istom sada odlučio pozvati Ivana Zapolju. Ujedno je naloženo Krsti, da bez otezanja pođe u pomoć. Kao glavni vođe određeni su: Krsto, Đuro Zapolja, brat Ivanov, i Pavao Tomory. Dok su prva dvojica bila na putu, da se pridruže kralju, ovaj je svoj tabor udario na Mohaču u blizini neprijateljske vojske. Frankopanovi i Zapoljini poslanici došli su prekasno, da ga od toga odvrate, a ni Tomory nije poslušao njihove molbe, da se ni u kojem slučaju ne upusti u borbu prije njihova dolazka, već je bez obzira na pomanjkanje stege među svojim vojnicima i na pogibao, koja je prietila, napao Turke ludom smionošću. Njegovom krivnjom postao je 29. kolovoza jednim od najnesretnijih dana ugarske poviesti. U krvavoj bitki Ugri su pretrpjeli strašan poraz: poginuo je i sam kralj Ludovik s brojnim plemićima svoje države. Sultan Sulejman mogao je bez zapreke pobjedonosno stići do Budima.

Da je Tomory pričekao samo nekoliko dana, pridružio bi mu se knez Krsto, koji je na dan bitke prispio već do Zagreba, i možda bi se spriečilo ono najgore. Možda! Jer Frankopan je imao posve druge namjere, pa je pitanje, nije li on mislio, da će te namjere prije ostvariti, ako nesreću izkoristi umjesto da je odvrati. U obćoj smetnji vidio je, da je nadošao čas, kada će pokazati svoju premoć. On je bio jedini, koji je znao Sulejmana spriečiti, da ne izkoristi svoju pobjedu. Brzim hodom pošao je prema Stolnom Biogradu, i time je najvećma pridonio, da su se Turci počeli povlačiti. Takvim odlučnim nastupom i time, što je na blag način ugušio seljački ustanak u Slavoniji, porastao mu je ugled, koji je ovdje uživao tako, da su ga slavonski staleži izabrali skrbnikom i zaštitni-

kom svoje zemlje i ugarskih županija zaladske, šomođske i baranjske. Na ovom položaju, oslanjajući se na znatnu moć, promatrao je on sukob, što je po smrti kralja Ludovika izbio između Ferdinanda I. i Zapolje, koji su išli za tim, da steknu krunu. A o tom, što je on potajno snovao, nema nikakve sumnje: u svojem velikom častoljublju, koje su poticali njegovi pristaše, nastojao je on sâm domoći se ugarske kraljevske krune.

Obuzet takvim mislima držao je najzgodnijim, da najprije po strani prati razvoj stvari, dok mu se ne pruži povoljan čas, da sam stupi na pozorište. Zapolju je već 14. listopada skupština staleža izabrala u Tokaju za kralja, i on je držao, da će najsigurnije spriečiti Ferdinandove namjere, ako obudovjeloj kraljici ponudi ženitbu. A kad je Marija, vjerna svojemu bratu, ovu ponudu odbila, stvori on brzo odluku i domogne se krune te zaposjedne Stolni Biograd i Ostrogon. U Stolnom Biogradu otvori 8. studenoga sabor, a 10. lipnja dade se ondje birati za kralja. Jedini opet, koji se mogao s uspjehom oduprieti Zapolji, bio je Krsto Frankopan. Kraljica je protiv uzurpatora izdala proglase, a ujedno se obratila Frankopanu s hitnom molbom, neka pođe k njezinu bratu u Haimburg. Nakon kratkog oklievanja knez je odlučio, da se odazove pozivu te je pošao u Požun, gdje je Ferdinandu savjetovao, neka sazove sabor u Komoranu. Uvjete za svoju pomoć postavio je onoga istog dana, kada je Zapolja bio imenovan kraljem. Zahtievao je položaj vrhovnog zapovjednika vojske i jamstvo, da će mu se nadoknaditi svi posjedi, ako ih izgubi, te da se zagrebački biskup Šimun Erdödy imenuje ostrogonskim nadbiskupom. Ferdinand je s pravom vidio, da je opasno ovomu smionom i bezobzirnom Hrvatu dati preveliku moć, pa nije odmah pristao na ove njegove zahtjeve. U biesu i srčbi napusti Krsto Požun i pođe s Erdödyjem u Stolni Biograd, gdje je posve prešao na stranu Zapolje, koji ga je učinio vrhovnim kapetanom vojske, obećao mu imanja u Hrvatskoj, što ih je nekoć držao Ivaniš Korvin, kao i priorat vranski, te mu predao 20000 forinti. On je umio pametnije od Ferdinanda privezati kneza uza se, ali u njegove namjere i on se isto tako malo pouzdavao kao i Habsburgovac, te iz potajne bojazni nije pristao na Krstin priedlog, da Ferdinanda odmah napadne. Iz dužeg izkustva dobro je znao, da njegov novi saveznik ide samo za svojim vlastitim ciljevima, a uz to da potajno mrzi Madžare. Ta se mržnja jasno očitovala u pismu, što ga je Krsto iza mohačke bitke upravio senjskom biskupu. Ondje se kaže: »Ovaj je udarac bio spasonosan, jer da su Madžari pobiedili sultana, tko bi onda mogao dalje pod njima živjeti, tko bi među njima mogao ostati, i koje bi granice poznavala njihova obiest?«

Kraljica Marija još nije prestala pokušavati, da pridobije kneza Krstu. U pismu ga je pozivala, da dođe na sabor, što ga je ona sazvala, gdje se imao izvršiti Ferdinandov izbor. Pisala je na latinskom jeziku:

1526. 23. studenoga.

»Častni i plemeniti i t. d. i t. d. Uskoro će se održati sabor, što smo ga mi zajedno s gospodinom palatinom razpisali, da se svečano održi po starom običaju kraljevstva u Komoranu. Ali jer se zbog mnogih zapreka ne će moći održati na rečenom mjestu, opominjemo Vas, da zasigurno dođete šestoga i sedmoga dana pred skorašnji blagdan svete djevice Katarine u Požun, da se s nama

i gospodom prelatima i t. d. dogovorite o svim potrebnim stvarima, koje rade o tom, da se uzpostavi sloboda, obrana i stara slava ugarskog naroda, te da se ponovno osvoje tvrdi gradovi, što su ih ovih godina zauzeli Turci. Znademo, da Vi ljubite svoju domovinu, kao i javnu i privatnu slobodu, pa ćete se stoga prema tome i ravnati. Dano u Požunu na dan svetkovine blaženoga pape Klementa. Ljeta Gospodnjega 1526.« A njemački je nadodano:

»P. S. Kneže Krsto! Naša je želja, da prema našem dogovoru i po svojoj volji dođete na ovaj Rakoš, jer ćete time kršćanstvu i po tome ovoj zemlji izkazati veliko dobro. Ja ću to po svojoj dobrostivoj i milostivoj volji priznati Vama i Vašima zajedno s mojim gospodinom bratom.

Kraljica Marija.«

Krsto nije bio čovjek, koji bi pristao na takva neizvjestna obećanja. On je razpisao sabor Slavonije, na kojem su bile zastupane županije zagrebačka, varaždinska i križevačka, i taj sabor nije potvrdio Ferdinandov izbor od 16. prosinca. Štoviše ovdje su proglasili kraljem Ivana Zapolju, jedino se Krsto morao pod prisegom obvezati, da će između kraljeva uzpostaviti sporazum. Naprotiv hrvatski je sabor bio protiv kneza u otvorenoj oporbi, te je već prije, 1. siečnja, pristao uz Ferdinanda. Koliko je neprijatelja stekao Krsto u vlastitoj domovini, pokazuje pismo, koje su staleži poslali Habsburgovcu, gdje se kaže ovo:

»I neka se Vaše Veličanstvo udostoji pružiti nam pomoć protiv vojvode kneza Krste Frankopana i njegovih pristaša; ne da se možda bojimo rečenoga kneza, kome

se vrlo lako možemo oprieti... mi protiv njega idemo samo radi njegove nezahvalnosti, koju je otvoreno pokazao prema presvietloj austrijskoj kući, iako je od nje primio toliko dobročinstava.«

Dok su ta dva kralja nastojala ojačati svoje stranke bez otvorenog rata, Ferdinand pregovorima s poljskim kraljem Žigmundom, a Zapolja oslanjajući se na papu, Francuzku i Veneciju, dotle su Frankopan i ban Batthyány upali pod konac siečnja u Štajersku, da mjesto političkih razprava dadu rieč oružju. Ali kako Zapolja nije baš ništa poduzimao, ovaj podhvat nije nikako mogao pravo uspjeti, a osim toga protiv njega je pod utjecajem Batthyányjevim radila i kraljica. Pa ni državni sabor, koji se održao 17. ožujka, i na kojem se pojavio Krsto, nije taj sukob približio njegovu rješenju. Ferdinand je odlučio, da u otvorenom ratu oživotvori svoje pravo na Češku i Ugarsku, koje je Karlo V. na nj posve prenio, ali ga je u tom spriečila opasnost, koja je prietila od Turaka. Ivanova neodlučnost činila se njegovim odlučnim pristašama veoma pogibeljnom, pa je Krsto Frankopan na jednoj skupštini ovo mišljenje otvoreno izrazio. U svojem govoru, što ga iznosi Ivan Zermegh, rekao je on ovo: »Budući da je po Božjoj volji, o kralju, Tvoje Veličanstvo steklo kraljevsko dostojanstvo glasovima svih onih, koji su ti prisegli vjernost, to ja držim, da se ovo dostojanstvo mora odmah iz početka hrabro čuvati i braniti. Ti imadeš množtvo vojnika, koji se ne smiju podcjenjivati, a nema sumnje, da će Ferdinand ex professo biti tvoj neprijatelj. Ja bih ti savjetovao, da se odmah utaboriš kod Tate te mi dopustiš, da podignem ne više od 4000 vojnika, s kojima bih upao ravno u Austriju i na sve strane biesno

udario ognjem i mačem. Držim, da bih na taj način postigao, da ti se protivnik ne bi nipošto usudio nanieti štetu, već naprotiv, da bi po poslaniku zamolio mir.« Nato je kralj odvratio: »Znadem, o kneže, da se tim putem postizavaju i čuvaju kneževstva, stiču carstva i kraljevstva, i da se kod toga moraju počiniti svakojaka neprijateljska djela i grozote. Ali ja kao kršćanin niti hoću niti znam protiv onih, koji imaju istu vjeru kao i ja, tako strahovito bjesniti i kršćanskom krvlju okaljati ruke. Bog, koji me je uzdigao na takvu visinu, dovoljno je jak, da me na njoj uzdrži, ako je to njegova volja, bez ikakve okrutnosti; a ne uzhtjedne li on tako, onda neka bude, što se svidi Njegovu božanskom Veličanstvu.« »I tako je bila skupština razpuštena na srčbu kneza, koji je bio čovjek strastven i ratoboran.«

»Kobna zabluda!« dovikuje stari ugarski povjestničar Istvanffy: »Da je kralj Ivan poslušao Krstin savjet, bilo bi bolje za nj!« Dakako da se Frankopan prema kršćanskoj vjeri drugčije odnosio nego Zapolja! Mjeseci su prolazili: Žigmund je iz Poznanja nastojao, da se takmaci nagode, ali njegov pokušaj nije doveo ni do kakva sporazuma. Zapolja je potražio saveznika u nekom Srbinu Jovanu, koga su zvali Crni, i koga su njegovi zemljaci slavili kao proroka i vladara. Ali njega je Ferdinand pridobio velikim obećanjima, pa je Zapolja doskora našao u njem novog protivnika. To ga je potaklo, da je 2. srpnja sklopio savez s francuzkim kraljem Franjom I. i Venecijom. »Crni muž« pretrpio je poraz, i Ferdinand je žurno naložio svome posredniku Hobordanskomu, koji se nalazio u Srbiji, neka sprieči, da Jovan ne odpadne. »Dne 9. srpnja 1527. javlja on Hobordanskomu, da će

neki poslanik francuzkoga kralja i Krsto Frankopan ići »kanu Nanadi«. On se mora pobrinuti, da oni i njihovi ljudi budu uhvaćeni i predani, ili ako to ne uspije, da budu uklonjeni, sasječeni ili na drugi način ubijeni.«

Na takav potajni i sramotni način nastojao je Ferdinand riešiti se svojega opasnog protivnika. Smrt kneza Krste imala je u isto vrieme olakšati put vojskovođi Ivanu Katzianeru, koji je poveo vojsku protiv Zapolje. Samo kad ne bi više bilo Krste, mogli bi se nadati sigurnoj pobjedi. Ali ono potajno umorstvo, što su ga zasnovali, nije uspjelo — ne znamo, s kojih razloga — i Ferdinand je morao biti spreman na težke borbe. Sredinom srpnja javno je naviešten rat, a vrhovno zapovjedničtvo vojske, koja je pošla protiv Zapolje, povjereno je brandenburžkomu markgrofu Kazimiru. Zapoljina bojažljivost omogućila je iznad očekivanja brze uspjehe. Već 20. kolovoza mogao je Ferdinand ući u Budim. Na njegovu stranu pristupio je Franjo Batthyány, mnogi pristaše napustili su Zapolju, koji se dao u bieg. Njega je progonio nasljednik preminulog markgrofa Kazimira Nikola Salm, koji je 26. rujna izvojevao kod Tokaja odlučnu pobjedu. Toga dana odlučena je i sudbina kneza Krste!

Ban Batthyány ponovno je prešao na habsburžku stranu i primio vrhovno zapovjedničtvo vojske izaslane protiv Frankopana. Njemu se pridruže neki velikaši, koji su već odavna priekim okom gledali sve veću Frankopanovu moć, i to: ban Ivan knez Krbavski, Petar Keglević, knezovi Zrinski i Blagajski. Na Krstinoj strani stajali su Tahy i biskup Brodarić. Batthyány se utaborio u blizini Varaždina, odakle se povukao, kad se neprijatelj pribli-

žavao Ormužu. Knez Krsto dopre do Varaždina i počne ga obsjedati. Ferdinand je predao taj grad Báthoryju, a branio ga je njegov kapetan Keçskés. Da li mu se i sada, kao nekoć pred Osopom, pojavio koji predznak loše sreće? — Kucnuo je njegov čas! Posljednje događaje i konac ovoga burnog života prikazao je u jednom latinskom ljetopisu očevidac Ivan Zermegh.

»Kad smo došli u Slavoniju, našli smo kneza Krstu Frankopana u gradu Đurđevcu, koji leži blizu Drave, a pripadao je presvietlom gospodinu Ivanu Ernuštu zvanom Hampon. On je protiv njemačke stranke skupljao čete i gospode i seljaka. Njemu su se pridružili neki velikaši, koji su bili vjerni kralju Ivanu, kao Bánffy, Ivan Tahy, Petar Markuš od Kerékszállása i velik broj uglednih plemića. Dok je on prikupljao vojsku, ja sam pošao u svoj dom, koji nisam vidio već nekoliko godina. Knez sakupi množtvo od nekih 10000 ljudi i osim toga preko tri tisuće konjanika te započne rat protiv onih, koji su se odmetnuli od njegova kralja Ivana. Najprije napadne Lajoša Pekryja, koji ga je izazvao. Osvojio je i razorio njegove kaštele Pakrac, Kušćerovec, Sveti Duh i Rasinju. Dok je knez bio time zabavljen, sakupila se i Ferdinandova stranka pod vojskovođom i Franjom Batthyányjem, s kojim su pošla u boj i mnoga gospoda velikaši kraljevine Hrvatske i Slavonije, kao Ivan Karlović, Petar Keglević, Zrinski, Slunjski, Blagajski i drugi ugledni plemići. Također iz Štajerske i Koruške pridružile su mu se znatne njemačke pomoćne čete. Kad je knez doznao za neprijateljske pripreme, nije oklievao, već im je pošao ususret s vrućom željom, da se što prije zametne borba, koja će dovesti do odluke. Svoj tabor udario je kod Križevaca. Onamo sam pošao i ja, mlad i željan vidjeti ove događaje, te sam u taboru ostao sve do konca rata zajedno s Mihajlom Tomadóczyjem, čija se kćerka po majčinoj želji sa mnom zaručila, dok sam još bio dječak. Krenuvši odanle došli smo u blizinu Ludbrega, te smo se utaborili kraj Drave. Uto su glasnici donieli viest, da njemačka stranka želi okušati sreću u boju. Knez se tomu obradovao, digao se po običaju vrlo rano u zoru, izveo čete, postavio odrede pješaka u bojni red, a iza vojske je smjestio koliju: dječake, lošije konje, prtljagu i drugu pratnju. U ovoj sam se gomili nalazio i ja. I mi smo dobili zastavu, te su nam određeni vođe i nadzornici, koji su imali voditi i upravljati kolijom. Sam knez obilazio je čete i hrabrio vojnike, da uzpostavi i dovede u prvašnji red sve, kako je to bio običaj u prijašnjoj vojsci, ili što je on sam bilo na koji način odredio. Obratio se i našoj četi te povikao jakim glasom: »Mladići i dječaci, budite hrabri i učite se sada, kako se odolieva neprijatelju. Neka vas ne plaši buka bombarda i udaranje bubnjeva. Jer to su znaci vojničkog veselja, a ne straha. Tko od vas ima mač, neka ga izvuče iz korica, jer strašan je neprijatelju sjaj blistavog oružja.«

To rekavši okrene se opet prema drugoj strani. Dok smo mi, ovako poučeni, išli napried, predstraže, koje su bile izaslane na izvide onamo, gdje su nas čekali neprijatelji, vrate se s viešću, da nisu nigdje mogle dostići neprijateljske vojske. Jer čim su neprijatelji doznali, da se knez približava i da je spreman na boj, nisu se usudili uhvatiti se s njim u koštac, već su brže bolje pobjegli i povukli se preko dravskog mosta niže Ormuža, tvrđave Luke Sekela. Na tu viest krene knez s vojskom prema

Zamlačju, koje je pripadalo Franji Batthyányju, i ovdje se utabori. Sutradan, odprilike kad je bilo vrieme jela, došli su knezu glasnici iz grada Varaždina s ponudom, da će se podpuno pokoriti i predati ključeve gradskih vrata. Jedino se nije htjela predati tvrđava, kojom je zapoviedao palatinov častnik Pavao Kecskés.

Idući dan, u utorak, poveli su vojsku u Varaždin, da osvoje tvrđavu. Ondje su se utaborili, pa su onda još toga i sliedećeg dana razpravljali u vieću, ima li se nastaviti obsada tvrđave, ili će se prieći Drava i poći u one županije, koje su kneza molile i vruće zaklinjale, neka dođe k njima, jer da su one pod njegovim vodstvom spremne izložiti se svim opasnostima za svojega kralja, koji je već bio protjeran iz priestolnice. Kako sam doznao od svog tasta, koji je prisustvovao tome viećanju, oni su držali, da knez, koji je dosad baš sve, što je poduzeo, priveo sretnom svršetku, ne smije ni ovu tvrđavu ostaviti u neprijateljskim rukama. A onim županijama neka pošalje pismo, da se drže hrabro, a on će u najskorije vrieme, čim osvoji tvrđavu, što će biti, kako se nada, za kratko vrieme, doći k njima i učiniti, što Bog da i sreća junačka. Pošto su to zaključili i razpustili vieće, počne knez smišljati i pripravljati sve, što je potrebno za osvajanje tvrđave: doveli su kola, pripravili košare napunjene zemljom, donieli strojeve i u jarke smjestili pješačke čete, da čuvaju strojeve. A sve je to učinjeno u njegovoj prisutnosti i pod njegovim okom.

Dok su se Ivan Bánffy, Ivan Tahy i moj tast zabavljali kartanjem, a mi smo mladi oko njih stajali, prasnu s tvrđave, odprilike u vrieme večernje, dvie bombarde, onakve, koje se nazivaju »barbatae«, a malo kasnije

plane treća, ručna bombarda. Naskoro zatim dotrči knežev paž vičući, da je njegova gospodara pogodila kugla od bombarde. Svi su se prestrašili i upravo smućena duha odbacili karte te izletjeli iz šatora, a mi smo pošli za njima.

I gle! Uto nadođe knez sjedeći na svom konju, kao da bi bio neozlieđen. Ivan Tahy potrči k njemu i upita ga, kako mu je. A on na to odgovori: »Onako, kako je Božja volja«, i ujedno siđe s konja odbijajući Ivana Bánffyja, da ga skine dolje. I premda je rana bila smrtonosna, odputi se ipak bez ikakve pomoći u svoj šator. Odmah su prizvani ranarnici, da pogledaju ranu i, ako je ikako moguće, da ranjeniku pruže pomoć kakvim liekom. Ali čim su oni vidjeli ranu, iz koje je probijala utroba, napustili su svako liečenje, a i sam je knez osjećao, da mu je kucnuo posljednji čas, jer je rana bila između pupka i jetara. Dozvana su sva gospoda i plemići, koji su bili u taboru, i knez ih je javno opominjao, da ne odustanu od započetog posla, nego neka iza dovršene obsade, koju im je najprešnije preporučivao, prieđu preko Drave, da se spoje s Ugrima te prognanom kralju djelima dokažu svoju vjernost. Rekao je i to, da će se sam kralj, kad upozna njihovu spremnost, vratiti sa svojima natrag te će svom protivniku zadati posla na svim stranama. A vrhovno zapovjedničtvo u ratu povjerio je Ivanu Tahyju, kao čovjeku, koji je odrastao na turskoj granici te je vidio i upoznao mnoga krasna junačka djela. Svi su obećali, da će učiniti, što on zapovieda, ali dogodilo se posve drugčije. One iste noći nije ostao u taboru nijedan pješak. Neki moji zemljaci, koji su bili u taboru, odveli su i mene natrag u moj dom preko neprohodnih uzvisina i brda. Kasnije sam čuo, da se sva vojska razišla i osta-

vila kneza, dok je još bio na životu, sama, jedino s tisuću njegovih konjanika.

Ovi su svojega gospodara, kojemu se već približavala smrt, odveli u kaštel Martijanec, i ovdje je taj predobri muž završio svoj život. Njegovi ljudi položili su njegovo mrtvo tielo na nosila i odnieli ga odanle u Koprivnicu. Na putu su ih se dočepali njemački pristaše, koji su, saznavši za kneževu smrt, pošli za njim. Pripovieda se, da je Lajoš Pekry, čije je gradove on osvojio, nad mrtvim tielom osobito bjesnio i sipao mnoge pogrde, dok se na koncu nije oštrim riečima na nj oborio i umirio ga knežev rođak Ivan Karlović. I tada su mrtvo tielo u miru odvezli u Koprivnicu. Onamo su pozvali kneževu ženu, ili bolje reći zaručnicu, Katarinu Dragišić, udovu Ladislava Kanižaja, te su spremili sve, što je potrebno za svečan pokop. I tako su kneza u žalobnom sprovodu, uz pratnju žene, prevezli u Modruš i častno ga sahranili u grobnici njegovih pređa. A nakon njegove smrti klonuli su duhom svi, koji su pristajali uz kralja Ivana u Hrvatskoj, Slavoniji, pa i u Ugarskoj.«

Dne 3. listopada stigne viest o kneževoj smrti do kraljice Marije, a dva dana kasnije obavještava ona o tom svojeg brata Ferdinanda na francuzkom jeziku ovim riečima:

»Jučer i prekjučer stigle su mi viesti, da je knez Krsto ubijen od bombe pred varaždinskom tvrđavom, i da su se svi njegovi ljudi razišli. Ali uviek se piše o tako mnogim novostima, koje nisu uviek odviše istinite, te se bojim, da nema od toga ništa. No ipak molim Boga, ako se to još nije dogodilo, neka se samo dogodi, jer mi se čini boljim, da završi on, nego da se zbog njega plati ili

prolije tako mnogo kršćanske krvi. Ako je tomu tako, jamačno ćete za kratko vrieme biti o tom obaviešteni, u slučaju, da je ta viest istinita. Dobro je, da se jasno pokaže, kako naš Gospodin pomaže Vama, jer ste pravedni!«

Dugotrajna se borba završila; Zapoljina je stvar izgubljena. Dne 3. studenoga Ferdinand se u Budimu okrunio za kralja.

»Kako je Božja volja« — ovim je riečima knez Krsto Frankopan pozdravio smrt! »Moja je nada u Bogu« — to je bilo geslo njegova života! A kakav je to bio Bog, pred kim su se sagibala koljena toga kondotiera, u čiju se pomoć on pouzdavao, komu se osjećao blizim?

Zaista zastajemo pred nečim nedokučljivim! Neobuzdana sebičnost, koja bez promišljanja teži za vlašću i juri iz vjerolomstva u nasilje, iz nasilja u vjerolomstvo gomilajući opačinu na opačinu, razpojasana samovolja, koja ne pozna nikakvâ kajanja, govori evo o Bogu, o vjeri, o nadi u vječnu moć ljubavi i pravednosti!

Tko bi mogao riešiti takvu zagonetku?

Knez Krsto Frankopan promašio je svoj život, jer je bio obsjednut demonom svog roda, a u neobuzdanoj snazi nadmašio je i svoje pređe. Nesreća ga je pratila u svim njegovim podhvatima: što god je počeo, ništa mu nije uspjelo, što god je izkusio, ništa ga nije poučilo. Protiv tamnih sila digao se svietli anđeo — ali i sama najviša moć ljubavi smalaksala je pred sudbinom, koja je neumoljivo progonila ovaj život. On, koji je pružio ruku za kraljevskom krunom, doživio je, da mu je tielo bilo izloženo opakom zlostavljanju, jedva što se razstalo s posljednjim dahom. Nasilje za nasilje, mržnja za mrž-

nju! Svi su njegovi pobjegli — on samotan ode u raku. Ali ne — pratila ga je jedna žena!

Da li je u onim posljednjim burnim danima još jednom primio i uzvratio ljubav, ili su i njegove zaruke s Katarinom Dragišić služile samo kao sredstvo njegovim slavohlepnim ciljevima? Kad su Krstini smrtni ostatci našli svoj mir u obiteljskoj grobnici uz Apoloniju, ta je žena ostala u modruškoj crkvi sama u molitvi; rado bismo vjerovali, da je za Krstom od srdca plakala. Ipak nam se njezina pojava pokazuje samo kao sjena, koja je odmah izčeznula, čim se pojavila — ništa više ne može nam ona kazati.

Ali Apolonijina ljubav djelovala je blagotvorno još u kasnija vremena! Jedino ona obasjava uspomenu na Krstu Frankopana nadzemaljskim sjajem. Koliko god bila tamna slika, koja prikazuje poviest njegovih djela, ipak na skrovitom dnu njegova bića naslućujemo nešto više, a tomu je »ljubav pridoniela svoj dio.«

SVRŠETAK

U GORNJEM BELJAKU

Sada čuvaj njegovu moć
kao zavjet vjernosti moje.
Sumrak bogova

JEDNOGA rujanskog jutra godine 1894. stigao sam iza noćnog putovanja u Sachsenburg, tamo, gdje dolina rieke Mölla ulazi u Korušku i otvara se prema Pustertalu. Moje još snene oči privuče ondje neobično ljubka slika: na zelenoj livadi, što se s obje strane sterala podno tamnih, šumom obraslih planina, lebdjela je u nizkom luku duga, u kojoj su se prelievale najnježnije boje. Iza nje su se ganjale svjetlosive magle zastirući dolinu rieke. Ali iznad magluština u modroj visini zažarili su se u jutarnjem sjaju sunca daleki vrhovi pećina, koji su se oslobodili svake veze sa zemljom. Put me je vodio kroz luk toga eteričnog mosta, tamo k onim bregovima. Na sjevernoj strani Tura leži Gastein, a pred njihovim južnim obronkom nalazi se trgovište Gornji Beljak. Ono se smjestilo uz cestu, koja je uzduž rieke Mölla sagrađena za vrieme Rimljana, a u srednjem se vieku kretao po njoj velik trgovački promet. Već dulje vremena nakanjivao sam zaputiti se onamo, a sad sam tu nakanu i proveo. Prije toga sam na jednom gorskom pašnjaku Tennen-gorja proveo nekoliko sunčanih dana,

koji su mi svojim sjajem izpunili svu dušu. Gornji Beljak! Kakva me to tajanstvena sila vodila onamo?

Poviest, koju mi je pričao Frankopanov prsten, davno je već dovršena. Priviđenja mašte, što su me občarala onog dana, kad sam dobio tu dragocjenost, izišla su iz sumračnog svieta snova i preobrazila se u stvarne likove objavivši mi svoje biće i svoju sudbinu. Jedino su crte njihova lica još uviek prekrivene tankom koprenom. Od onih slika u breviaru ostalo je samo naslućivanje. Zar nam se nisu sačuvali nikakvi pravi portreti Krste i Apolonije? Ovo pitanje nametnulo mi se prvi puta, kad sam čitao, gdje Sanuto opisuje obćenito njihov izgled, i od tada me to pitanje stalno pratilo. Držao sam, da putokaz vodi k onom Frankopanovu zavjetu »Majci Božjoj od Chioggije«. U prosincu 1519. izmolio je on dopuštenje, da se može na prolazu zadržati u Veneciji, kako bi izpunio taj zavjet. Činilo mi se mogućim, upravo vjerojatnim, da se tu radi o naručbi neke oltarne slike, na kojoj bi se onda mogli po svoj prilici naći likovi darovatelja. Ali nisam našao nikakva oslonca, da bih mogao dalje sliediti ovaj trag.

No uto su mi se neočekivano izpunile nade, kada sam od gospodina dra. Simona Laschitzera, upravitelja arhiva u Klagenfurtu, zatražio podatke o obiteljskim spisima porodice Langa. U svojem odgovoru upozorio me on na razpravu, objavljenu god. 1890. u drugom svezku »Neue Carinthia«, koju sam dobio na upotrebu ljubaznošću pisca gospodina A. pl. Jakscha. Ova radnja govori o oltarnoj slici, o kojoj se posljednjeg stoljeća mnogo razpravljalo. Ta oltarna slika sačuvana je u župnoj crkvi Gornjeg Beljaka u dolini rieke Mölla, a naslikao ju je Jan Schorel,

nizozemski umjetnik, koji je djelovao prvih desetljeća XVI. stoljeća. U punoj mjeri bila je opravdana pažnja, koju je ova slika pobudila prilikom svoje restauracije u Beču godine 1881., jer je ona prijateljima umjetnosti po prvi put pokazala mladenački stil, u kojem se majstor povodio posve za domaćim tradicijama. Do onda je taj umjetnik bio poznat iz svojih kasnijih djela samo kao jedan od najutjecajnijih zastupnika nove manire, koja je stajala pod talijanskim utjecajem i koju su uvodili u Nizozemsku. Potvrdili su se navodi starog pisca o životima umjetnika Karela van Mandera, koji pripovieda, kako je Schorel učio kod amsterdamskog slikara Jakoba Cornelisza i kako je iza toga poduzeo putovanje, koje ga je odvelo preko Strassburga i Basela u Nürnberg k Albrechtu Düreru pa dalje u Štajersku i Korušku. Ostalo je samo nepoznato, tko je naručio onaj oltar u Gornjem Beljaku. Sam navod, da se na stražnjoj strani srednje slike nalazi grb porodice Langa od Wellenburga, ostavio je široko polje nagađanjima, a i pričanje van Mandera nije dalo nikakvo određeno razjašnjenje. Ipak je vriedno iznieti dosta značajne navode toga pisca.

Van Mander kaže, da je Schorel u Koruškoj »radio za mnogu gospodu, da su ga mnogo tražili, i da je stanovao kod nekog baruna, koji je jako volio slike i koji mu je htio dati nesamo dobru obskrbu i nagradu, nego i svoju vlastitu kćer za ženu. Za nj bi to bila nemala sreća, da mu nije Bog u srdcu naslikao djevojku iz Amsterdama (kćer njegova učitelja Cornelisza) tako, te je neprestano osjećao njezinu draž i ništa drugo nije imao na umu, nego kako bi se usavršio u svojoj umjetnosti, da može konačno ostvariti svoje želje. Zbog ove revnosti veoma

je napredovao, jer čini se, da je ljubav učiteljica umjetnosti.«

Gospodin pl. Jaksch prekinuo je sad sva nagađanja o ovoj oltarnoj slici. Na temelju ponovnog izpitivanja grbova mogao je on u spomenutoj razpravi utvrditi, da je Jan Schorel izradio svoje slike za Krstu i Apoloniju Frankopan. U slikama svetog Kristofora i Apolonije, koje se nalaze na postranim krilima oltara, već su prije razabirali portrete darovatelja, a sada se utvrdilo, da te slike nose likove kneza i njegove žene!

Jutarnje zrake sunca, koje su se pojavile kao Apolonijini glasnici, pomalo bliede i nestaju. Kišni oblaci spuštaju se u dolinu sve niže i niže, gotovo do mojih malenih kola. Posve na podnožju planina vide se još samo jele, iz guste magle odzvanja šum Mölla, pokraj kojeg se uzdiže cesta. Svietle kuće tihih sela zamjećuju se kao kakve slike u magli. S neba pljušti kiša, brzo se stvaraju potoci, koji na putu, što se pomalo uzdiže, kroz kršje dubu sebi korito. Sa slutnjama i nepoznatim ciljem pred očima zaputio sam se evo kroz vremena zastrta maglom, da iztražim ono, što je već pred davna stoljeća prošlo i zaboravljeno. Hoće li mi biti suđeno, da još danas ugledam svietlo i jasnoću?

U dolini se izpriečilo šumovito brdo, kao da zatvara put. Na njegovu vrhuncu pokaže se na kratak čas biela crkvica, ali je odmah ponovno oviju oblaci. Ovo je prošteništе, posvećeno sv. Danielu — tako me upućuje moj kočijaš. Usred doline cesta zakreće i vodi prema obronku brda. Kiša pomalo prestaje padati, oko nas se sve vedri. U blizini se valja i ruši rieka, i ja promatram njezine mrke, zapjenjene valove. Putujemo dalje, sve dalje. Kroz

oblake prodre svietla zraka, i u njezinu sjaju pokaže se na brežuljku, obraslom jelama, prastara kula. Odmah iza trošnih zidina, na koje se prislanja malena kapelica, uzdiže se dvorac Falkenstein.

Falkenstein! Apolonija! Za svojim mužem došla je ona ovamo napustivši carski dvor, te se činilo, da se ovdje njezinu životu otvara mirnija budućnost. Ali uto joj sudba ugrabi muža, a nju odtjera u novi sviet, gdje ju je čekala žarka ljubav i patnja do smrti.

Dolje na granama tamnog drveća kidaju se bieli oblaci i putujući mienjaju svoj oblik; lepršaju oko samotnih sivih zidova, gomilaju se opet u hrpe i provlače se kroz uzke klance gore prema golim vrhuncima hridina. Kula već ostaje iza nas, magle se sve više i više uzdižu, a pred nama se širi dolina s livadama. Tamo, gdje ona svršava podno visoke gorske stiene, iz koje su se izpela dva vrhunca, sja se skupina kuća, iznad kojih visoko strši crkveni toranj: to je Gornji Beljak!

Kola stanu pred poštanskom gostionicom, i ja se požurim u crkvu. Ulazeći kroz kićeni portal načas se zaustavim, da svladam grozničav nemir. Nije li možda ona darovala crkvi taj novi portal, na kojemu je označena godina 1509.? Preda mnom se otvara prijatan širok prostor, s visokim prozorima, prekriven mrežastim gotskim svodom, s peterodielnim korom i malo izbočenom poprečnom lađom. Izpred jednog oltara nadesno kleči udubljena u molitvu neka veoma stara bakica. U crkvi je podpuna tišina, jedino kišne kapi od vremena do vremena udaraju o prozorska stakla. Tamo u lievom krilu poprečne lađe na visokom baroknom oltaru sjaji u zagasitoj krasoti boja Schorelova slika.

S uzbuđenjem u srdcu približavam se tihim korakom, da ne probudim vrieme iz njegova lakog sna. Apolonija!

Evo ovdje stoji ona, u zelenom krajobrazu pred jednim jezerom na obroncima brda. Malena nježna rasta, u lievoj ruci drži knjigu, u desnoj sprave za mučenje. Glava joj je lako nagnuta, čelo ovijeno svietlim sjajem, pogled spušten, sjetan i zamišljen, oko ustiju titra lagan izraz bola. Fine crte okrugle glave uokviruje svjetloljubičasta zlatom i biserjem izvezena kapa, niz koju se preko leđa spušta koprena, što se vije na tihom lahoru. Na kapi je otvor, kroz koji se provlači pramen valovite plave kose i spušta se niz ramena. Na okrajku izrezanog i zlatnim rubom ukrašenog prsluka čitaju se izvezene rieči: »Isus i Marija.« Izpod prsluka iztiče se biela košulja s kićenim porubom. Tielo joj zaodieva poput mahovine zelena podsuknja i zlatnim brokatom bogato izkićena gornja suknja te crven ogrtač. Niz ruke joj padaju dugi, široki rukavi, što se svjetlomodro i ljubičasto prelievaju. Tako bogata odjeća, a tako ponizno i čedno vladanje! Sanjarska čednost, nježno predanje, djetinja nevinost, krotka blagost! — U meni provali dugo suzdržavano ganuće oslobađajući dušu. — Da, takvu sam je već dugo ugledao, takva je živjela u mojoj nutrini sve od onog časa, kada mi je Sanuto pričao, kako se u Veneciji pojavila pred duždom: »donna degna et assai riverente, assai belizuola, picola et magra.« Ljubljena i mila žena!

A onaj, za koga je žrtvovala svoj život? Prieko s druge strane oltara korača on kroz vodu, podupire se o deblo i nosi malog Isusa na leđima. Visoka je i snažna rasta, u kratkom, crvenom kaputu s pojasom i u sivom ogrtaču, koji okolo leprši. Njegova široko i čvrsto gra-

Sv. Kristof i sv. Apolonija. Slike na postranim krilima oltara u Gornjem Beljaku / *Jan Schorel*

đena glava, s plavom bradom, ovijena razkuštranom, bujnom i kovrčastom kosom, gleda gore prema Spasitelju. Na poluotvorenim ustima leži mu izraz uzbuđenja. U njegovu pogledu napisano je: »Nada je moja u Bogu.« On da je svetac, koji nosi Boga! Težko se može pomiriti osjećaj s takvim prikazivanjem. Svetac? To nije — ali patnik ipak jest!

Nosi li on na ruci prsten? Slikar je prikazao likove darovatelja kao posrednike između ljudi i neba, pa je izostavio svaki ures, koji bi sjećao na zemaljsku ljubav.

Od postranih krila oltara pogled pomalo klizi k srednjoj slici, koju ta krila zatvaraju. Na njoj su prikazani članovi Svete Obitelji. Pred gospodarskim zgradama, iza kojih se uzdiže šumovit brežuljak s dvorcem, skupile se tri žene, šest mužkaraca i šestero djece. Među njima stoji u sredini Djevica Marija držeći malog Isusa. Prema umjetnikovu ukusu žene i djeca odjeveni su u bogatu nizozemsku nošnju onog vremena. Na lievoj strani vide se Alfej i Marija Kleofa sa svoje četvero djece: Jakovom mlađim, Barnabom, Simonom i Judom. Desno je Zebedej i Marija Saloma s malim Ivanom Evanđelistom, koji blagosilja kalež, i sa starijim Jakovom u hodočastničkom ruhu. U trećem paru mogu se razpoznati Ana i Joakim, a u starcu, koji nosi u ruci ljiljan s golubom, vidimo Josipa. U pozadini su dva čovjeka, jedan mlađi i jedan stariji, ali njihova su nam imena nepoznata. Nema sumnje, da su u svim tim likovima prikazane određene ličnosti: trojica od mužkaraca jasno pokazuju rodbinsku sličnost, a takva sličnost može se zapaziti i među ženama. A tko su ti ljudi na slikama, koji očito pripadaju jednoj i istoj porodici? Nošnje pokazuju, da je to ugledna ple-

mićka obitelj. — Tko bi to drugi mogao biti nego porodica Langa od Wellenburga?

A ako je tako, u kojem bismo onda licu gledali kardinala Matiju, koga bismo prije svih drugih mogli s pravom ovdje tražiti?

Godine 1520., kad je ova slika nastala, bio je otišao vjerni Maksimilianov savjetnik kao nadbiskup u Salzburg, pošto je svojim utjecajem mnogo pridonio izboru Karla V. Ali brzo iza toga morao je opet napustiti svoje sjedište i poći pred novog cara do Louvaina te u Aachenu prisustvovati njegovoj krunitbi. Ovdje je možda Albrecht Dürer izradio onaj crtež, koji se sada nalazi u bečkoj Albertini. Na temelju uspoređivanja s kardinalovim medaljonom u tom su crtežu nedavno s pravom razabrali njegov portret.

Njegove crte lica urezale su mi se u sjećanje, ali ih uzalud nastojim pronaći u jednoj od dviju starijih glava na ovoj slici. No likovi one trojice mužkaraca srednje dobi pokazuju zaista izrazitu obćenitu sličnost s njegovim portretom tako, te se čini opravdanim naslućivanje, da su to njegova braća. Ponovno dozivam u sjećanje sve one podatke o ovoj porodici, na koje sam naišao u spisima obitelji Langa od Wellenburga i u bilježkama, što se čuvaju u privatnom arhivu grofova Wolkenstein u Trientu.

Posljednjih dviju godina života bila je glavna zadaća kardinala Matije, da se protiv protestantizma bori na državnim saborima i u svojoj salzburžkoj nadbiskupiji. Slab i izmučen tom borbom napisao je on 1536., četiri godine prije smrti, oporuku. U njoj se spominju imena svih članova porodice, koji su još tada bili na životu. U

Sveta Obitelj / Srednja slika oltara u Gornjem Beljaku / *Jan Schorel*

vrieme, kad je nastala ova oltarna slika, živjela su četvorica Apolonijine braće, a peti brat Leonardo pao je već 1509. u taboru pred Padovom. Ta su braća: slavni Matija, zlatar Ivan, Luka, provizor u Grumnitzu u Koruškoj, i Marko, koji je bio »savjetnik u službi englezkoga kralja«. Spominju se i tri sestre: Regina, udata za Ivana od Haslpacha, Otilija, žena doktora i viteza Ivana Schada, i Felicitas, udata za nekog Rösslera. Nije nam poznato, kada je umrla četvrta sestra Ana, žena Hansa Hecksla iz Augsburga, ali u oporuci se ona ne spominje.

Prema tome u onoj trojici mužkaraca i u onim trima ženama na slici Svete Obitelji imali bismo gledati Apolonijinu braću. Od Schorelove ruke potječu i slike na stražnjoj strani postranih krila, a to su Kristovo bičevanje i nošenje križa. Vrlo je vjerojatno, da je na potonjoj slici Veronika dobila lik četvrte sestre. Neobjašnjena ostaju ona dva lika, koja zastupaju stariji naraštaj. Onaj mladi čovjek, koji je ukrašen baretom i gleda u stranu, očito je sam slikar Jan Schorel, koji se u podpisu dolje na jednom kamenu naziva: »hollandinus (sic) pictorie artis amator.«

Ali čiju sliku prikazuje onaj prekrasni i ljubki lik Djevice Marije, oko kojeg su se okupili rođaci. Nije li ona slična po bujnoj plavoj kosi i po finim crtama lica samoj Apoloniji? Ne pojavljuje li se ovdje ona sama u drugoj, preobraženoj, mladenačkoj viziji?

Možda ima ipak trunak istine u onom, što priča Karel van Mander. Na slici odmah pokraj sjajne prikaze postavio je umjetnik samoga sebe! Nije li Jan Schorel bio baš na Apolonijinu dvorcu tako gostoljubivo primljen? Van Mander priča o nekoj ljubavi, koja je prietila,

da Schorel zaboravi na kćerkicu svoga majstora u dalekom Amsterdamu. Ne odzvanja li u toj priči tiha jeka onoga, što je bilo zaista proživljeno?

Kad je Schorel godine 1520., vrativši se s puta po Palestini, slikao one slike, Apolonija nije bila više među živima. Težko bi bilo objasniti, kako je on mogao nju tako vjerno naslikati, ako ne predpostavimo, da se služio studijama, što ih je u prijašnje vrieme izradio u Koruškoj. Kad sam razgledavao crkvu, zapnu mi za oči četiri malena oslikana staklena prozora. Na njima se nalaze likovi darovatelja i dva grba, od kojih jedan prikazuje janje, a drugi školjku. Povrh njih se nalaze sv. Martin i sv. Kristof. Slog slikarija i renesansni ukrasi nedvojbeno pokazuju, da su ti prozori izvedeni prema crtežima Jana Schorela. Na jednom prozoru nalazi se i traka s nadpisom: »Bože, moj gospodine, i Marijo, moja zagovornice, smilujte mi se 1515«. Te je dakle godine bio ovaj nizozemski slikar u Gornjem Beljaku, i u to vrieme nastaju portreti na oltarnoj slici, koja je bila izrađena istom pet godina kasnije, po svoj prilici onda, kada je umjetnik ponovno boravio u Koruškoj, a ne, kako se drži, u Veneciji.

Vrieme je prošlo brzo. Izиđem napolje i duboko odahnem. S bregova je duhao hladan večernji vjetar, koji je razpršio magle i tjerao ih pred sobom. Neki dječak pokazao mi put iz sela prema dvorcu Falkensteinu. Samotna kula, porušene stare zidine, što sam ih već izdaleka vidio, i ništa drugo! Hvata me groza! — Oko mene se jate šutljive prikaze i upiru u me svoj ukočeni pogled. Tjeskoba pospješi moje korake, te se počnem niz šumu spuštati. Ova neugodna pratnja ostade iza mene u tami

istom onda, kada sam došao na čistinu. Silazeći dalje s brežuljka htio sam umiriti razigranu maštu, pa sam se mašio Jakscheva spisa, što sam ga sa sobom ponio.

Za 4500 forinti, tako kaže jedna izprava, založio je car Maksimilian grofu Julianu Lodronu i njegovoj ženi dvorac i kotar Falkenstein. »Nepoznato je, kako su oni dugo držali Gornji Falkenstein i mitnicu u Gornjem Beljaku. Istom god. 1522. pojavljuju se opet kao posjednici Gornjeg Falkensteina Andrija Ungnad i njegova žena Ana Marija rođena Lodron.«

Ana Marija rođena Lodron! Ne piše li Apolonija u svojim pismima u Veneciju o kćerkici? S grofom Julianom ona se vjenčala u Innsbrucku 1503. godine. Ako je ta kćerkica potjecala iz prvog braka, onda je ona doista god. 1522. mogla biti već udata. A zar se ne sjećam, da sam u inventaru kardinala Matije Langa u Trientu našao izpravu, gdje se spominje vjenčanje Andrije Ungnada s Anom Marijom Lodron, koje se obavilo 1521. godine. A zatim ona priča Karela van Mandera — pa ona Schorelova slika s produhovljenim djevičanskim likom Majke Božje, koja je ovdje slična Apoloniji, kao da joj je neka mlađa sestra?

Upravo kad sam razgonio posljednju tamu, koja zastire poviest oltarne slike u Gornjem Beljaku, zaustavim se kod crkve u Stallhofenu, što se smjestila podno falkensteinskog brežuljka. Moju pažnju privuče neki nadpis na portalu, gdje se u gotskim slovima može čitati: »Isuse i Marijo, izbavite nas od svakog zla na ovom i na onom svietu 1520«. Ova je crkva sagrađena u istom slogu kao i ona u Gornjem Beljaku, samo u manjim razmjerima. Nastala je iste godine, kad i Schorelova slika. U

tom razabiram veliku povezanost činjenica: onu je sliku naručila i dala sagraditi ovu crkvu Apolonijina kći Ana Marija! Njezina molitva uzdigla se prema nebu iz srdca punog bola i ljubavi za izgubljenom majkom. Kako pokazuju početne rieči »Isuse i Marijo« na rubu prsluka, to je ta ista molitva, što ju je ona na slici stavila u usta i samoj Apoloniji: »izbavite nas od svakog zla na ovom i na onom svietu!«

Dan se već primicao kraju, kad sam ponovno stupio u crkvu u Gornjem Beljaku, da se za zadnji put oprostim s Apolonijom. Upirao sam u nju poglede, ali su se već težko mogle razabirati crte njezina lica. O kad bi mi je još samo jedanput obasjao jedan jedini tračak svietla! I gle! Na zapadu zasja s prozora. Kroz oblake prodre posljednja zraka sunca i svojim žutim žarom obasja lik mučenice.

»S drage volje tvoja!« Moje misli bijahu kod tebe, Apolonijo!

Na tebe sam mislio i tebe sam ugledao, Apolonijo! Gledao sam, kako si među svojom živahnom braćom provodila sretno doba djetinjstva, promatrao, kako si se razvila u gospođicu, i kako te pozdravila kraljeva ljubav. Vidio sam te, kako ostavljaš očinsku kuću, i našao sam te opet na sjajnim svečanostima carskoga dvora, gdje te obožavaju i ljube. Pratio sam te i onda, kad si nekom plemiću pružila ruku i pošla s njim ovamo, u ovu dolinu, da provodiš tihi život daleko od svieta. Bila si obdarena djetetom, rana smrt ugrabila ti muža — s tobom sam se radovao, s tobom sam trpio. Pratio sam i novog prosca, koji je došao odanle, gdje bjesne divlji ratovi, da te povede sa sobom na jug u svoju domovinu. Vidio sam,

kako si mu predala sav svoj život do zadnjega daha i kako si mu u znak vjernosti darovala prsten. Došla je viest, da je nestalo i prstena i sreće — ti si odmah pohitila, da njeguješ težkog ranjenika i očajnika. A kad se on oteo smrti, pao je u neprijateljske ruke. U vrućoj čežnji izjedala se tvoja duša, godine su prolazile, a on se nije vraćao. Ostavila si diete i domovinu i došla k njemu u zatvor, iako si bila i sama na smrt bolestna. I nijedna sila na zemlji nije te mogla od njega odtrgnuti. U dugim i sumornim časovima poklanjala si dragome snagu i utjehu, premda si sama očekivala smrt. Nijednog časa nisi ga htjela ostaviti, sliedila si ga i u novo sužanjstvo. A onda ti je puklo srdce — u tuđoj si zemlji zaklopila oči!

Sunčana zraka neopazice bliedi i polako promiče. U tami se gubi dragi lik, gubi se jedan život »prepun bola«. — A iz divljih oluja pomalja se svietao proljetni dan: Ana Marija! Nad plavom joj kosom treperi tračak duge. — Da li su majčine patnje doniele kćeri blagoslov? Da li je ovaj mladi život mogao odoljeti neprijateljskim silama? Da li je njemu iz ljubavi procvao mir? — Prsten na mojoj ruci zasja zadnjim odsjevom, a nato se zraka ugasi — i sve utone u noć!

POGOVOR

IZPRAVA O NALAZKU PRSTENA

BILJEŽKE PREVODIOCA

TUMAČ NEKIH RIEČI I IZRAZA

HENRY THODE

POGOVOR

OVA priča o Frankopanovu prstenu ne počiva na samovoljnoj igri mašte, nego na strogoj istini. Napisao sam je onako, kako sam je doživio. Samo nekoliko viesti, do kojih sam došao istom kasnije — kao na pr. navodi o porodici Langa, što sam ih našao u arhivu grofova Wolkenstein-Trostburg, i podatci o breviaru — ne stoje, uzevši točno historijski, na pravom mjestu, na svršetku knjige, nego su obrađeni već u prvim poglavljima. No pri tom se ne radi o podatcima, koji bi zahvaćali u sam doživljaj, nego jedino o pobližem izlaganju činjenica, koje sam obćenito već prije poznavao. Istom naknadno sam doznao, da je neke od najvažnijih Sanutovih podataka o Krstinu zarobljeničtvu priobćio već pred dulje vremena (1851.) Gustav Wenzel u jednoj razpravi pisanoj na madžarskom jeziku.

Obazrem li se natrag na ono vrieme, kada sam pisao ovu knjigu, i kad su se odkrića redala brzo jedna za drugima, moram se sa zahvalnošću sjetiti ljubazne pomoći, što su mi je pružila neka gospoda, osobito knez Camillo Soranzo i Horatio Brown u Veneciji, Ljudevit pl. Thallóczy u Beču, profesor Rudolf von Scala u Innsbrucku, Lionel Cust u Londonu i tajni dvorski savjetnik Zangemeister u Heidelbergu, a valja mi iztaknuti i prijateljsku uslugu baruna Friedricha Puteanija, koji mi je fino na-

crtao reprodukciju prstena. Moram se napokon sjetiti i plemenite žene, koja je svom dušom pratila moj rad i u meni podržavala živo i budno zanimanje za ovaj čudesni doživljaj. Po njoj mi je uz čarobnu prošlost sinula i sadašnjost u sjaju života protkanog divnim snovima.

IZPRAVA O NALAZKU PRSTENA

prema izvorniku, koji se nahodi u mojem posjedu

U Prati, dne 18. ožujka 1892.

Podpisani Antonio Meneghel, sin Pavlov, nastanjen u ovoj občini, ovim izjavljujem, da sam 8. siečnja t. g. radeći vani na polju našao jedan prsten s grčkim inicialima, koje nisam mogao pročitati. Nalazio se u dubini od neka dva metra na mjestu zvanom Kaštelat, i to baš na malom nasipu, udaljenom 52 metra od rieke Medune i 30 metara od novog nasipa podignutog za obranu spomenute rieke. Nadalje izjavljujem, da sam ovaj prsten prodao posredovanjem lađara Vincenza Ceresera u Veneciji gospodinu dru. Henryju Thodeu, koji me zamolio, da mu dadem ovu izjavu.

Antonio Meneghel
Luigi Vazzoler, svjedok
Francesco Brunetta, svjedok

Ovim se ovjerovljuje vlastoručni podpis Antonija Meneghela, kao i podpisi svjedoka Luigija Vazzolera i Franceska Brunette, koji su u prisutnosti podpisanoga ovu izjavu supodpisali.

U Prati, dne 18. ožujka 1892.

Načelnik

BILJEŽKE PREVODIOCA

U dodatku ove knjige protumačeni su neki manje poznati strani izrazi. Uz navedene rieči i izraze zabilježene su samo one strane, na kojima se ti izrazi prvi put pojavljuju, iako neki od njih dolaze u tekstu i po više puta.

Vlastita imena u ovom prievodu odgovaraju gotovo uviek izvornom obliku, pa se na pr. piše Rizzan mjesto Rican ili Ričan, Carnaro mjesto Cornaro i sl. Prevodilac se i u drugim slučajevima držao točno Thodeova teksta, pa se tako na pr. u jednom Apolonijinu pismu (str. 91) uzima prema izvorniku datum 4. siečnja, a u dokumentima je to »quarto idus Ianuarii«, što znači 10. siečnja. Isto su tako u prievodu ostale bez promjene i neke strane rieči s pogrješnim oblikom, na pr. pictorie mjesto pictoriae i sl. U prievodu su izpravljene jedino neke riedke pogrješke izvornika, kao što je na pr. »Priorat von Amanien«, što mora očito biti priorat vranski (str. 157). Na jednom mjestu izvornika označuje se Mihajlo Frankopan kao Krstin Vetter, a na drugom kao Neffe. U hrvatskom prievodu Mihajlo se naziva Krstinim stricem, a zapravo je on bio bratić Krstina otca.

Thode je »Frankopanov prsten« dovršio 8. rujna 1894. u svojoj vili na Gardskom jezeru, a tiskao ga je god. 1895. u Frankfurtu na Majni u razkošnom izdanju sa slikama važnijih ličnosti, koje se u djelu spominju, i crtežima Hansa Thome. U dodatku je pisac iznio zanimljivu dokumentarnu građu, na osnovi koje je obradio ovo svoje djelo (arhivalna građa, pisma, literatura). Tu je on u njemačkom prievodu objelodanio i značajan latinski »Govor Krste Frankopana upravljen papi Hadrianu VI.« Izvorni je govor tiskan u knjižici, koja se kao najveća riedkost nalazi u Britskom muzeju u Londonu, i koja je prije Thodeove objave bila obćenito nepoznata.

Dokumentarnu građu, koja je u svezi sa životom i radom Krste Frankopana, iznio je književnik Milutin Nehajev u prilozima svoga historijskog romana »Vuci«, a hrvatski prievod Frankopanova govora papi Hadrianu VI. objavio je prof. Nikola Žic u Obzoru od 23.—26. I. 1934.

Do 1926. god. »Frankopanov prsten« doživio je devet njemačkih izdanja, a god. 1901. tiskano je to djelo u Londonu u englezkom prievodu.

TUMAČ NEKIH RIEČI I IZRAZA

Str.
10 minuskule = mala slova
12 kondotier = vojskovođa, koji se s vlastitom vojskom stavlja u službu pojedinih vladara
16 diarii = dnevnici
16 foliant = rukopis ili knjiga velikog formata
17 podestat = načelnik
19 providur = namjestnik
21 meser ili ser = gospodin
28 Franko pan = Franko gospodin
29 sinjorija = »gospoda«, mletačka vlada
29 soprakomit = zapovjednik galija
40 piena di pietade = puna milosrđa
48 theologia moralis = moralka
48 conscientia = savjest
51 tjostirati = boriti se kao konjanik na vitežkim turnirima
59 landskneht = vojnik-plaćenik, pješak
62 Frangipanis eram, sed dum volo frangere saxa,
Osopi, frangunt, heu! mihi saxa caput.
Bijah Frankopan, ali kad sam htio slomiti stiene
Osopa, stiene mi, jao!, slomiše glavu.
Težište ovoga latinskoga dvostiha leži u igri rieči: Frangipane (= frangere panem) znači lomiti kruh, a frangere saxa znači lomiti stiene.
67 stradioti = lako konjaničtvo
87 in acie = u bojnom redu, u boju
99 amabile sirupo = prijatan, blagotvoran sirup
99 benedetta medicina = blagoslovljen liek
108 a la tedesca = na njemački način
109 saviji = članovi mletačkog vieća (»mudri«)

Str.

110 con gran mormorio = s velikom bukom
113 illustri duci Venetiarum = svietlom duždu mletačkom
113 illustrissimo = presvietlom
113 illustri sincero dilecto duci Venetiarum = svietlomu, jasnom, ljubljenom duždu mletačkomu
114 de similibus ad similia = od sličnoga k sličnome
120 item = isto tako
144 spes mea in Deo est = moja je nada u Bogu
147 anno domini = ljeta Gospodnjega
159 ex professo = po zanatu, po zvanju
174 donna degna et assai riverente, assai belizuola, picola et magra = častna i vrlo dostojanstvena gospođa; veoma liepa, malena i suha
176 Albertina = grafička zbirka u Beču nazvana po vojvodi Albrechtu
177 hollandinus (sic) pictorie artis amator = Nizozemac, ljubitelj slikarske umjetnosti

HENRY THODE

Henry Thode rodio se 13. I. u Dresdenu. I po odgoju i po naravi bio je »estetski aristokrat«, a duboko umjetničko obrazovanje stekao je solidnim studijem. Poviest umjetnosti studirao je u Münchenu, Berlinu i Beču, gdje je i doktorirao. Iza toga je poduzimao naučna putovanja u Pariz, London, Nizozemsku i Italiju, gdje je još proširio svoje znanje i produbao svoje dojmove.

Stekavši obsežno znanje i bogato izkustvo razvio je veliku i mnogostranu djelatnost: u Berlinu je uređivao časopis »Der Kunstfreund«, zatim »Repertorium für Kunstwissenschaft,« na sveučilištu u Bonnu predavao je kao privatni docent, u Frankfurtu n. M. vodio je Städelov institut (knjižnica i galerija slika), a od godine 1894. do 1911. bio je profesor poviesti umjetnosti na sveučilištu u Heidelbergu.

I njegove ženitbe upućuju na krugove, u kojima se Thode kretao: Prva njegova žena Daniela v. Bülow kćerka je glasovitog virtuoza i slavnog dirigenta Hansa v. Bülow. Njezina majka kasnije se preudala za Richarda Wagnera. Druga Thodeova žena, danska guslačica Herta Tegnér, unuka je švedskog pjesnika Tegnéra.

U sređenim materialnim prilikama Thode je provodio miran život posvećen samo radu. Godine 1910. kupio je vilu »Cargnacco« na Gardskom jezeru u Italiji, i od nje je taj poznavalac i ljubitelj umjetnosti stvorio »dio pravog raja na zemlji.« Ondje je živio sve do prvoga svjetskog rata, kada je kao stranac morao napustiti Italiju. Nato je talijanski pjesnik d'Annunzio nasilno ušao u njegovu vilu i izposlovao od talijanske vlade, da mu ona taj zaplienjeni dvorac pokloni kao narodni dar. Zemljakinja Thodeove žene Herte, Karin Michaelis, izniela je poslije Thodeove smrti taj slučaj pred evropsku javnost u obliku otvorene obtužbe.

Pod konac života zamračiše se Thodeovi vedri dani. Pogoršalo mu se materialno stanje, a osim toga je i bolovao na želudcu, pa se povukao u samoću. Umro je 10. XI. 1920. u Kjebenhavnu. Thodeov životopis s bibliografijom njegovih radova od g. 1880. do 1909. izišao je godine 1909. u 1. sv. časopisa »Original und Reproduktion«.

Thode nije bio samo učenjak, nego i mislilac i pjesnik. Rad mu je bio vrlo bogat i raznoličan. Pisao je, uz ostalo, studije o likovnim umjetnicima: Düreru, Hansu Thomi, Mantegni, Corregiu, Giottu, Tintorettu, Böcklinu, Michelangelu i dr., o glasbenicima Wagneru i Lisztu, o vjerskim reformatorima sv. Franji i Lutheru, izdao je pjesme pod naslovom Federspiele (s crtežima H. Thome), preveo je na njemački Michelangelove pjesme. K tome još treba pribrojiti brojna njegova predavanja, u kojima je izlagao svoje poglede na umjetnost i borio se za svoje umjetničko uvjerenje.

U svom radu izgradio je vlastite poglede na umjetnost i umjetničko stvaranje, pa je nastupao protiv impresionizma i umjetničkog materializma i promicao idealistički smjer u umjetnosti, kojemu su glavni osnov osjećaj i mašta. Živo se zalagao za umjetnost Böcklina i Hansa Thome i polemizirao sa zastupnicima impresionističke škole u umjetnosti (Meier Graefe, Maks Liebermann).

Glavni radovi Thodeova znanstvenog stvaranja jesu djela: Franjo Asiski i početci renesansne umjetnosti u Italiji (Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien, 1885., četvrto prošireno izdanje 1934.) i Michelangelo i svršetak renesanse (Michelangelo und das Ende der Renaissance), u šest svezaka, koji su nastali u vremenskom razmaku od 1902. do 1913. god. U tim obsežnim djelima iznosi Thode nove i posve izvorne poglede na postanak renesanse i tvrdi, da pojava renesanse nije ni u kakvoj svezi s klasičnom umjetnošću; on drži, da je renesansi utro put religiozni pokret sv. Franje svojim posebnim gledanjem na čovjeka i prirodu. Renesansna umjetnost traži u duhu kršćanstva kod čovjeka ono, što je u njemu božansko.

I u drugim pitanjima Thodeovi pogledi na umjetnost ne klize po površini. Uz pojedino umjetničko djelo proučava on ujedno i sile pokretnice, koje su na postanak toga djela utjecale. U mnogim svojim radovima iznosi bitne značajke talijanske i njemačke umjetnosti. Na sve životne pojave gleda on očima estete, koga zanosi dinamika stvaranja, pa se neki njegovi pogledi na pojave religioznog života udaljuju od službenoga crkvenog shvaćanja. Jer njega vodi uviek estetsko mjerilo, i kad govori o ćudorednosti i vjeri, i kad piše o obnavljanju staroga heidelberžkog dvorca.

*

»Frankopanov prsten« nosi u punoj mjeri pečat piščeve ličnosti. To je djelo pisano prema Thodeovu načelu, da se u prikazivanju poviestnih događaja mora uviek osjetiti život. Po tom načelu stvorio je Thode od mrtve poviestne građe živi pjesnički »doživljaj«. Ova značajna strana Thodeova rada, u kojem se uz strogog učenjaka javlja ujedno i pjesnik, zapažena je i u jednoj bilježci u Viencu god. 1895., gdje se kaže: »Ta je knjiga u književnom svietu pobudila senzaciju, jer se u njoj nalazi u skladu, što je težko spojiti: pravo historijsko iztraživanje i pjesnička ljepota.«

Težko je odrediti, u koju bi književnu vrstu išao »Frankopanov prsten.« Po svojoj kompoziciji to se djelo može smatrati i naučnom historijskom studijom kao i poviestnim i ljubavnim romanom. Pisac je izbjegao strogo klasificiranje svog djela nazvavši ga doživljajem.

Težište Thodeove studije leži u ljubavi Krste i njegove žene Apolonije — ostala građa daje ovoj glavnoj radnji samo nuždan okvir. Čitav sadržaj oživio je Thode još i slikama, koje i mi donosimo u ovom prievodu prema prvom izvornom izdanju »Frankopanova prstena«.

Tko bi želio dobiti podpuniju sliku o značenju Krste Frankopana u hrvatskoj poviesti, morat će Thodeove podatke upodpuniti i onom literaturom, koju Thode nije upotriebio, a koju povjestničar Klaić priobćuje u bibliografiji svog djela Krčki knezovi Frankopani. U svom romanu Vuci pokušao je književnik Nehajev obuhvatiti čitav Frankopanov lik u okviru hrvatskih zbivanja.

Na Thodeova Frankopana kao junaka i borca pada više sjene nego svietla. Takav Frankopan razumljiv je samo onome, tko dobro pozna zamršene političke prilike na početku XVI. stoljeća. Ali s druge strane u Thodeovoj studiji živo je ocrtan Frankopan i kao čovjek-patnik. I baš takav Frankopan po svojoj obćeljudskoj crti bit će razumljiv svakome i u sva vremena.

